

HELSINGIN YLIOPISTO

”Ei mun tarvitse tietää jokaista vastausta”

Entisten Jehovan todistajien katsomukset yhteisöstä irtautumisen jälkeen

Teologian ja uskonntutkimuksen maisteriohjelma

Uskontotieteen maisterintutkielma

Laatija:

Ella Hussa

Ohjaaja:

Vanhempi yliopistonlehtori Teemu Taira

21.5.2025

Helsinki

Tiedekunta: Teologinen tiedekunta

Koulutusohjelma: Teologian ja uskonnontutkimuksen maisteriohjelma

Tekijä: Ella Hussa

Työn nimi: ”Ei mun tarvitse tietää jokaista vastausta”: Entisten Jehovan todistajien katsomukset yhteisöstä irtautumisen jälkeen

Työn laji: Maisterintutkielma

Kuukausi ja vuosi: Toukokuu 2025

Sivumäärä: 71

Avainsanat: Jehovan todistajat, uskonnolliset yhteisöt, katsomus, uskonnollisuus, henkisyys, irtautuminen

Ohjaaja: Teemu Taira

Säilytyspaikka: Helsingin yliopiston kirjasto

Muita tietoja:

Tiivistelmä:

Jännitteisesti valtavirtayhteiskuntaan suhtautuvista yhteisöstä irtautuminen on usein kokonaisvaltaista, jonka seurauksena irtautujan tulee määrittää todellisuuttaan uudelleen. Tämä korostuu Jehovan todistajissa, joista irtautuessa vaarana on menettää kaikki ihmissuhteet. Tutkielmassa tarkastellaan, millaisia entisten Jehovan todistajien katsomukset ovat yhteisöstä irtautumisen jälkeen. Seitsemältä entiseltä Jehovan todistajalta selvitetään haastatteluissa kokemuksia heidän katsomustensa eri osa-alueista. Heidät sijoitetaan Streibin ja kumppaneiden irtautumisen muutosprosesseihin, joita ovat 1) sekularisoiva poistuminen, 2) siirtyminen tiiviimpään yhteisöön, jossa on erilainen uskomusjärjestelmä, 3) siirtyminen toiseen samankaltaiseen uskonnolliseen yhteisöön, 4) siirtyminen avoimempaan yhteisöön, jossa on erilainen uskomusjärjestelmä, 5) yksilöllisen uskon jatkuminen ilman yhteisöä sekä 6) uuden uskonnollisuuden omaksuminen ilman yhteisöä. Yleisintä on sekularisoiva poistuminen, johon sijoittuu neljä irtautujaa. Kaksi on omaksunut uuden uskonnollisuuden, ja yksi on siirtynyt avoimempaan yhteisöön. Irtautumisen jälkeisiä katsomuksia kuvaa sekularisoiva poistuminen ja uskonnollisuuden siirtyminen ei-institutionaalisten muotojen piiriin sekä halu identifioitua ennemmin henkiseksi kuin uskonnolliseksi. Tutkielmani kontekstissa näyttää siltä, että irtautumisensa jälkeen entiset Jehovan todistajat irrottautuvat kaikesta Jehovan todistajien kaltaisesta uskonnollisuudesta. Katsomuksissa korostuu halu säilyttää epävarmuus, tarve olla yksilö sekä vapaus valita ja määrittää katsomustaan itse.

Sisällysluettelo

1	Johdanto	1
1.1	Lähtökohdat ja tutkimuskysymys	1
1.2	Jehovan todistajat	3
1.3	Aikaisempi tutkimus	5
2	Teoriat, aineisto ja menetelmä	10
2.1	Keskeiset käsitteet	10
2.1.1	Uskonnollisesta yhteisöstä irtautuminen	10
2.1.2	Katsomus	12
2.2	Irtautumisen muutosprosessit	14
2.3	Haastattelut	18
2.4	Laadullinen sisällönanalyysi	20
3	Entisten Jehovan todistajien irtautumisen muutosprosessit	22
3.1	Sekularisoiva poistuminen	22
3.1.1	Usko	22
3.1.2	Uskonnollinen käyttäytyminen	28
3.1.3	Yhteisö ja jäsenyys	33
3.1.4	Identiteetti	37
3.2	Avoimempi yhteisö, jossa erilainen uskomusjärjestelmä	39
3.2.1	Usko	39
3.2.2	Uskonnollinen käyttäytyminen	41
3.2.3	Yhteisö ja jäsenyys	42
3.2.4	Identiteetti	43
3.3	Uuden uskonnollisuuden omaksuminen ilman yhteisöä	44
3.3.1	Usko	44
3.3.2	Uskonnollinen käyttäytyminen	47
3.3.3	Yhteisö ja jäsenyys	50
3.3.4	Identiteetti	51
4	Katsomukset irtautumisen jälkeisessä elämässä	53
5	Yhteenveto	66
	Kirjallisuus	72

1 Johdanto

1.1 Lähtökohdat ja tutkimuskysymys

Modernisaation edetessä erityisesti uusia uskonnollisia yhteisöjä on syntynyt paljon, mikä on myös lisännyt niistä irtautumisen yleisyyttä.¹ Uskonnoista irtaudutaan useista eri syistä, mutta irtautumiseen johtava syy ei kuitenkaan ole aina uskonnollisuus itsessään, eivätkä siksi kaikki uskonyhteisöistä irtautuvat luovu uskonnollisuudesta kokonaan.² Irtautumisen prosessiin kuuluu myös todellisuuden uudelleen määrittämistä, jolloin irtautuneen tulee rakentaa moraaliperustaansa uudelleen sekä ratkaista eksistentiaalisia kysymyksiä, joihin entinen uskonyhteisö oli tarjonnut vastauksia.³ Uskonyhteisöistä irtautuneita ja hengellistä väkivaltaa kokeneita ihmisiä on tutkittu useista eri näkökulmista. Tutkimus on kohdistunut esimerkiksi irtautumiseen liittyviin kriiseihin ja prosessimalleihin,⁴ ja myös irtautumisen vaikutuksia sekä sen taustalla olevia syitä on tutkittu.⁵ Tutkimusta on tehty irtautumisen jälkeisestä identiteetin muodostumisesta, ja jotkin tutkimuksista sivuavat uskonnollisuuden muutoksia irtautumisen jälkeisissä prosesseissa.⁶ Toistaiseksi ei ole kuitenkaan suomalaista tutkimuskirjallisuutta, jossa perehdyttäisiin erityisesti katsomuksiin uskonyhteisöstä irtautumisen jälkeen.

Jännitteisesti valtavirtayhteiskuntaan suhtautuvat yhteisöt vaativat usein jäseniltään kokonaisvaltaista sitoutumista.⁷ Kun tällaisesta uskonnollisuudesta irtaudutaan, saattaa irtautuja joutua määrittelemään koko elämänkatsomuksensa uudelleen. Tulen tässä tutkielmassa tarkastelemaan, millaisia entisten Jehovan todistajien katsomukset ovat yhteisöstä irtautumisen jälkeen. Jehovan todistajat ovat tutkittavana yhteisönä erityinen, sillä irtautuessaan yksilöllä on vaarana menettää kaikki ihmissuhteensa, ja siksi irtautuminen voi usein olla dramaattista ja haastavaa. Irtautumisen jälkeisen identiteetin kehityksen, trauman jälkeisen selviytymisen sekä yhteisön ja vapauden kokemuksen merkitysten kannalta on merkittävää tarkastella,

¹ Laakso 2001, 10–11.

² Enstedt et al. 2019.

³ Laakso 2001, 88.

⁴ Ks. esim. Ebaugh 1988; Jacobs 1989; Laakso-Tirronen 1990; Skonovd 1983; Wright 2014.

⁵ Ks. esim. Björkmark 2023; Marin 2016; Kupsala 2019; Zuckerman 2012.

⁶ Ks. esim. Laakso 2001; Laakso-Tirronen 1990; Ronimus 2011; Timonen 2013.

⁷ Laakso 2001, 10–11.

millaisia katsomuksia entisille jäsenille muodostuu jännitteisestä yhteisöstä irtauduttuaan sekä pohtia, mitä katsomukset kertovat irtautumiskokemuksesta.

Minulla ei ole henkilökohtaista suoraa suhdetta Jehovan todistajiin. Toimin kuitenkin aktiivisesti Uskontojen Uhrien Tuki ry:n vapaaehtoisena, jonka kautta olen kohdannut useita entisiä Jehovan todistajia sekä kuullut heidän kokemuksistaan. Tunnistan tuntevani vahvaa empatiaa erityisesti niitä entisiä jäseniä kohtaan, jotka ovat kohdanneet yhteisössä hengellistä väkivaltaa. Pysin kuitenkin tarkastelemaan Jehovan todistajia yhteisönä neutraalisti, ja teen tämän keskittymällä aineistossani ilmenevien kokemusten tutkimiseen. Tämän tutkielman tarkoituksena ei ole esittää mielipidettä Jehovan todistajista, vaan tutkia irtautuneiden kokemuksia heidän katsomuksestaan irtautumisen jälkeisessä elämässä. Oma taustani väistämättä kuitenkin vaikuttaa jossain määrin tulosten tulkintaan. Tutkimustulokseni on monen tulkintakerroksen takana, sillä tutkittavat irtautujat tulkitsevat omaa katsomustaan, ja minä tulkiten heidän minulle kertomaansa.

On oleellista tutkia uskonyhteisöistä irtautujia, jotta voidaan ymmärtää identiteetin kehitystä, uuden katsomuksen muodostumista sekä niiden avulla traumasta selviytymistä. Tämä on erityisen tärkeää Jehovan todistajien kontekstissa, jossa irtautuminen on usein dramaattista ja aiheuttaa haittoja irtautuneen elämään vuosia irtautumisen jälkeen. Siksi on oleellista tutkia, mitkä ovat niitä asioita, jotka auttavat irtautujaa selviytymään, sekä miten hän voi muodostaa uuden tavan nähdä maailmaa. Näistä syistä tutkimuskysymykseni on, millaisia entisten Jehovan todistajien katsomukset ovat yhteisöstä irtautumisen jälkeen.

Aloitin esittelemällä Jehovan todistajat sekä aikaisempaa tutkimusta liittyen irtautumiseen ja Jehovan todistajiin kansainvälisesti sekä Suomessa. Tämän jälkeen määrittelen tutkielmalle keskeiset käsitteet: uskonnollisesta yhteisöstä irtautuminen ja katsomus. Etenen esittelemään teoreettisena viitekehyksenä toimivat irtautumisen muutosprosessit, jonka jälkeen esittelen aineistonani toimivat haastattelut sekä menetelmänä toimivan laadullisen sisällönanalyysin. Tämän jälkeen siirryn analysoimaan tekemiäni haastatteluja käyden läpi erilaiset irtautumisen muutosprosessit, joita aineistossani ilmeni, sekä niiden alla tarkastelen tarkemmin katsomuksen eri osa-alueita. Seuraavaksi sidon oman aineistoni yhteen erityisesti teoreettisen viitekehyksen kanssa pohtien yhtäläisyyksiä sekä eroavaisuuksia tuloksissamme. Päätän tutkielmani yhteenvetoon, jossa tiivistän tulokset sekä pohdin

mahdollisia jatkotutkimusaiheita sekä tulosten ja näin ollen myös tutkielman merkitystä irtautumistutkimuksen kannalta.

1.2 Jehovan todistajat

Charles Taze Russell perusti Jehovan todistajat 1870-luvulla Yhdysvalloissa.⁸ Suomeen uskonto rantautui 1900-luvun alussa,⁹ ja Jehovan todistajien oman raportin mukaan Suomessa oli vuonna 2024 noin 18 000 jäsentä.¹⁰ On kuitenkin hyvä huomioida, että kuten muissakin uskontokunnissa myös Jehovan todistajissa on toimijoita, jotka eivät ole jäseniä sekä myös käytännössä irtautuneita, jotka kuitenkin ovat vielä jäsenrekisterissä. Hahmottaaksemme Jehovan todistajien vaikuttavuutta Suomessa voidaan kuitenkin todeta, että tämän luvun perusteella suomalaisista noin 0.3% on Jehovan todistajia.

Jehovan todistajat pitävät itseään kristittyinä, mutta heillä on joitakin hyvin erilaisia oppeja verrattuna muihin kristillistaustaisiin uskontoihin. Jehovan todistajat muun muassa kieltävät kolminaisuusopin eivätkä usko helvettiin.¹¹ Keskeistä Jehovan todistajien toiminnassa on Raamatun auktoriteetti, ja Raamattua tulkitaankin pääasiassa kirjaimellisesti. Jehovan todistajat odottavat, että nykyinen maailma tuhoutuu pian Harmageddonin taistelussa, jolloin maailmasta tuhoutuu kaikki pahuus.¹² Nykyisen maailman paikalle tulee heidän oppinsa mukaan paratiisi, jossa Jehovan todistajat saavat elää.¹³ Oppi Harmageddonista on keskeinen osa Jehovan todistajien oppia, ja sen pelko voi vaikeuttaa yhteisöstä irtautumista.¹⁴

Jehovan todistajat eivät pidä suotavana olla tekemisissä ”maallisten” ihmisten eli muiden kuin Jehovan todistajien kanssa. Käytännössä jäsenillä saattaa kuitenkin olla yhteisön ulkopuolisia ihmissuhteita esimerkiksi töiden tai koulun vuoksi.¹⁵ Jehovan todistajissa vallitsee vahva yhteisöllisyys, ja yhteisössä käytetäänkin paljon sosiaalista kontrollia. Yhteisöstä irtautuneita kutsutaan luopioiksi, ja käsitteellä viitataan yhteisön ulkopuolisiin, kielteisiin henkilöihin. Irtautumisesta seuraa tätä myötä karttamista eli yhteydenpidon katkaisua entisiin jäseniin.¹⁶ Jehovan todistajat

⁸ Holden 2002, 1.

⁹ Seppo 1983.

¹⁰ Jehovan todistajien maailmanlaajuisen toiminnan raportti 2024.

¹¹ Ovatko Jehovan todistajat kristittyjä? s.a..

¹² Holden 2002, 1–24.

¹³ Lajunen 1992, 82–86.

¹⁴ Ronimus 2011, 229–230.

¹⁵ Nahkola 2013, 62.

¹⁶ Ronimus 2011, 104–128.

itse kertovat karttamissäännön olevan ohjeistus, mutta monet tutkimukset,¹⁷ kuten myös minun haastatteluni osoittavat, että karttamissääntö on ehdoton, ja sen sivuuttaminen saattaa johtaa jopa jäsenen erotukseen. Jehovan todistajat vetoavat, että he eivät vaadi karttamista, mutta Raamattu kieltää yhteydenpidon erotettuihin ja eronneisiin, jonka myötä irtautuneita tulee karttaa.¹⁸

Jehovan todistajien arkea ohjaavat viikoittaiset kokoukset sekä ovelta ovelle tapahtuva julistustyö eli ”kentällä käyminen”. Tämän vuoksi jäsenyys on kokonaisvaltaista ja hyvin aikaa vievää. Jehovan todistajilla on myös paljon muita ohjeistuksia ja sääntöjä, jotka ohjaavat vahvasti jäsenten arkea. He eivät esimerkiksi äänestä, osallistu asepalvelukseen, vietä syntymäpäiviä tai kansallisia juhlapäiviä.¹⁹ Yhteisön Raamatun tulkinta ei myöskään salli verensiirtoja.²⁰ Myös seksuaalisuutta rajoitetaan ja esimerkiksi masturbointi, homoseksuaalisuus sekä yhteisön ulkopuolisen ihmisen kanssa seurustelu ovat kiellettyjä.²¹

Jehovan todistajat ovat sekä muista uskonyhteisöistä että muusta yhteiskunnasta etäännyttänyt yhteisö, sillä he uskovat yksin omistavansa totuuden. Jehovan todistajia pidetään yleisesti autoritäärisenä ja etäisenä yhteisönä.²² Etäisyyden lisäksi Jehovan todistajalla on jännitteinen suhde valtavirtayhteiskuntaan. Kokonaisvaltaisuuden ja jännitteisen suhteen vuoksi suuri osa jäsenten elämästä sijoittuu yhteisöön, ja heidän arkensa rytmittyy uskonnon mukaan. Tästä syystä yhteisöstä irtautuminen voi olla haastavaa. Vahvasta yhteisöllisyydestä yhteisen oppi- ja merkitysjärjestelmän myötä sekä jäsenten elämää säätelevästä normatiivisuudesta seuraa se, että uskonnossa pidetään kollektiivista identiteettiä usein tärkeämpänä kuin yksilöllisyyttä. Sen vuoksi jäsenen voi olla vaikea muodostaa omia käsityksiään tai kuulla yhteisöä haastavia tulkintoja sen ulkopuolelta. Tätä vaikeuttaa myös Jehovan todistajien torjuva suhtautuminen kyseenalaistajiin, eronneisiin ja erotettuihin.²³

¹⁷ Ks. esim. Nahkola 2013; Palviainen 2020; Ronimus 2011.

¹⁸ Timonen 2013, 378.

¹⁹ Ronimus 2011, 86.

²⁰ Miksi Jehovan todistajat eivät hyväksy verensiirtoja? s.a..

²¹ Holden 2002, 26; Onko Jehovan todistajilla seurusteluun liittyviä sääntöjä? s.a..

²² Holden 2002, 1.

²³ Ronimus 2011, 228–234.

1.3 Aikaisempi tutkimus

Tutkimusaiheeni sijoittuu muun muassa uskontotieteen ja sosiologian tieteenalojen kentille. Se keskittyy kokemustasolla tarkastelemaan uskonnollisuutta suhteessa sosiaaliin rakenteisiin. Uskonnollisista yhteisöistä irtautumista on tutkittu erityisesti Yhdysvalloissa sosiologian ja sosiaalipsykologian tieteenaloilla. Tutkimus on laajalti keskittynyt uusiin uskonnollisiin liikkeisiin (eng. New Religious Movements, NRM) ja niiden ympärillä käytävään keskusteluun. 1980-luvulta alkaen irtautumisesta on kiinnostuttu myös prosessina.²⁴

Kansainvälisen irtautumistutkimuksen suuria nimiä ovat erityisesti Stuart Wright²⁵ sekä Heinz Streib²⁶, jotka ovat molemmat tutkineet laajasti uskonnosta irtautumista. Käytänkin tämän tutkielman teoreettisena viitekehyksenä Streibin, Christopher Silverin, Rosina-Martha Csöffin, Barbara Kellerin sekä Ralph Hoodin tutkimusta *Deconversion: Qualitative and Quantitative Results from Cross-Cultural Research in Germany and the United States of America* (2009). Daniel Enstedtin, Göran Larssonin sekä Teemu T. Mantsisen toimittama *Handbook of Leaving Religion* (2019) on myös oleellinen taustateos tutkielmani aiheeseen. Teos tarkastelee uskonnosta irtautumista useista eri näkökulmista. Kaikki nämä irtautumistutkimukset ovat välttämätöntä taustaa, kun tarkastellaan uskonyhteisöstä irtautumiseen liittyviä teemoja.

Useat kansainväliset tutkijat, kuten Wright, Helen Ebaugh, Janet Jacobs ja Norman Skonovdin ovat myös esittäneet malleja irtautumisen prosesseista. Tässä tutkielmassa ei tarkastella irtautumista prosessina, mutta mallit liittyvät läheisesti tutkittavaan aiheeseen. Esimerkiksi Wrightin prosessimallissa irtautumisen viimeinen vaihe on uudelleenasemoituminen, johon voi liittyä uuden katsomuksen muotoutumista.²⁷ Niinpä irtautumisen jälkeinen katsomus tai sen muodostumisen alkaminen voidaan nähdä osaksi irtautumisprosessia.

Myös Suomessa on tehty jonkin verran irtautumistutkimusta. Nämä tutkimukset ovat sijoittuneet pääasiassa uskontotieteen ja teologian kentille. Tutkimus on keskittynyt evankelisluterilaisesta kirkosta eroamiseen.²⁸ Suomalaiset

²⁴ Timonen 2013, 68.

²⁵ Ks. esim. Wright 1987.

²⁶ Ks. esim. Streib 2021.

²⁷ Wright 2014, 706–773.

²⁸ Ks. esim. Niemelä 2006; Seppo 1983; Siipi 1965.

irtautumistutkimukset ovat myös sivunneet tutkielmani aihetta, mutta toistaiseksi kukaan ei ole ottanut irtautumisen jälkeistä katsomusta tutkimuksen päätarkastelun kohteeksi. Hanna Laakso on pro gradu-tutkielmassaan *Yhteisön turvallisista kahleista vaikeaan vapauteen: tutkimus uskonnollisesta ryhmästä irtautumisesta* (2001) tarkastellut uskonnollisesta ryhmästä irtautumista eri uskonnollisissa yhteisöissä. Laakso käsitteli tutkielmassaan muun muassa sitä, miten irtautuneet ovat määritelleet todellisuuttaan uudelleen. Uudelleen määrittämiseen kuuluu hänen mukaansa ainakin eksistentiaalisten kysymysten ratkaisemista sekä moraalikysymysten uuden perustan muodostamista. Laakson haastattelemista irtautujista kukaan ei ollut liittynyt irtautumisen jälkeen uuteen uskonnolliseen yhteisöön, ja niihin suhtauduttiin varovaisesti. Yli puolet haastateltavista kuitenkin uskoi eri- tai samankaltaiseen jumalaan kuin aiemmassa yhteisössä, ja pieni osuus olivat epävarmoja jumalan olemassaolosta. Vain yksi piti epätodennäköisenä, että hän enää koskaan uskoisi mihinkään uskonnolliseen oppiin.²⁹ Tarja Laakso-Tirronen on puolestaan tutkinut pro gradu-tutkielmassaan *Uskonnollisesta ryhmästä irtautuminen: seitsemän kuvausta irtautumiskriisistä ja kriisiprosessin analyysi* (1990) eri uskonnollisista ryhmistä irtautumisen kriisejä ja niiden prosesseja. Laakso-Tirronen mukaan prosessin kolmanteen vaiheeseen, tasaantumiseen, liittyy uuden maailmankatsomuksen muodostumista. Hän esittää, että uusi katsomus ei ole välttämättä uskonnollinen, mutta voi sisältää pääkohtia entisestä uskonnosta. Hänen aineistossaan irtautumisen jälkeisissä kokemuksissa korostuu vastuullisuuden kokemus, suvaitsevaisuuden vaatimus ja lähimmäisen kunnioittamisen ihanne. Kaikilla hänen tutkittavillaan oli uskoa toiseen aistein havaitsemattomaan todellisuuteen, mutta erilaisin tavoin. Suurin osa ei ollut kiinnostunut liittymään uuteen uskonnolliseen yhteisöön, ja kaksi olivat nykyään kristittyjä.³⁰ Jaana Rissanen esitti tutkielmassaan ”*Se on niin kokonaisvaltainen se prosessi*”: *Vanhoillislestadiolaisuudesta irtautuneiden kokemuksia sosiaalisesta tuesta irtautumisprosessissa* (2018), kuinka entiset vanhoillislestadiolaiset saattavat käyttää irtautumisen jälkeisenä selviytymiskeinona jumalanpalveluksiin ja muihin kirkon tilaisuuksiin osallistumista. Myös tämä linkittyy tutkielmassani irtautumisen jälkeiseen uskonnolliseen käyttäytymiseen ja irtautumisprosessin viimeiseen vaiheeseen, jossa katsomusta hyödynnetään uudelleenaseoitumisessa.

²⁹ Laakso 2001, 86–94.

³⁰ Laakso-Tirronen 1990, 72–85.

Myös irtautumisen vaikutuksia on tutkittu Suomessa. Maria Björkmark tutki väitöskirjassaan *From Broken to Whole Human Being. Suffering, Health and Caring After Religious Disaffiliation* (2023) irtautumisen vaikutusta elämään ja terveyteen, Tuuli Kupsala tutkielmassaan *Vanhoillislestadiolaisen liikkeen jättäneiden kokemuksia irtautumisen merkityksestä vanhemmuudelle* (2019) irtautumisen vaikutuksia vanhemmuuteen sekä Päivi Marin tunteiden merkitystä irtautumisen jäsentäjänä ja selviytymisen tukena pro gradu-tutkielmassaan *Saanko tuntea?: Tunteiden merkitys suljetusta uskonnollisesta irtaantumisen jäsentäjänä ja selviytymisen tukena* (2016). Marin myös totesi tutkielmassaan, että uskonnollisuus saattaa toimia irtautuessa voimavarana. Toistaiseksi ei ole kuitenkaan tehty suoranaista tutkimusta irtautumisen vaikutuksesta katsomukseen.

Suomessa juuri Jehovan todistajista irtautumista on tutkinut Seija Ronimus väitöskirjassaan *Vartiossa maailmaa vastaan: tutkimus Jehovan todistajayhteisöstä eronneiden kokemuksista* (2011). Ronimus myös sivusi lyhyesti entisten Jehovan todistajien irtautumisen jälkeistä uskonnollisuutta. Koska Jehovan todistajat korostavat yhdenmukaisuutta ja ovat vahvasti jäseniään kontrolloiva yhteisö, irtautuminen liittyy usein nimenomaan yhteisöstä irtautumiseen eikä tarkoita välttämättä uskonnosta luopumista kokonaan. Hänen aineistossaan ilmeni suurta vaihtelua irtautumisen jälkeisissä katsomuksissa. Pienellä osalla oli säilynyt Jehovan todistajien opin elementtejä, joihin he edelleen uskoivat, mutta suurimmalla osalla uskonnollisuus oli muuttanut muotoaan. Hänen tutkimuksessaan korostui rajanveto uskonnon ja ryhmään kuulumisen välillä, jolloin uskonto ajatuksena hyväksyttiin, mutta uskonnolliseen yhteisöön liittyminen tuntui vieraalta.³¹

Keskeisin tutkimus on Jukka Timosen väitöskirja *Todellisuudesta toiseen: Identiteetin rakentuminen uskonnollisista yhteisöistä irtautuneiden elämäkertomuksissa* (2013), jossa hän tutki identiteetin muodostumista irtautujien elämäkertomuksissa. Timonen on tutkinut eri uskonnollisista yhteisöistä irtautuneita. Tutkimusaihe on samantyyppinen omani kanssa, mutta omassa tutkielmassani olen keskittynyt tutkimaan Jehovan todistajia sekä erityisesti katsomuksen muutoksia. Timonen myös käsitteli uskonnollisuutta osana identiteettiä, mutta ei ottanut sitä erityiseen tarkasteluun. Merkittävänä erona Timonen keskittyi nimenomaan irtautujien identiteetin muodostumiseen

³¹ Ronimus 2011, 186–198.

elämäkertomuksissa, kun minä olen ottanut erityiseen tarkasteluun katsomuksen irtautumisen jälkeen. Myös tässä mielessä tutkielmani eroaa, sillä en ole kiinnostunut siitä, miten irtautuneet kuvaavat irtautumistaan, vaan siitä mitä kuvaus sisältää.

Tärkeitä huomioita Timosen tutkimuksessa ovat esimerkiksi irtautuneiden kokemukset uskon kirkastumisesta. Tätä ilmeni joidenkin hänen tutkittaviensa elämäkertomuksissa, mikäli heillä oli jokin irtautumisen jälkeinen katsomus. He selittivät, että nykyinen usko on aina ollut olemassa, mutta siihen sopimaton yhteisö on nyt poistunut. Tätä vahvistettiin etsimällä elementtejä, joita jo aiemmassa katsomuksessa oli havaittavissa, ja jotka vaikuttivat vahvistuneen irtautumisen jälkeen. Timosen mukaan uskonnollisen henkilön keskeinen uskonnollinen perustelu irtautumiselle on se, että suhde jumalaan on aina ollut olemassa, mutta nyt se on niin suora, ettei välittäjäksi tai auktoriteetiksi tarvita ihmisten muodostamaa yhteisöä.³²

Timosen tutkimuksessa irtautujat vetosivat entisen uskonnon jäsenyyden perustuneen sattumanvaraisuuteen, tietämättömyyteen ja vaihtoehtottomuuteen. Irtautujat olivat myös kokeneet, että he eivät yksilöllisinä persoonina sopineet yhteisön vaatimiin muotteihin, ja kertomuksissa ilmeni irtautuneiden kokemus siitä, että he ennemmin halusivat uskoa yhteisön oppeihin kuin olisivat aidosti uskoneet. Timosen mukaan jäseneksi kasvatetut saattoivat kokea teini-iässä kriisin, jonka ratkaisuna sitouduttiin yhteisöön entistä tiiviimmin. Huomattuaan omien ajatuksiensa ja yhteisön ajatusten ristiriitaisuuden, irtautujat saattoivat reagoida roolikäyttäytymisellä, jossa toimittiin uskonnon käytäntöjen mukaisesti. Tämä ”itsepetos” korostaa Timosen mukaan sosiaalisen todellisuuden merkitystä, kun käytäntöjen seuraaminen sumussa on yksilölle helpompaa kuin kohdata ne kysymykset, joiden seurauksena nykyisen maailman saattaa menettää. Timosen tutkimuksessa tämä ilmeni sillä, että entiset jäsenet julistivat yhteisön totuutta mahdollisimman äänekkäästi peittääkseen omat epäilynsä yhteisöltä.³³

Timosen mukaan uskonnon opillisen ulottuvuuden muutosta irtautuessa perustellaan erityisesti jälkikäteen havaituilla epäoikeudenmukaisuuksilla, joita käytetään oikeuttamaan irtautumista. Hän myös esittää, että oppien tarkempi pohtiminen ei ole ollut irtautujille jäsenyysaikana tarpeellista, jos jäsenyys on ollut itsestäänselvyys ilman muita vaihtoehtoja. Uskonnon eettisen ulottuvuuden muutoksen kannalta hän esittää, että irtautujan lakatessa uskomasta yhteisön

³² Timonen 2013, 380–382.

³³ Timonen 2013, 380–382.

oppeihin, myös sanktiot menettävät uskottavuutensa, ja siksi uskonnollisuuden eettinen pohja heikkenee. Kuten todettua, käytännöt kuitenkin tarjoavat myös mahdollisuuden peittää epäilyksiä.³⁴

Timosen tutkimat irtautujat välttelivät nykyisen todellisuutensa tiukkaa määrittelemistä, eivätkä he kokeneet tarpeelliseksi löytää varmaa totuutta. Keskeistä oli sen sijaan toimintakyky, jota ei tarvitse sitoa määritelmiin. Näin ollen irtautujien epävarmuus lisääntyi irtautuessa, mutta myös kyky sietää epävarmuutta kasvoi. Timonen esittää, että hänen tutkimansa irtautujat uskaltavat olla varmoja siitä, että tarkempaa tietoa ei ole tai tarvitse olla. He olivat myös avoimia sille, että nykyinen tieto saattaa muuttua tulevaisuudessa.³⁵

Timonen on tutkielmalleni tärkeä keskustelukumppani tutkimusaiheidemme ollessa verrattain läheisiä. Tulen tästä syystä myöhemmin tutkielmassa palaamaan havaintojemme eroavaisuuksiin sekä yhtymäkohtiin.

Uskonnollisista yhteisöistä irtautumisesta on siis tehty paljon tutkimusta, mutta kansainvälinen vertailu on toistaiseksi vähäistä. Tästä syystä pidän erityisen antoisana tarkastella suomalaista irtautumista sekä sitä, mitä katsomukselle tapahtuu irtautumisen jälkeen. Tulen tekemään tämän käyttäen Streibin ja kumppaneiden tutkimusta teoreettisena viitekehystenä verraten kansainvälisiä havaintoja omiini. Kuten todettua, Suomessa on tehty jonkin verran tutkimusta irtautumisen vaikutuksista sekä sivuttu katsomusta osana irtautumisen jälkeistä uudelleenaseoitumista. Voidaan kuitenkin sanoa, että suomalaista tutkimusta, jossa tarkasteltaisiin erityisesti katsomusta irtautumisen jälkeen juuri Jehovan todistajien kontekstissa ei ole.

³⁴ Timonen 2013, 383–384.

³⁵ Timonen 2013, 384.

2 Teoriat, aineisto ja menetelmä

2.1 Keskeiset käsitteet

2.1.1 Uskonnollisesta yhteisöstä irtautuminen

Puhuttaessa uskonnollisesta yhteisöstä irtautumisesta käytetään eri tilanteissa useita eri käsitteitä, kuten lähteminen, eroaminen sekä luopuminen. Phil Zuckerman käyttää käsitettä ”apostasy”.³⁶ Kandidaatintutkielmassani käänsin tämän sanan suomeksi ”luopuminen”, ja päätin käyttää sitä, sillä keskustelin tutkielmassa paljon Zuckermanin tutkimuksen kanssa. Oli siis järkevää puhua samoilla käsitteillä.

Samankaltaisista syistä olen päättänyt tässä tutkielmassa käyttää käsitettä ”irtautuminen”. Suomalaisessa tutkimuksessa on yleistä puhua uskonnollisesta yhteisöstä irtautumisesta, ja keskeisin tutkimuksellinen keskustelukumppanini, Jukka Timonen, kuten myös valta-osa muista aiemmista tutkimuksista, kuten Laakso ja Laakso-Tirronen, käyttävät samaa käsitettä. Irtautumisella viitataan prosessiin, jossa yksilö poistuu yhteisöstä muuttaen ja uudelleenarvioiden sosiaalista asemaansa sekä maailmankatsomustaan. Irtautuminen on aina monitasoista ja tapahtuu suhteessa erilaisiin toimintoihin ja merkityksiin, joita yhteisössä on. Irtautuminen on prosessi, jossa irtautuja määrittelee itsensä suhteessa menneisyyteen useita kertoja.³⁷ Irtautumisen käsitteeseen liittyy myös sen subjektiivinen ulottuvuus. Tässä tutkielmassa oleellista on irtautumisen kokemus, ja haastateltavien vastaukset riippuvatkin siitä, minkä hetken he mieltävät itselleen irtautumisen hetkeksi tai mitkä sen vaiheiksi.

Eroaminen on yksi irtautumisen osa.³⁸ Sillä tarkoitetaan yleensä virallisen eroilmoituksen jättämistä.³⁹ Kaikki haastattelemani henkilöt ovat eronneet yhteisöstä vähintään kaksi vuotta sitten, jonka vuoksi voisi olla sopivaa puhua myös uskonnollisesta yhteisöstä eroamisesta. Vaatimus haastateltavien asemasta eronneena on kuitenkin enemmän käytännöllinen muodollisuus, joka varmistaa sen, että kaikki haastateltavat ovat varmasti Jehovan todistajien entisiä jäseniä ja irtautumisesta on kulunut vähintään kaksi vuotta. Katsomuksen tarkastelu alkaa kuitenkin jo aiemmasta hetkestä, kun haastateltava on alkanut kokea olevansa

³⁶ Zuckerman 2012, 4.

³⁷ Timonen 2013, 40.

³⁸ Timonen 2013, 40.

³⁹ Hussa 2023, 9.

irtautumassa. Irtautuminen on kokonaisvaltaisempi tapa puhua tutkittavasta prosessista. Sen lisäksi, että eroaminen on vain osa irtautumista, on myös irtautuneita, jotka eivät ole eronneet uskonnosta, mutta käytännössä sen osista. He kutsuvat itseään esimerkiksi toimeettomiksi tarkoittaen virallista jäsentä, joka ei osallistu toimintaan.⁴⁰

Vertaan tässä tutkielmassa havaintojani Streibin ja kumppaneiden tutkimukseen, jossa he käyttävät englanninkielistä käsitettä ”deconversion”. He esittävät käsitteeseen liittyvän lopulta jäsenyydestä eroaminen, mutta myös uskonnollisen kokemuksen menetyks, epäilyks uskonnoksi kohtaan, yhteisön moraalien ja arvojen kritiikki sekä emotionaalinen kärsimys ja kriisit.⁴¹ Olen kuitenkin päättänyt käyttää irtautumisen käsitettä ”deconversion” sijaan kahdesta syystä. Sanalle ei ole muuta mielekästä suomenkielistä verrokkia kuin suora käänös ”dekonversio”, johon törmää hyvin harvassa suomalaisessa kirjallisuudessa. Siksi pidän mielekkäämpänä käyttää samaa termistöä kuin muu suomalainen tutkimus. Käsite sisältää konversion eli kääntymisen, jossa omaksutaan uusi uskonnollinen viitekehys.⁴² Koska irtautunut ei välttämättä suuntaudu uuteen uskonnolliseen viitekehukseen, korostaisin irtautumisen käsitteellä mieluummin uskonnosta irtautumista eli itsensä poistamista tietystä uskonnollisesta ympäristöstä ja/tai toiminta- ja ajatusmallista, jonka jälkeen jotkut yksilöt saattavat omaksua uuden uskonnollisen viitekehksen. Jos puhuisin dekonversiosta, tämän määritelmän mukaan tutkielman ulkopuolella jäisivät ne henkilöt, jotka ovat irrottautuneet kaikista katsomuksen osa-alueista eivätkä hakeutuneet uuteen viitekehukseen. Timonen myös esittää, että dekonversiota ei voida käyttää irtautumisen yleisnimityksenä ilman käsitteen tarkempaan määrittelyä.⁴³

Irtautumisen prosessit ovat moninaisia ja sisältävät erilaisia vaiheita ja tyyppisiä. Armand Mauss jaottelee irtautumisen kolmelle eri tasolle; aatteellinen, sosiaalinen ja tunnetasoinen.⁴⁴ Zuckerman puhuu puolestaan aikaisesta/myöhäisestä, pinnallisesta/syvällisestä sekä lievästä/muutostilallisesta

⁴⁰ Husa 2023, 9–10.

⁴¹ Streib et al. 2021, 139.

⁴² Kupari 2020.

⁴³ Timonen 2013, 376.

⁴⁴ Mauss 1969.

irtautumisesta.⁴⁵ Mauss ja Zuckerman molemmat käyttävät käsitettä ”apostasy”, mutta tasot sopivat myös irtautumisen käsitteelle.

Zuckerman on tutkinut uskonnollisesta yhteisöstä irtautumisen syitä. Hän nimeää yleisimmiksi syiksi vanhemmat, koulutuksen, vastoinkäymiset, toiset kulttuurit ja uskonnot, ystävät, kollegat ja kumppanit, politiikan, seksin, saatanan ja helvetin sekä uskonnollisten kumppaneiden väärinkäytökset.⁴⁶

Kandidaatintutkielmassani tarkastelin suomalaisten Jehovan todistajien irtautumisen syitä Zuckermanin luokitteluun peilaten. Aineistonani toimi entisille Jehovan todistajille suunnattu verkkokeskustelupalsta. Zuckermanin syiden lisäksi aineistostani nousivat esiin väärältä tuntuva oppi, uskon puute sekä kriittiseen ympäristöön ajautuminen. Totesin tutkielmassani, että havaintoni vastaavat muita tutkimuksia, jotka ovat tutkineet irtautumisen syitä Suomessa erityisesti kristinuskosta juurtuvista tiiviisti yhteisöllisistä vähemmistöuskonnoista.⁴⁷

Stuart Wright esittää, että uusista uskonnollisista liikkeistä irtautuminen sisältää tyypillisesti tietynlaiset vaiheet. Irtautuja kokee kriisin, joka muuttaa hänen näkemystään nykyisestä uskonnosta. Tämän jälkeen yksilö alkaa etsiä lisäperusteita tai oikeutuksia irtautumiselleen. Hän saattaa myös aloittaa lähtöön valmistautumisen esimerkiksi rakentamalla ihmissuhteita yhteisön ulkopuolelle. Seuraavassa vaiheessa irtautuja pohtii erilaisia lähtöstrategioita, joita ovat peitelty, avoin ja julistava lähtö. Viimeisessä vaiheessa irtautuja neuvottelee itselleen uutta sosiaalista asemaa. Hän rakentaa omaa identiteettiään ja uusia verkostoja. Tutkielmani sijoittuu tämän neljännen vaiheen jälkeiseen aikaan, jossa yksilö etsii uusia kiintopisteitä elämälleen. Wrightin tutkimuksessa yli 75% irtautujista liittyi toiseen uskonnolliseen yhteisöön.⁴⁸

Olen kuvannut erilaisten irtautumisen syiden sekä yleisesti irtautumisen moninaisuutta korostaakseni, että irtautuminen on aina erilaista, mikä selittää myös erilaisia katsomuksia sen jälkeen.

2.1.2 Katsomus

Timonen määrittelee uskonnollisen identiteetin käsitykseksi, jota yksilö rakentaa suhteessa hänelle relevantteihin uskonnon määritelmiin ja ilmentymiin. Hän myös

⁴⁵ Zuckerman 2012, 5.

⁴⁶ Zuckerman 2012.

⁴⁷ Hussa 2023.

⁴⁸ Wright 2014, 706–735.

toteaa, että institutionaalisen uskonnon käsittely ei hänen tutkimuksessaan yksin riitä, vaan jokainen yksilö vastaa omalla tavallaan kysymykseen uskonnosta.⁴⁹ Ajattelen samoin kuin Timonen, ja siksi olen päättänyt käyttää tutkielmassani käsitettä katsomus uskonnon sijasta. Katsomus ei ole käsitteenä sidottu uskontoon ja kattaa paremmin myös ns. uskonnottomat katsomukset.

On oleellista huomioida, että katsomus on tutkittavien itsensä määrittelemää, kuten myös Timonen toteaa. Tutkielmassani katsomuksella tarkoitetaan tutkittavien omaa käsitystään heidän omasta katsomuksestaan sekä sitä, miten he määrittelevät itsensä ja katsomuksensa suhteessa entiseen katsomukseensa, jota jäsenyys Jehovan todistajissa kehysti.

Käytän tutkielmassa käsitettä ”uskonnollinen” paitsi niissä tilanteissa, joissa haastateltava itse viittaa katsomukseensa käsitteellä ”henkinen” tai ”hengellinen”. Haastatteluja tehdessäni käytin kysymyksissä käsitettä ”hengellinen” vastaamaan englanninkielen käsitettä ”spiritual”, jota myös Streib ja kumppanit käyttävät henkinen–uskonnollinen-akselilla. Vasta tutkielman myöhemmässä vaiheessa totesin henkisyden olevan uskontotieteen kentällä yleisempi termi, kun puhutaan potentiaalisesti uskonnollisesta kannasta, jota ei haluta sitoa tiettyyn yhteisöön tai viitekehukseen. Irtautujien käyttäessä ”henkisen” tai ”hengellisen” käsitettä he todennäköisesti määrittelevät omaa katsomustaan ”enemmän henkiseksi kuin uskonnolliseksi” ja viittaavat kristinuskon ja muiden institutionaalisten uskontojen ulkopuoliseen, epädogmaattisempaan muotoon. Käyttäessäni uskonnollisen käsitettä tarkoitan kaikkea sellaista ajattelua, käyttäytymistä ja yhteisöllisyyttä, joka nousee esiin näiden käsitteiden ympäristössä haastatteluissa, ja joihin liittyy joitakin uskonnon elementtejä, kuten uskoa jumalaan tai toiseen aistein havaitsemattomaan todellisuuteen.

Ian Hackingin mukaan sosiaalisesti konstruoidut luokitukset muovaavat yksilöitä. Yksilöt ovat tietoisia siitä, mihin luokkaan muut heidät asettavat, jonka seurauksena yksilöt muuttavat itseään luokituksen mukaan. Tällöin identiteetti muovautuu sosiaalisen konstruktion kautta joko kohti luokkaa tai pois siitä.⁵⁰ Oman tutkielmani kontekstissa sosiaalisen konstruktion vaikutus on se, miten tutkittavat määrittelevät itsensä suhteessa entiseen Jehovan todistajuuteen. Tämä vaikuttaa siihen, miten he määrittelevät omaa katsomustaan. Tutkielmani

⁴⁹ Timonen 2013, 31.

⁵⁰ Hacking 2009, 43–46, 86–88.

kontekstissa haastateltavat väistämättä määrittelevät itseään entisen Jehovan todistajuuden kautta, sillä heidät on kutsuttu haastateltavaksi entisten Jehovan todistajien kontekstissa. Tulokseen voisi siis vaikuttaa se, jos kerättäisiin satunnainen joukko ihmisiä puhumaan nykyisestä katsomuksestaan. Samat henkilöt saattaisivat vähemmän pohtia entisen katsomuksensa vaikutusta nykyiseen tilanteeseen.

Uskontososiologiassa uskonnollisuus jaetaan usein kolmeen B:hen.⁵¹ Myös tässä tutkielmassa tarkastelen kolmea B:tä katsomuksen eri osa-alueina. Näitä ovat usko (belief), käyttäytyminen (behaviour) sekä yhteisö (belonging). Olen tehnyt viimeiseen kohtaan lisäyksen, sillä kuulumisen tunteeseen (vrt. englanninkielinen sana belonging) kuuluu yhteisö, mutta Suomen kontekstissa myös jäsenyys. Näiden neljän osan lisäksi tarkastelen identiteettiä ja erityisesti sitä, mitä tutkittavat vastaavat, kun heiltä kysytään identifioitumista uskontoon liittyen.

2.2 Irtautumisen muutosprosessit

Tutkielmani teoreettisena viitekehyksenä toimii Streibin, Hoodin, Kellerin, Csöffin ja Silverin erilaiset irtautumisten muutosprosessit (eng. deconversion trajectories), joita on käsitelty heidän teoksessaan *Deconversion: Qualitative and Quantitative Results from Cross-Cultural Research in Germany and the United States of America* (2009). He ovat tutkineet irtautumista Yhdysvaltojen ja Saksan kontekstissa ja esittävät, että on olemassa vähintään kuusi erilaista irtautumisen jälkeistä muutosprosessia. Tämä teemoittelu on muodostettu sen mukaan, miten uskonnollisuus on muovautunut uskonnollisesta yhteisöstä irtautumisen jälkeen. Streib ja kumppanit esittävät, että irtautumisen prosessi on yhteydessä siihen, millaisesta yhteisöstä irtaudutaan. Heidän teemoittelunsa pätee heidän havaintojensa mukaan ainakin uskonnollisiin yhteisöihin, joilla on jännitteinen suhde valtavirtayhteiskunnan kanssa.⁵² Streib ja kumppanit käyttävät englanninkielistä ”deconversion” käsitettä, mutta teemoittelu sopii myös irtautumiskäsitteen kontekstiin.

Tutkittavat on jaoteltu sen uskonnollisen yhteisön mukaan, josta he ovat irtautuneet, riippuen yhteisön suhteesta valtavirtayhteiskuntaan.⁵³

⁵¹ Ks. esim. Smidt 2020.

⁵² Streib et al. 2009.

⁵³ Streib et al. 2009, 26.

1. Vastustavat; jännitteinen suhde muuhun yhteiskuntaan
2. Mukautuvat; jännitteinen suhde muuhun yhteiskuntaan, mutta kulkevat kohti integroitumista
3. Integroituneet; ei jännitettä tai vain marginaalinen jännite muuhun yhteiskuntaan

Jehovan todistajat voitaisiin sijoittaa tällä asteikolla vastustaviin tai mukautuviin yhteisöihin. Väittäisin kuitenkin, että yhteisö kallistuu enemmän vastustaviin, koska sillä ei ole lähtökohtaisesti tavoitetta pyrkiä osaksi valtavirtayhteiskuntaa. Totuuden yksinomistajuuden lisäksi Jehovan todistajien opissa ja ajattelussa on hyvin syvällä me vastaan muut-ajattelu, jossa muulla yhteiskunnalla ja ”maailmallisella ajattelulla” on turmeleva vaikutus.⁵⁴ Myös Streibin ja kumppanien aineistossa olivat yliedustettuina vastustavista ja mukautuvista yhteisöistä irtautuneet henkilöt.⁵⁵

Streib ja kumppanit ovat tutkimuksessaan tarkastelleet kyselyä, joka kartoittaa Saksan ja Yhdysvaltojen kansalaisten uskonnollisuutta. Kyselyssä on kysytty samantyyppisiä kysymyksiä kuin kysyin omissa haastatteluissani, kuten uskooko vastaaja jumalaan verrattuna siihen, onko hän aiemmin uskonut, tai onko hän osa uskonnollista yhteisöä verrattuna siihen, onko hän aiemmin ollut. Kyselyyn vastanneita oli yhteensä 1196, joista uskonnollisista yhteisöistä irtautuneita oli 129. Näistä irtautuneista Streib ja kumppanit haastattelivat 99.⁵⁶ Tutkimuksessa arvioitiin haastateltavien katsomuksen muutoksia, jonka perusteella heidät teemoiteltiin kuuden eri teeman alle samoin kuin tässä tutkielmassa tehdään.

Ensimmäinen mahdollinen irtautumisen muutosprosessi on sekularisoiva poistuminen. Tässä tapauksessa irtautuneen uskonnollinen usko, käyttäytyminen sekä yhteisöön kuuluminen sekä yhteenkuuluvuus- että jäsenyystasolla päättyy. Toinen mahdollisuus on, että uskonnostaan irtautuva siirtyy tiiviimpään uskonnolliseen yhteisöön, jossa on erilainen uskomusjärjestelmä sekä käytännöt kuin aiemmassa yhteisössä. Tämä voi tarkoittaa esimerkiksi siirtymistä fundamentalistiseen tai uuteen uskonnolliseen yhteisöön. Tässä tapauksessa kaikki katsomuksen osa-alueet muuttuvat. Kolmantena mahdollisuutena irtautunut saattaa myös siirtyä toiseen uskonnolliseen yhteisöön, jossa on samankaltaiset käytännöt

⁵⁴ Torju maailmallinen ajattelu 2017.

⁵⁵ Streib et al. 2009, 93.

⁵⁶ Streib et al. 2009, 42.

sekä uskomusjärjestelmä kuin entisessä yhteisössä, jolloin usko, käyttäytyminen ja yhteisö pysyvät samankaltaisina. Neljäs mahdollisuus on siirtyä aiempaa yhteisöä avoimempaan uskonnolliseen yhteisöön, jossa on erilaiset uskomusjärjestelmä sekä käytännöt. Myös tässä tapauksessa kaikki katsomuksen osat muuttuvat. Viides irtautumisen muutosprosessi on yksilöllisen uskon jatkuminen ilman yhteisöä, jossa entiseen uskonnolliseen yhteisöön kuuluminen päättyy, mutta sama uskonnollinen usko sekä käyttäytyminen jatkuvat yksityisessä elämässä. Viimeinen Streibin ja kumppaneiden nimeämä prosessi on uuden uskonnollisuuden omaksuminen ilman yhteisöä. Tämä tarkoittaa sitä, että irtautunut henkilö sisäistää uusia uskomuksia sekä käytäntöjä, mutta ei enää hakeudu mihinkään järjestäytyneeseen yhteisöön. Streib ja kumppanit toteavat, että ainakin nämä kuusi ovat mahdollisia irtautumisen muutosprosesseja, mutta myös muunlaisia saattaa olla.⁵⁷ He myös huomauttavat, että tämä teemoittelu ei tuo esiin kaikkia irtautumisen jälkeen tapahtuneita muutoksia katsomuksessa, vaan huomio lähinnä lähtöpisteen ja nykyisen pisteen.⁵⁸

Streibin ja kumppaneiden tutkimuksessa havaittiin, että yli puolet tutkittavasta poistuivat kokonaan organisoituneen uskonnon piiristä. Tähän kuului 29 sekularisoivaa poistumista, 24 yksilöllisen uskon jatkumista ilman yhteisöä sekä 9 uuden uskonnollisuuden omaksumista ilman yhteisöä. Niistä, jotka siirtyivät toiseen uskonnolliseen yhteisöön, 16 siirtyi avoimempaan, 13 samankaltaiseen ja 8 tiiviimpään.⁵⁹

Kyseinen tutkimus on toteutettu Yhdysvaltojen ja Saksan kontekstissa. Kuten mainittua, kansainvälistä vertailevaa irtautumistutkimusta ei ole tehty merkittävässä määrin. Siksi pidän mielekkäänä havainnoida, miten oma suomalainen aineistoni suhteutuu Streibin ja kumppaneiden havaintoihin. En mene tutkielman rajallisuuden vuoksi tässä tarkasti Saksan ja Yhdysvaltojen tulosten eroihin, mutta todettakoon, että Saksassa sekularisoiva ja avoimempaan yhteisöön siirtyminen näyttäisi olevan yleisempää. Sen sijaan Yhdysvalloissa näyttäytyy uuden uskonnollisuuden omaksuminen ja yksilöllisen uskon jatkuminen ilman yhteisöä todennäköisempänä. Molemmissa maissa erityisesti jännitteisistä (vastustavat ja mukautuvat) yhteisöistä irtautuvat henkilöt poistuivat todennäköisemmin sekulaarilla poistumisella

⁵⁷ Streib et al. 2009, 26–28.

⁵⁸ Streib et al. 2009, 35.

⁵⁹ Streib et al. 2009, 98.

verrattuna integroiduista yhteisöistä poistuviin. Eroihin vaikuttaa todennäköisesti näiden maiden sosiologiset erot uskonnon kentällä.⁶⁰

Streib ja kumppanit tekivät narratiivisia haastatteluja, joissa he antoivat haastateltavan vapaasti kertoa, mitä tapahtui ennen ja jälkeen irtautumista sekä mittasivat myös muita asioita kuin katsomusta edellä mainittujen prosessien kautta.⁶¹ Katsomusta oli mitattu esimerkiksi henkinen–uskonnollinen-akselilla, jonka mukaan tutkittavat määrittelivät itsensä ”enemmän henkiseksi kuin uskonnolliseksi”, ”enemmän uskonnolliseksi kuin henkiseksi”, ”ei-uskonnollinen eikä henkinen” tai ”yhtä uskonnollinen kuin henkinenkin”. En ole itse haastatteluissani mitannut tätä, mutta se käy myös ilmi pintapuolisesti (esim. haastattelukysymys ”Kuvailisitko suhdettasi uskontoon sanalla hengellisyys tai uskonnollisuus?”) Streibin ja kumppaneiden tutkimuksessa sekä Saksassa että Yhdysvalloissa irtautuminen yhdistettiin haluttomuuteen identifioitua uskonnolliseksi. Sen sijaan tutkittavat mieluummin identifioituvat ”enemmän henkiseksi kuin uskonnolliseksi” tai ”ei-uskonnollinen eikä henkinen”. Tätä mukailien suuri osa heidän tutkittavistaan sopivat sekularisoivan poistumisen tai uuden uskonnollisuuden omaksumisen prosesseihin.⁶²

Kuten mainittua, Streibin ja kumppaneiden tutkimuksessa on mitattu muitakin asioita kuin vain katsomuksen prosesseja, joiden pohjalta he ovat muodostaneet neljä irtautumisen narratiivia. Nämä ovat autonomian tavoittelu, paratiisista karkotettu, uuden näkökulman löytäminen sekä elinikäiset etsinnät – myöhemmät uudelleenarvioinnit. Koska oma tutkielmani rajautuu vain katsomuksen tarkasteluun eikä narratiiviin tarkemmin, en käsittele näitä enempää.

Tulen tässä tutkielmassa hyödyntämään näitä irtautumisen muutosprosesseja teemoitellessani aineistostani nousevia irtautujien kokemuksia heidän katsomuksestaan Jehovan todistajista irtautumisen jälkeen. Tulen siis peilaamaan aineistoani Streibin ja kumppaneiden irtautumisen muutosprosesseihin ja tarkastelen tarkemmin katsomuksen eri osa-alueita irtautumisen jälkeen. Lopuksi peilaan havaintojani Streibin ja kumppaneiden tutkimukseen.

⁶⁰ Streib et al. 2009, 98.

⁶¹ Streib et al. 2009, 93.

⁶² Streib et al. 2009, 83.

2.3 Haastattelut

Olen kerännyt tutkielmani aineiston haastatteluina, sillä ne ovat paras tapa hankkia tietoa ihmisten kokemuksista.⁶³ Tutkielmassa tarkastelen entisten Jehovan todistajien omaa kokemusta heidän katsomuksensa muutoksista. Kaikista pätevimmän tiedonlähteen näkisin olevan tutkittavat henkilöt ja heidän kokemuksensa.

Olen haastatellut seitsemää entistä Jehovan todistajaa, joiden yhteisöstä eroamisesta on vähintään 2 vuotta. Moni Jehovan todistaja luopuu yhteisöstä henkilökohtaisella tasolla paljon aiemmin kuin jättää yhteisölle virallisen eroilmoituksen, mikä oli totta myös haastateltavieni kohdalla. Päädyin kuitenkin rajaamaan haastateltavat henkilöt tällä tavalla, jotta varmistun, ettei haastatteluaineistossani ole nykyisiä Jehovan todistajien jäseniä. Varmistun myös, että irtautumisesta on kulunut aikaa, ja haastateltaville on muodostunut jonkinlainen käsitys heidän irtautumisen jälkeisestä katsomuksestaan. Niinpä tämä on selkeä määritelmä, jonka puitteissa löysin tarpeeksi haastateltavia.

Haastateltavat on löydetty Uskontojen Uhrien Tuki ry:n (tästä eteenpäin UUT) kautta. UUT on lähes 40 vuotta toiminut suomalainen yhdistys, joka pyrkii vaikuttamaan yhteiskunnallisesti. Yhdistyksen tavoitteena on vähentää ihmisoikeusloukkauksia, hengellistä väkivaltaa sekä syrjintää, jotka tapahtuvat uskonnollisten yhteisöjen kontekstissa. Yhdistys välittää tietoa eri viranomaisille sekä tutkijoille ja toimii yhteistyössä kansainvälisesti oleellisten järjestöjen kanssa. UUT järjestää vapaaehtoisten voimin vertaistukitoimintaa eri uskonnollisten yhteisöjen entisille ja nykyisille jäsenille sekä heidän läheisilleen.⁶⁴

Haastattelukutsua välitettiin UUT:n sosiaalisen median kanavien kautta heidän piirissään oleville entisille Jehovan todistajille. Haastatteluihin valikoitui entisiä Jehovan todistajia, jotka päättivät vastata kutsuun ja näin ollen kokivat, että heillä oli jotakin sanottavaa aiheesta.

Kun mä näin sen sun ilmoituksen tästä tutkimuksesta niin mä olin sillee, että mun on pakko osallistua tähän, koska ei varmaan ole ketään toista tämmöistä [jolla on tällainen katsomus].

Tutkimuksesta karsiutui todennäköisesti sellaiset entiset Jehovan todistajat, jotka eivät ole juuri miettineet omaa katsomustaan tai kokevat, että heillä ei ole siitä

⁶³ Hyvärinen et al. 2021.

⁶⁴ UUT ry s.a..

mitään sanottavaa. Se, että haastateltavat ovat UUT:n piiristä, saattaa näkyä tuloksissa myös niin, että vähemmän traumaattiset irtautumiskokemukset ovat aliedustettuina. Koska haastattelut toteutettiin UUT:n toimitiloissa Helsingissä, kaikki haastateltavat asuivat pääkaupunkiseudulla lukuun ottamatta yhtä, joka matkusti haastatteluun toisesta kaupungista.

Haastattelut pidettiin anonyymeina. Haastateltavat jakoivat asioita entisestä yhteisöstään tai sieltä irtautumisesta, joihin heidän ei ole turvallista tai mukavaa tulla yhdistetyksi. Haastateltavien nimien mainitseminen ei myöskään antaisi tutkielmalle mitään lisäarvoa. Näistä syistä on järkevintä pitää haastateltavat anonyymeina. Haastatteluäänitteissä ei mainita haastateltavan omaa nimeä, ja tässä tutkielmassa esitetyt nimet ovat keksittyjä. Esittämäni lainaukset on valittu ja muotoiltu niin, että niistä ei voida tunnistaa haastateltavaa.

Toteuttamani haastattelut olivat puolistrukturoituja teemahaastatteluja,⁶⁵ jotka kestivät noin tunnin. Puolistrukturoitu haastattelu mahdollistaa haastateltavan suhteellisen vapaan puheen, jota haastattelija pyrkii olemaan ohjailematta. Haastattelija luonnollisesti kuitenkin myös vaikuttaa haastattelun kulkuun kysymyksillä sekä omalla asemoitumisellaan. Laadin kaikille haastateltaville yhteiset kysymykset, ja ne käytiin läpi kaikkien haastateltavien kanssa. Kysymyksiin vastaamisen tapa oli kuitenkin avoin, ja kysyin tarkentavia jatkokysymyksiä sekä muutin kysymysten järjestystä reagoiden haastateltavien vastauksiin. Kysymykset olivat jaettu neljään eri teemaan, jotka ovat tutkimuksen kannalta oleellisimmat. Nämä teemat olivat usko, käyttäytyminen, yhteisö ja jäsenyys sekä identiteetti. Teemat käytiin läpi irtautuneen eri elämänvaiheessa lähtien elämästä yhteisössä, lähdön hetkeen ja lopulta nykyhetkeen sekä tulevaisuuteen. Teemojen avulla pyrin varmistamaan, että käyn haastateltavan kanssa läpi hänen katsomuksensa eri vaiheissa irtautumisen hetkellä sekä sen jälkeen mahdollisimman laajasti. Kysymykset ja keskustelu teemojen sisällä riippuivat kuitenkin siitä, mitä haastateltava kertoi.

Kun tehdään tutkimusta kokemuksista ja näkemyksistä, on tärkeää rakentaa haastateltavan ja haastattelijan välille luottamus. Tämä edistää haastattelun avoimuutta.⁶⁶ Koen tämän olevan erityisen tärkeää tutkiessani yhteisöstä irtautumiseen liittyviä vaikeita kokemuksia, joiden jakaminen voi olla haastavaa sekä

⁶⁵ Hirsjärvi & Hurme 2009.

⁶⁶ Kvale & Brinkmann 2009.

katsomuksia, joka on monelle henkilökohtainen ja vaikea aihe puhua. Etuni kuitenkin on, että haastattelin UUT:n piiristä löytyneitä henkilöitä, jotka todennäköisesti ovat jo mukana vertaistuki- tai vaikutustoiminnassa ja näin ollen tottuneita jakamaan omia kokemuksiaan. Haastattelut toteutettiin UUT:n omissa toimitiloissa, mikä mahdollisti rauhallisen ja turvallisen keskusteluympäristön, jossa osa haastateltavista oli tottunut keskustelemaan.

Haastateltavien kokemukset irtautumisesta ovat toisinaan rankkoja, ja niihin voi liittyä traumaa. Tämä on erityisesti totta, kun haastateltavat ovat UUT:n avunpiiriin hakeutuneita henkilöitä. Yhdistyksen piirissä painottuvat henkilöt, joilla on erityisen traumaattinen uskontausta, ja he ovat kaivanneet vertaistukea. Olen huomionnut tämän myös analyysia tehdessäni. Tästä syystä on erityisen tärkeää, että haastateltavat tietävät oikeutensa. Kerroin heille ennakkoon, mitä varten haastattelu tehdään ja mitä tutkielmassa tutkitaan. Haastateltavat saivat milloin tahansa keskeyttää haastattelun tai jättää vastaamatta kysymykseen. Haastateltavat allekirjoittivat suostumuksen, jossa kerrottiin tutkielman aihe, heidän oikeutensa sekä mihin he sitoutuvat.

Haastatteluja helpotti kokemukseni UUT:n vertaistukiryhmien ohjaajana. Olen tottunut keskustelemaan samasta ja samankaltaisista aiheista entisten jäsenten kanssa, ja osasin reagoida asianmukaisesti vaikeisiin kokemuksiin. Ennen haastatteluja minun tuli kuitenkin pohtia oman positioni muuttumista ohjaajasta tutkijaksi. Tätä helpotti kuitenkin se, etten tuntenut ketään haastateltavista ennestään.

2.4 Laadullinen sisällönanalyysi

Analysoin haastattelut laadullisella sisällönanalyysillä. Laadullinen sisällönanalyysi soveltuu aineiston merkityksen systemaattiseen tarkasteluun luomalla tutkittavasta ilmiöstä selkeän kuvan. Menetelmällä ei voida luoda yleistyksiä, mutta sen avulla voidaan todeta, mikä aineistossa on tyypillistä. Laadullinen sisällönanalyysi perustuu koodaukselle, jossa tutkija tunnistaa ja nimeää aineistosta löytyviä osia. Tutkimuskysymys määrittelee, mitkä aineiston osat ovat oleellisia analyysin kannalta. Laadullinen sisällönanalyysi mahdollistaa joustavan sekä systemaattisen analyysiin keskittyen olennaisiin merkityksiin ja luoden uutta tietoa ilmiön kokonaiskuvasta. Se mahdollistaa uusien teorioiden ja teemoittelujen luomisen, mutta havainnot voidaan myös yhdistää aiempaan tutkimukseen keskustellen sen kanssa. Laadullisen

sisällönanalyysin heikkous on, ettei sillä voida tehdä laajoja yleistyksiä, mutta tämä ei kuitenkaan ole omalle tutkielmalleni ongelmallista, sillä pyrin yhdistämään omat havaintoni muuhun aiempaan tutkimukseen luoden yhdessä niiden kanssa kokonaiskuvaa tutkittavasta ilmiöstä.⁶⁷

Tutkimuskysymykseni, millaisia entisen Jehovan todistajien katsomukset ovat yhteisöstä irtautumisen jälkeen, määrittelee näkökulman, josta tarkastelen haastatteluja. Haastattelukysymykset ovat luotu vastaamaan tähän tutkimuskysymykseen entisen jäsenten eri vaiheissa. Tutkimuskysymyksen perusteella litteroin haastattelujen oleelliset osat. Litteroinnista poimin analysoitavat osat, jotka vastaavat tähän tutkimuskysymykseen. Tutkielmassa esitetyt lainaukset ovat suoristettuja niin, että täytesanat, jotka eivät vaikuta lainauksen sisältöön, on poistettu. En ole keskittynyt tarkastelemaan irtautujien tapaa sanoittaa omaa kokemustaan, jonka vuoksi tällä menettelyllä selkeytän lainausten sisältöä, joka on tutkielmassani oleellisempaa.

Käytän laadullista sisällönanalyysia teoriaohjaavasti.⁶⁸ Teemoittelin osat Streibin ja kumppaneiden irtautumisen muutosprosessien mukaan täydentäen tarvittaessa omilla havainnoillani, jotka eivät sovi valmiisiin teemoihin. Kun olin sijoittanut haastattelut Streibin ja kumppaneiden teemojen mukaisesti, loin jokaiselle teemalle alateemat: usko, käyttäytyminen, yhteisö ja jäsenyys sekä identiteetti. Teemoittelin aineiston osat näihin alateemoihin sen perusteella, mitä osaa irtautujan katsomuksesta käsiteltiin. Näin pyrin muodostamaan mahdollisimman laajan käsityksen haastateltavien katsomusten eri osista irtautumisen jälkeen.

Kohtasin kuitenkin myös tiettyjä vaikeuksia laadullisen sisällönanalyysin kanssa. Jouduin teemoittelemaan irtautujat uniikkien kokemusten pohjalta ”lokeroihin”. Tästä syystä on hyvä mainita, että teemat sisältävät moninaisuutta, ja kokemukset voivat olla myös yhden henkilön elämässä moninaisia. Tämän lisäksi laadulliseen sisällönanalyysiin vaikuttaa voimakkaasti subjektiivisuus sekä tutkijan vaikutus, sillä muokkaan itse teemoja ja päätän, mihin teemoihin aineiston osat sijoitan. Tämän vuoksi teemoista on hyvä luoda selkeät eivätkä päällekkäiset, jotta tulkinnallisuus eri osien sijoituksesta olisi minimissään.

⁶⁷ Schreier 2012; Vuori 2021.

⁶⁸ Tuomi & Sarajärvi 2018.

3 Entisten Jehovan todistajien irtautumisen muutosprosessit

3.1 Sekularisoiva poistuminen

3.1.1 Usko

Olavi syntyi Jehovan todistaja-perheeseen, jonka vuoksi hän lapsesta asti uskoi jumalan olemassaoloon sekä ajatteli, että hänellä on erityinen suhde jumalaan. Olavi piti itseään uskonnollisena, mutta ensisijaisesti se tarkoitti hänelle uskontoon kuulumista eikä välttämättä henkilökohtaista uskonnollista kokemusta. Tärkeää oli ”tietoon” perustuva uskominen eikä niinkään tunne, hurmos tai uskonnollinen kokemus.

Myös Anna on syntynyt Jehovan todistaja-perheeseen. Uskonto ei ikinä kuitenkaan tuntunut täysin omalta. Äitiään ja sukulaisiaan miellyttääkseen hän osasi Raamatusta tarvittavat kohdat sekä kävi kasteella siskonsa kanssa, mutta ei kokenut henkilökohtaista yhteyttä uskontoon. Hänellä oli kuitenkin lapsenusko jumalaan ja pelkäsi Jehovan lukevan hänen ajatuksiaan, joita piti jatkuvasti rukoilla anteeksi.

Kuten Olavi ja Anna, myös Mikael on Jehovan todistaja-perheestä. Hän oli tiiviisti mukana toiminnassa 25-vuotiaaksi asti eikä kyseenalaistanut uskontoa. Välillä hän koki ristiriitoja, mutta pelko läheisten menettämisen painosti sivuuttamaan ajatukset. Mikaelilla ei kuitenkaan koskaan ollut henkilökohtaista tunneperäistä suhdetta jumalaan. Yhteisössä kasvettuaan jumalan olemassaolo sekä koko oppirakennelma oli hänelle itsestäänselvyys. Mikaelilla ei ollut vahvaa sisäistä kokemusta jumalan olemassaolosta, vaan yhteisö oli keskeinen tekijä mukana pysymisessä.

Johanna liittyi Jehovan todistajiin lapsena äitinsä mukana. Hän uskoi jumalaan, mutta ei ajattele asian olleen yksiselitteistä, sillä hän jo nuorena kyseenalaisti uskontoaan. Puolet Johannan perheestä oli Jehovan todistajia, joten hän ihmetteli, miksi vain puolet hänen perheestään pääsee paratiisiin. Epäilylän kausista huolimatta uskon tunne palasi kuitenkin useamman kerran, kunnes se alkoi ajan kuluessa hiipua. Johannan on vaikea sanoa vuosien jälkeen, olisiko hän tuolloin kutsunut itseään uskonnolliseksi tai hengelliseksi. Hän piti tutkimisesta erityisesti,

jos Raamatun tarinat käsittelivät ihmisten käytöstä tai ihmismieleen liittyviä asioita.⁶⁹

Mä en koe [olevani uskonnollinen tai hengellinen] nytten, mutta ehkä silloin nuorempana. Mä oon ollut just vähän sellainen, se ei ole ehkä hengellisyys se kuvaava sana, mutta se on joku sellainen, syvällinen vois olla sille parempi sana. Niin sitten ehkä se hengellisyys täytti sitten sitä aukkoa, että mä olin vaikka tosi kiinnostunut psykologiasta. –Johanna

Olavi ajatteli uskovansa Jehovan todistajien opin mukaiseen kuolemanjälkeiseen elämään. Jälkikäteen pohdittuna hän on kuitenkin sitä mieltä, ettei hän tiedä miltä uskominen todella tuntuu. Ajatus opin mukaisesta kuolemanjälkeisestä elämästä ei lohduttanut häntä, vaan lähinnä pelotti. Myös Johanna uskoi kuolemanjälkeiseen elämään, mutta myös kyseenalaisti opetusta. Enää hän ei usko jumalaan eikä tietämättömyys kuolemanjälkeisestä elämästä vaivaa häntä. Hän ajattelee olevan mahdotonta, että kuollessa olisi vielä kärsimystä. Jos jokin jumala on, se joko antaa levätä tai sitten edessä on jotakin myönteistä.

Samoin kuin useita Jehovan todistaja-lapsia, myös Annaa ahdisti ajatus demoneista ja Harmageddonista. Hänestä tuntui kuitenkin todella vaikealta uskoa Jehovan todistajien opin mukaiseen kuolemanjälkeiseen elämään. Hän ei löytänyt sille loogista selitystä, ja ajatus tuntui hölmöltä. Nykyään Anna ei usko, että kuoleman jälkeen tapahtuu mitään. Hän ajattelee, että ihmisen kuuluu tehdä elämässään hyvää ja jättää jälkeensä jotain hyvää, jolloin hänen tekonsa pysyvät elossa hänen jälkeensä. Anna ei ole ikinä kokenut olevansa hengellinen tai uskonnollinen eikä usko tällä hetkellä mihinkään jumalaan.⁷⁰ Hän ei myöskään koe tarpeelliseksi tutustua muihin uskontoihin, koska kokee tuntevansa yhden uskonnon jo tarpeeksi hyvin.

Olavi ei puolestaan tiedä, milloin hän lakkasi uskomasta jumalaan. Kriittinen hetki oli kuitenkin se, kun Olavi tajusi, ettei voi siirtää uskontoa lapsilleen. Tämän myötä hän päätyi eroamaan Jehovan todistajista.

Ehkä se oli se tilanne, jossa mun piti tavallaan itselleni kohdata se, että uskonko mä tähän vai en. Ja sitten kun se yhteisö tavallaan tuntu muutenkin niin älyttömältä tai tuntui rajoittavalta ja siinä sisäänpäin kääntyneisydessään semmoiselta jotenkin naiivilta ja älyttömältä. Niin sitten se helposti generoi tavallaan kaikki nämä ajatukset siinä, etten voi siirtää sitä lapselleni. –Olavi

⁶⁹ Jehovan todistajien arkeen kuuluu myös tutkimista (tai tutkistelua), joka tarkoittaa opillisten kysymysten ja kokouksessa pidetyn puheen pohtimista *Vartiotorni*-lehden pohjalta. (Ronimus 2011, 87.)

⁷⁰ Anna vaikuttaa tarkoittavan tällä, ettei koskaan kokenut uskontoa henkilökohtaiseksi itseään puhuttelevaksi asiaksi.

Anna meni naimisiin toisen Jehovan todistajan kanssa, joka oli vapaammasta perheestä sekä luonteeltaan kriittisen pohdiskeleva. Tämä sekä Jehovan todistajien organisaatorakenne saivat Annan epäilemään uskontoa ennestään. Aikuisiällä Anna ei enää uskonut ja tajusi myös, ettei halua opettaa Jehovan todistajien oppeja eteenpäin.

Mikael oli aktiivinen Jehovan todistaja nuoreksi aikuiseksi asti, kunnes koki uskaltaneensa alkaa kyseenalaistamaan uskontoa. Välillä kokouksissa esiintyi yksittäisiä kauniita puheita, mutta pääsääntöisesti ne vain lisäsivät hänen pahoinvointiaan. Mikael alkoi hiljalleen hiipua ja muutaman vuoden kuluttua jättäytyi toiminnasta kokonaan pois. Hän alkoi asteittain nähdä Jehovan todistajat uskontona yhtenä muiden joukossa, ja käsitys uskonnon kaikkivoipaisuudesta alkoi häivemään. Hän alkoi havaita haitallisia kontrollin mekanismeja ja koki saavansa muualta terveellisempiä neuvoja. Kun käsitys uskonnosta alkoi leviämään pala palalta, ei sitä voinut enää pysäyttää.

Heti eronsa jälkeen Olavi muistelee tunteneensa ensisijaisesti helpotusta ja kokee sitä myös edelleen. Hän kertoo todennäköisesti vältelleensä jumalan olemassaolon ajattelua tuolla hetkellä.

Se meidän ajatus oli se, että jos jumala on olemassa, niin sitten se ei ainakaan tuomitse tätä mitä nyt on tehty. Ja ehkä se oli se tapa olla ajattelematta sitä ja ehkä just se pointti oli varmaan se, että kielsi sen mahdollisen jumalan vaikutuksen elämässään tai sen että ainakaan mä en ole tilivelvollinen jollekin. Sitten sitä myötä tavallaan oli helppo luopua siitä ajatuksesta lopullisesti, ellei sitten ollut jo oikeastaan luopunut. –Olavi

Myös Mikael koki irtautuessaan helpotusta siitä, että hän sai viimein olla julkisesti sitä mieltä, mitä hän luonnollisesti koki olevansa. Irtautumisensa hetkellä hän koki kuitenkin myös voimakkaita Harmageddonissa kuoleamisen pelkoja.

Mä oon ollut, että ei se [jumala] nyt ihan niin rakkaudelliselta vaikuta, kun mitä siellä puhutaan. Niin ne oli mulle tärkeitä, että mulle jossain vaiheessa siinä pelon ja kuoleman pelon ja kaiken ajatuksen, tuli sellainen olo, että mä aina kun tein semmoisen päätelmän itse mielessäni, että jos se jumala onkin olemassa, jos Jehovan todistaja oppikin onkin oikeassa, jos tuleekin Harmageddon ja jos tuleekin paratiisi ja jos jumala on tällainen, kun täällä Raamatussa kuvataan, niin ehkä se on sitten ihan hyväkin, että jumala tappaa mut. Että ei meidän ehkä kannata olla samassa paratiisissa, jos se arvomaailma on tämä. Että jos se on sitä mieltä, että mä oon liian pehmeä ja kaipaan liikaa vapauksia ihmisille. Niin ehkä mä sit kuulun tälle puolelle. –Mikael

Tällä hetkellä Mikael pitää todennäköisempänä, ettei kuoleman jälkeen tapahdu mitään. Jos jotain muuta onkin, se on hänelle vain myönteinen yllätys. Tällainen ajatus tuntuu hänestä helpolta ja loogiselta, vaikkei välttämättä helpolta hyväksyä.

Mä ajattelen, että se tekee tietyllä tavalla tästä elämästä myös merkityksellistä, kun mun ei tarvitse tätä elämää elää kokeena ennen jotakin todellista elämää. Että Jehovan todistajilla, jos on olemassa taivas tai paratiisi, mihin meidän täytyy ensin todistaa meidän kyvykkyyttä, että me päästään sinne. Tää ei ole joku koe missä mun pitää koko

ajan olla jotenkin varuillaan. Ja sitten toisaalta se, että tää on aika onnekasta ja ainutlaatuista, että täällä saa olla. Niin senkin takia se tuntuu tavallaan, että mä siitä ainutlaatuisesta antaisin jotain periksi, jos mä näillä todistusaineilla tässä kiinnittäisin sellaisia ajatuksia, että varmasti jotakin parempaa on vielä edessä. –Mikael

Jo irtautumisensa hetkellä Johannalle alkoi muodostua hänen tämän hetkinen käsityksensä uskonnosta. Hän ei ole löytänyt uskontoa, joka olisi hänen mielestään loogisesti perusteltu eikä pidä uskottavana, että olemassa olisi Raamatun kertomusten mukainen narsistinen ja kärsimystä aiheuttava jumala.

Vasta myöhemmin Olavi on todennut, ettei hänellä ole mitään suhdetta jumalaan tai ajatukseen jumalasta. Hän kuvaa, miten pitkän ajan kuluessa niin sanottu lumous on särkynyt, ja hän on alkanut ajattelemaan, ettei kaikella olekaan ylikuonnollista merkitystä tai symboliikkaa toisin kuin hänen mukaansa Jehovan todistajissa oli ollut tapana ajatella.

Myös Johannan irtautumiseen liittyi sen ajatuksen hyväksyminen, että hän ei usko jumalan olevan olemassa. Johanna on oppinut hyväksymään, ettei hänen tarvitse tietää kaikkea, ja hänellä on rauha asian kanssa.

Muistan, kun mun äiti sai sit tietysti slaagin, kun se lopulta sai kuulla, että mä oon lähtenyt. Mä istuin sellaisen pellon laidan, kun mä puhuin sen kanssa puhelimesta ja sitten se siihen puhelimeen itki sitä jotenkin, että jos mä saan lapsia, että miten mä voin selittää niille, miksi maailma on niin paha. Mä jotenkin vaan vastasin silleen, että mä sanon niille, että mä en tiedä ja että mä oon yksi pieni ihminen tässä, että ei mun tarvitse tietää jokaista vastausta. –Johanna

Mikaelin pelko Harmageddonissa kuolemisenä on kadonnut, ja hän pitää hyvin epätodennäköisenä, että ainakaan tämänkaltaista jumalaa olisi olemassa. Jehovan todistajana jumala ei ollut hänelle tunnetasolla läsnä, mutta nyt se ei ole enää ollenkaan. Mikael ajattelee, että jos kukaan muu ei ole löytänyt yksiselitteistä totuutta jumalasta, tuskin hänkään sitä tuli löytämään, eikä hän usko ihmisen roolin olevan tietää kaikkia totuuksia. Hän ei kuitenkaan täysin kiellä mahdollisuutta jumalan olemassaolosta.

Mä oon ehkä tietyllä tavalla hyväksynyt sen mahdollisuuden, että joku jumaluus voi olla olemassa ja niin saa olla mun puolesta, se on ihan mahdollinen ajatus. Mutta en mä mitään sen varaan osaisi laskea ja sit mä jotenkin ajattelen, että jos se on niin itseriittoinen persoona, että se tavallaan vaatii minun tällä heikolla todistusaineistolla pystyvän hänet hyväksymään tai julistamaan hänen olemassaoloaan, ja sitten jos mä en ole niin tehnyt, niin hän päättää mut tappaa, niin sitten se on niin. Mä näe kauhean todennäköisenä sitä, mutta jos niin on niin olkoon, niin saa olla. Se olisi yllättävää, jos sellainen olisi olemassa ja jos se on olemassa niin toivottavasti olisi positiivinen yllätys. –Mikael

Olavi on antanut uskomiseen liittyvien ajatusten hautua ja pohtinut, voisiko olla kiinnostunut esimerkiksi suomalaisista luonnonuskonnoista. Jossakin vaiheessa hän ajatteli, että jos hän kaipaisi uskonnollisuutta, hän todennäköisesti suuntaisi sen

niihin. Tällä hetkellä ne eivät kuitenkaan kiinnosta. Olavi on kuitenkin aikeissa käydä pyhiinvaelluksella, johon liittyyisi hänellä sekä fyysinen kokemus että hengellinen puoli. Muuten hän ei koe kaipuuta uskonnollisuuteen.⁷¹

Enkä mä ehkä just hae mitään tiettyä. Ehkä just se, että mä en odota valaistumista tai mä en odota uskoon tulemistä tai mä en odota jumalkokemusta tai pyhän kosketusta tai mitään sellaista, vaan että mitä tää nyt tuottaa. Siis että miltä se tuntuu ja sitten siinä on historiaa läsnä ja siinä on kaikki tällaiset kiinnostavat asiat läsnä. –Olavi

Mikael ajattelee, ettei hänellä ole todisteita jumalan olemassaolosta, muttei myöskään sen puutteesta. Siksi hän ei halua suhtautua asiaan ylimielisesti. Mikaelin on kuitenkin vaikea ajatella, että hän enää itse kiinnittyisi mihinkään uskontoon. Hän meditoi toisinaan, josta seuraa rauhoittunut olo, jolle hänen aivonsa haluaisivat keksiä selitysmalleja. Hän ei ole kuitenkaan kiinnostunut kiinnittymään mihinkään selitysmalleihin.

Anna ei usko, että uskonto tulee olemaan osa hänen elämäänsä tulevaisuudessakaan. Hän ajattelee, että hyvyys ja rauha tulee ihmisestä itsestään, eikä siihen tarvita jumalaa. Hän ajattelee, että ihmisten yleensä uskoessa suureen ja käsittämättömään jumalaan, voisi jumala olla myös pieni ihmisen soluissa vaikuttava tekijä, joka antaa peruseriaatteet siitä, kuinka muille kuuluu olla hyvä.

Johanna ajatteli Jehovan todistajana, että hän saattoi olla enemmän syvälinen kuin uskonnollinen tai hengellinen. Hänelle hengellisyys vaikuttaa tarkoittavan henkilökohtaista kokemusta uskomisesta, jonka sijaan hän on enemmän taipunut syvällisyyteen, joka irrottautuu uskonnosta kokonaan ja on enemmän yleistä mielenkiintoa esimerkiksi ihmismieltä kohtaan. Näin hän kokee edelleen. Hän pitää uskontoja kiinnostavana, mutta ei koe henkilökohtaisesti tarvetta saada elämäänsä uskontoa tai jumalaa.

Sekularisoiva poistuminen oli aineistossani suurin teema siihen kuuluessa neljä haastateltavaa. Useampi haastateltavista osoitti ajattelevansa, että uskonnollisuus ja hengellisyys ovat paljon muutakin kuin pelkkää jumalaan uskomista. Tästä syystä olen tässä tutkielmassa tarkastellut eri uskonnollisuuden tasoja. Uskomista tässä kategoriassa mittasivat haastateltavien näkemys uskostaan jumalaan, näkemys kuolemanjälkeisestä elämästä sekä kokemus omasta uskonnollisuudesta tai hengellisyydestä.

⁷¹ Tulkitsisin Olavin tarkoittavan hengellisellä puolella potentiaalisesti uskonnollista kokemusta, jolle hän ei kuitenkaan kaipaa tiettyä määritelmää, vaan on lähinnä tunnetasoinen kokemus.

Haastateltavista moni jakaa epävarmuuden siitä, uskoivatko he todella Jehovan todistajien oppiin, sen mukaiseen jumalaan tai kuolemanjälkeiseen elämään. He ovat kaikki olleet lapsesta asti mukana toiminnassa, jonka vuoksi uskomisen tuntui olevan annettua ja totuttu tapa ajatella. Vasta vanhempana he ovat alkaneet kyseenalaistamaan sitä, mikä lapsena oli itsestäänselvyys. Johanna kertoo, että hänelle uskomisen ei ollut vahvaa alkujaankaan, vaan hän epäili säännöllisesti eikä osaa jälkikäteen sanoa, olisiko hän kutsunut itseään uskonnolliseksi tai hengelliseksi vai oliko kyse mielenkiinnosta syvällisiä teemoja, kuten ihmisten käytöstä ja ihmismieltä kohtaan. Anna ei koskaan kokenut uskoa omakseen, mutta kertoo hänellä olleen kuitenkin lapsenusko. Mikaelkaan ei koe, että hänellä olisi ollut henkilökohtaista tunneperäistä uskoa jumalaan. Usko saattoi siis olla haastateltaville kasvuympäristöstä annettu kokemus eikä niinkään yksilöllinen tai henkilökohtainen kokemus uskomisesta. Joka tapauksessa kaikkien tämän teeman haastateltavien kohdalla voidaan sanoa, että uskoa ei enää ole. Sen ”päättymistä” voidaan kuitenkin kyseenalaistaa, koska on epäselvää, oliko uskoa alun perinkään.

Olaville ja Annalle uskonmittari on ollut se, etteivät he halunneet välittää Jehovan todistajien oppeja ja käytänteitä lapsilleen. Tässä elämänvaiheessa he ovat joutuneet pohtimaan itsensä ulkopuolelta, pitävätkö he oppeja uskottavana ja asioina, joita haluavat välittää eteenpäin. He ovat tulleet siihen lopputulokseen, että he eivät itse halua opettaa uskontoa lapsilleen.

Vaikka tässä teemassa haastateltavien usko päättyi, kaikki heistä eivät ole ehdottomia kieltämään kaikkea henkisyttä. Esimerkiksi Olavi on avoin erilaisille kokemuksille ja on pohtinut, että voisi olla kiinnostunut luonnonuskonnoista. Tällä hetkellä hänellä ei kuitenkaan ole kaipuuta minkäänlaiseen uskonnollisuuteen. Myöskään Mikael ei halua olla ehdoton, vaan pitää mahdollisena, että jumala olisikin olemassa, vaikka hän ei siihen uskokaan.

Olavi, Johanna ja Mikael jakavat eri vaiheissa irtautumista käsityksen siitä, että jos jumala on olemassa, se tuskin on niin julma tai narsistinen kuin mitä he ajattelevat Jehovan todistajien opettaneen. Jos jumala on olemassa, se ei tuomitse irtautumista tai kuolemanjälkeinen elämä onkin myönteinen yllätys. Olavilla irtautumiseen liittyi sen hyväksyminen, ettei hän ole tilivelvollinen jumalalle, eikä jumalalla ole vaikutusta hänen elämäänsä. Mikael puolestaan toteaa, että jos jumala todella on arvomaailmaltaan näin julma, on ehkä hyvä, ettei hän ole samalla puolella.

3.1.2 Uskonnollinen käyttäytyminen

Niin kauan kuin Olavi muistaa hänen isänsä on ollut seurakunnan vanhin. Tätä myötä hänen koko perheensä oli aktiivisia Jehovan todistajia. Olavi kävi säännöllisesti Jehovan todistajien kokouksissa, mutta teki niin pääosin velvollisuudesta. Välillä kokouksissa käynti oli mielekästä, mutta ei aina. Rukoilu oli myös osa hänen arkielämäänsä.

Johanna oli myös aktiivinen Jehovan todistaja. Hän kävi kokouksissa ja muissa tapahtumissa säännöllisesti sekä teki tutkistelua. Johannan kaikki lähimmät ihmissuhteet koostuivat aktiivisista palvelijoista, ja siksi hän kuvaakin olleensa Jehovan todistajien ”HC-puolella”.

Myös Anna oli aktiivinen ja kävi säännöllisesti kentällä. Hyvistä arvosanoista huolimatta, hän ei yläasteen jälkeen jatkanut opintoja, koska se ei ollut Jehovan todistajissa suotavaa. Tästä syystä hän aloitti tienraivaajana 16-vuotiaana.⁷² Koska Annan suvussa oli paljon aktiivisia ja tunnettuja Jehovan todistajia, hän koki, että myös hänen tuli esiintyä erityisen hyvänä ja kilttinä Jehovan todistajana.

Myös Mikael oli hyvin aktiivinen Jehovan todistaja. Hän aloitti ammattikoulun jälkeen tienraivaajana ja asui myös vuoden Jehovan todistajien haaratoimistossa Betelissä. Mentyyään naimisiin hän muutti Betelistä pois, mutta jatkoi vielä tienraivausta muutaman vuoden toimien aktiivisesti ja käyden säännöllisesti kokouksissa. Hänelle oli vahvasti opetettu, että kokouksen sai jättää välistä vain hyvin perustellusta syystä, joten Mikael oli hyvin tunnollinen toiminnassa.

Olavi kokee, ettei koskaan päässyt jollekin sellaiselle tasolle kuin olisi pitänyt. Olavi samaistuu riittämättömyyden kokemukseen, jonka hän uskoo olevan Jehovan todistajissa yleistä. Hänestä tuntui pitkään, että hän ei löydä toiminnasta jotain, jota siitä pitäisi löytää.

Johanna koki Jehovan todistajana olleensa sääntöjen noudattaja tai sääntöuskovainen. Hän esimerkiksi rukoili ensisijaisesti siitä syystä, että siihen kannustettiin kokouksissa, kirjallisuudessa ja seurakunnassa eikä omasta halusta.

Ehkä mä en ole kokenut sellaista, mikä sana se voisi olla, joku tällainen niin kun tunnetason sellaista, että mä oon ehkä enemmän ollut vähän sellainen ja ehkä just luonteeltaan sellainen järki-ihminen tavallaan tai yritän sellaisen loogisen kautta lähestyä asioita yleensä. Niin sitten just siinä varmaan se on ehkä ollut se mun tavallaan heikkous uskovaishena. Tietyllä tavalla vahvuus ja heikkous, koska sitten silloin kun mä oon tosi hyvin messissä niin sitten mulla on helppo tavallaan vaan noudattaa sääntöjä ja olla

⁷² Tienraivaajalla tarkoitetaan Jehovan todistajissa henkilöä, joka tekee kenttätyötä kokoaikaisesti käyttäen siihen 30–130 tuntia kuukaudessa. (Mitä tienraivaaja tekee? 2018.)

silleen, että näin kuuluu tehdä. Mut sitten, jos mä sitten epäröin siinä mun uskossa niin sitten mulla on myös tavallaan vaikea luottaa vaan siihen, että kaikki lopulta järjestyy, niin sellainen on mulle aika vaikeata. –Johanna

Anna rukoili iltaisin joko yhdessä siskonsa kanssa tai omassa mielessään ensisijaisesti velvollisuuden tunteesta. Vaikka hän olikin viisi vuotta tienraivaajana, hän ei ikinä tutkinut kenenkään kanssa tai halunnut opettaa Raamattua.

Mikael kokee, että hänen uskonnollisuutensa oli hyvin toimintakeskeistä. Hän pohtii, johtuiko se ikävaiheesta ja olisiko hän vanhempana ollut henkisempi. Hän ajattelee kuitenkin olleensa Jehovan todistaja aina toiminnan kautta. Häden hetkellä rukoillessaan, hän ei koskaan saanut lohdun tai helpotuksen kokemusta. Mikael kokee, että rukous ei koskaan toiminut hänelle, vaan esimerkiksi rehellisesti puhuminen auttoi enemmän, mikä ei hänen mukaansa Jehovan todistajien seurakunnassa ollut mahdollista.

Kuten uskonsakin kohdalla, Olavista on vaikea sanoa, milloin elämäntapa alkoi tuntua muulta kuin normaalilta.

En mä tiedä missä vaiheessa ne jotenkin alkoi tuntua joltain muulta. Se ehkä, kun se on vaikea erottaa semmoista, tai oli vaikea erottaa ja on vaikea erottaa, sellaista opillista ja sitten sellaista tavallaan siihen elämäntapaan liittyviä asioita. Että on säännöt, jotka on sitten kuitenkin jotenkin ajatellut, että on eri asia, kun se usko. Niin sitten tietysti ne säännöt, tai en mä kutsunut niitä säännöiksi enkä kutsu vieläkään, että se elämäntapa oli kuitenkin lähellä ja silleen iholla, niin siihen tietysti suhde siihen kehitty luontevammin. Alkoi sitten tuntua loppua kohden älyttömämmiltä ja sitten ehkä se on johdattanut ajattelee, että ei siinä uskossakaan sitten ehkä välttämättä ole sen kauheasti järkeä.
–Olavi

Johanna kuvaa irtautuneensa ”veitsellä leikaten”. Hän toimi aktiivisena tienraivaajana, kunnes jäi sairauslomalle, ja hänen tuntitavoitettaan laskettiin. Sairausloman jälkeen Johanna ei enää palannut kokouksiin ja jäi toiminnasta kokonaan pois.

Mä olin siis tienraivaaja tavallaan siihen asti, kun mä jäin pois. Mä olin vähän sellainen kaikki tai ei mitään tyyppinen tapaus, että sitten mä jotenkin ajattelin, että jos tää on totta niin miksi mä panostaisin mihinkään muuhun? Jos tää ei ole totta niin miksi mä kävisin edes vähän. Niin se oli ehkä se mun logiikka. –Johanna

Käänteen tekevää Annalle oli, kun hän alkoi miettimään, mitä haluaa opettaa lapsilleen. Hän sopi aviomiehensä kanssa, että mies hoitaa lasten uskonnon kasvatuksen. Anna myös vältteli kokouksissa käymistä lasten kanssa, koska ei halunnut välittää lapsille pelkoa demoneista ja Harmageddonista, mitä hänellä itsellään oli ollut. Yksi Annan lapsista meni kuitenkin kasteelle ja jäi Jehovan todistajiin.

[Lapsi] sitten meni kuusitoistavuotiaana kasteelle ja se sanoi vaan, että sä et voi äiti sille yhtään mitään. Mä sanoin, että niin en voi siihen yhtään mitään. Sitten mulla oli se

sääntö meidän kodissa, että yhtäkään vartiotorniseurajulkaisua ei näy täällä, että jos sulla niitä on niin sä pidät ne jossain kassissa tai kaapissa. Niitä ei tässä mun kodissa sitten ole esillä. –Anna

Mikael oli Jehovan todistajissa mukana tienraivaaja-nimikkeellä vielä silloinkin, kun hän alkoi hiipua. Lopulta hän luopui tehtävistä, vaikka olikin vielä seurakunnassa mukana. Mikaelia alkoi ärsyttää kokouksissa käynti ja totesi, ettei tämä ole hänen paikkansa. Hänellä oli esimerkiksi kipuilua moraalinormien kanssa teini-ikäisenä. Koska masturbointi ja pornon katsominen oli kiellettyä, hän koki paljon häpeää ja syyllisyyden tunnetta, jotka veivät jopa itsetuhoisiin ajatuksiin asti. Pitkän prosessin jälkeen Mikael tuli siihen lopputulokseen, että ongelma ei olekaan hänessä itsessään, vaan uskonnossa.

Nykyään Olavista tuntuu hölmöltä, että elämänsä on joskus rytmittänyt kokousten ympärille. Myös Johannasta tuntuu hullulta ajatella, että Jehovan todistajat aiemmin valtasivat hänen koko elämänsä. Nykyään uskonnolla ei ole valtaa hänen elämässään, vaan se on muodostunut muiden asioiden ympärille.

Olavi ei muista, että olisi rukoillut irtautumisensa jälkeen. Hänen on täytynyt opetella muita keinoja purkaa ajatuksiaan, kuten kirjoittaminen.

On ollut sellaisia tilanteita, jossa mä muistan ajatelleeni niin että olisipa ihanaa, jos voisi rukoilla. Oispa ihanaa, jos voisi siis uskoa siihen tai siis silleen että, koska se joskus oli siis sellainen tapa tavallaan jotenkin purkaa tai tälle, vaikka ei sekään tietenkään ole toiminut sitten niin hyvin kuin on halunnut. Että sitten on törmännyt siihen, että en mä pysty koska mä en usko siihen tavallaan, että se olisi vaan puhetta itselleni. Sitten mä joudun tekemään sen vaan niinku jollain raadollisilla tavoilla, kuten kirjoittaa tai puhua jollekin muulle. –Olavi

Myöskään Johanna ei muista, että olisi rukoillut irtautumisensa jälkeen. Toisin kuin Olavilla, hänellä ei ole käynyt se vaikeissa elämäntilanteissa mielessä. Myöskään Anna ei ole rukoillut irtautumisensa jälkeen eikä monena viimeisenä vuotenaan Jehovan todistajanakaan.

Irtautumisprosessinsa ajan Mikael meditoi, ja meditaatio saattoi sisältää myös rukoilua. Hän oli kuitenkin epävarma, kelle rukoilee ja kuvaa rukoilun olleen erilaista kuin Jehovan todistajissa. Mikaelin on vaikea sanoa, kauanko hän toimi näin eikä muista enää, milloin olisi viimeksi rukoillut. Hän meditoi välillä nykyäänkin, mutta sitäkin huomaa suorittavansa.

Mä en ollut ihan varma, että kelle mä rukoilen. Uskonko mä edes, että sen joku kuulee, mutta kyllä mä silti siihen liitin semmoista niinku rukoilua ja semmoista jotenkin. Se vaan muutti sillei muotoaan. Mä sitten jossain vaiheessa lopetin pyytelemään anteeksi rukouksessa, että mä en enää pyytänyt syntejäni anteeksi niinku uskonnossa ollessani. Et mä vaan mielessäni puhuin varmaan jotenkin ajankohtaisia asioita ja sitten jotenkin koin, että semmoinen kuuluu jotenkin ehkä siihen semmoiseen pakettiin, että sitten jotenkin toivoin, että rakkaista ihmisistä pidettäisiin huolta ja semmoista. –Mikael

Irtautumisestaan huolimatta Olavi on kiinnostunut uskonnosta yhteiskunnallisella tasolla ja käy esimerkiksi ulkomaan matkoilla kirkoissa. Hän on muun muassa sytyttänyt kirkossa kynttilän pitäen sitä kuitenkin uskonottomana tekona. Toisin kuin Jehovan todistajana, kun hän koki kaikella olleen suora yhteys jumalan tai pahojen henkivoimien ajatuksiin. Olavi on käynyt myös kristillisissä tapahtumissa, kuten Kauneimmissa Joululauluissa. Hän ei kuitenkaan halua sanoa vierailujen olevan vain uteliaisuutta, vaan vierailuissa on muukin taso. Hänen mielestään tapahtumissa on mukava käydä, koska Jehovan todistajana joutui jatkuvasti esimerkiksi urheilutapahtumissa miettimään, mikä on sallittua ja omaa käytöstään piti rajoittaa ja tarkkailla. Nyt hän saa tehdä mitä haluaa joutumatta pohtimaan tätä.

Mä oon tavallaan tässä elämässä nyt sitten mennyt täysillä kaikkeen sellaiseen siksi, koska se on mahdollista ja siksi, koska on voinut olla vaan osa massaa ja ei ole tarvinnut olla erilainen. Se on ollut tärkeätä ja sitten noihin ehkä liittyy tavallaan se sama, että sitten tulee se kokemus siitä, että mä oon nyt vaan tässä ja ketään ei kiinnosta, että mä oon tässä ja mä oon tässä vaan siksi koska mä voin. Ja vähän ehkä koin tarkkailevani sitä ulkopuolisena, mutta sitten mulla ei kuitenkaan ole niitten ihmisten kanssa, ihmisten joukossa, ulkopuolista oloa. –Olavi

Johanna on osittain palannut lapsuutensa evankelisluterilaisten perinteiden pariin. Hän viettää joulua ja nauttii kirkkokonserteista sekä joululaulujen laulamista. Laulujen sisältö ei kuitenkaan puhuttele, vaan esimerkiksi puhe Jeesusesta aiheuttaa hänessä vastareaktion. Hän on enemmän kiinnostunut tapahtumien tunnelmasta ja kulttuurista kuin itse uskonnosta.

Mun mielestä joulun aikaan on hauska käydä jossain kirkkokonsertissa tai jossain laulamassa joululauluja, ja siis en käy mitenkään, että se on must. Mut silleen että mä voin käydä. Ja sitten mä käyn monesti hautausmaalla kävelemässä ja silleen että mun mielestä siinä on jotain sellaista ikiaikaista ja rauhoittavaa ja ne on kauniita rakennuksia ja silleen se on mun mielestä sellainen mukava tunnelma ja se just muistuttaa jostain siitä niinku lapsuudesta. Mä tietyllä tavalla tykkään evlut uskonnon siitä, että sä voit kuitenkin vaan mennä sinne ja kukaan ei kysy sulta, että miksi sä oot täällä ja sä voit vaan silleen mennä sinne turistina tavallaan ja sitten niinku mind your own business. –Johanna

Anna on saanut apua kirkon diakoniatyöltä. Hän on ilmoittanut, ettei kuulu kirkkoon eikä aio liittyä, mutta on saanut vastaukseksi, että kirkon avunpiirissä voi silti olla. Tätä myötä hän on osallistunut esimerkiksi kirkon perheleireille ja matkoille, joissa on käyty kappeleissa.

Mikael on myös käynyt mielenkiinnosta yksittäisiä kertoja esimerkiksi joulukirkossa sekä konfirmaatiossa. Hän ei ole kuitenkaan kokenut niitä henkilökohtaisesti koskettaviksi. Vierailut uskontojen tiloissa ovat saattaneet herättää tunteita, joita Mikael ei halua määritellä.

Mä en tiedä liittyykö se paikkaan vai seuraan vai mihin ja sit mä sanoinkin vaan ystävälle sitten varsinkin, kun hänelle se on hengellisesti tärkeä paikka, että oli kiva hetki. Sit se oli, että ”Joo, täällä on aina niin ohut ilma tonne ylöspäin.” Mä olin siihen sit, että no siltä se

vähän niinku tuntu ja se oli minusta kivaa ja en mä sille kauheasti mitään nimeä antanut, että ois semmone jumalan läsnäolo. Että mun oli tavallaan helppo allekirjoittaa. Semmoinen tunne mulla vähän olikin tässä jotenkin helppo rauhoittua, eikä ajatukset rullannu ja tuntui semmoiselta jotenkin lempeältä olla siinä paikalla. –Mikael

Olavi tunnistaa itsensä jonkinlaiseksi kokemusten keräilijäksi. Hän ei kuitenkaan halua kulttuurisesti omia asioita, jotka ovat toisille tärkeitä. Hän ei tämän vuoksi ole esimerkiksi osallistunut ehtoolliselle. Olavi on myös kiinnostunut lähtemään tutustumaan maantieteellisesti kaukaiseen uskontoperinteeseen ja etsimään itsellesi vastauksia. Samaan aikaan tällainen ajatus tuntuu myös vieraalta. Hän haluaisi kuitenkin käydä pyhiinvaelluksella.

Se olisi sellainen jotenkin kulttuurisesti kristityn tapa lähteä ajattelemaan asioita ja siis totta kai siinä kiehtoo tavallaan koko se estetiikka ja siis se mitä se tavallaan just kulttuurisella tasolla tarkoittaa. Se ehkä kuvaa mun uskonnollisuutta tai suhdetta uskuntoon jotenkin. –Olavi

Samoin kuin uskon kohdalla, myös jotkin käyttäytymisen osa-alueet olivat haastatelluille pitkälti yhteisöstä opittuja rutiineja. Esimerkiksi Olavi toimi rutiininomaisesti Jehovan todistajien ohjeiden mukaan, mutta koki riittämättömyyttä eikä löytänyt toiminnasta jotakin, mitä hän ajatteli, että pitäisi löytää. Opittu käyttäytyminen näkyi kaikilla haastatelluilla rukoilussa. He rukoilivat velvollisuuden tunteesta, mutta kenelläkään ei ollut kokemusta siitä, että rukoukseen saisi vastauksia. Kukaan ei myöskään rukoillut enää irtautumisensa jälkeen lukuun ottamatta Mikaelia, joka irtautumisprosessin aikana rukoili meditoinnin yhteydessä. Tällöinkin rukous oli kuitenkin muuttunut enemmän mielessä puhumiseksi, jota hän ei suunnannut tietylle jumalalle. Mikael ja Olavi ovat löytäneet uusia tapoja kanavoida ajatuksiaan, kuten kirjoittaminen ja muille puhuminen.

Mikael, Johanna ja Anna toimivat kaikki aktiivisina tienraivaajina. Tämä herättää kysymyksen siitä, ennustaako vahva aktiivisuus Jehovan todistajissa kokonaisvaltaisempaa irrottautumista katsomuksen kaikista osa-alueista. Vahva aktiivisuus haastateltavissani voi myös johtua siitä, että vahvasta aktiivisuudesta irtautuminen voi olla dramaattisempaa, jolloin irtautunut todennäköisemmän hakeutuu vertaistuen pariin ja on saanut haastattelukutsuni UUT:n kautta.

Olavilla Jehovan todistajiin liittyvä uskonnollinen käyttäytyminen on päättynyt, mutta hän on irtautumisen jälkeen käynyt kirkoissa ja sytyttänyt siellä myös kynttilän, jota hän pitää kuitenkin uskonnottomana tekona. Hän on kiinnostunut pyhiinvaellukselle lähtemisestä, jossa hänelle on läsnä fyysisen kokemuksen lisäksi hengellinen puoli, vaikka ei odota valaistumista tai

jumalkokemusta. Mikael meditoi edelleen, mutta hän ei pidä sitä uskonnollisena tekona. Annalla kaikki uskonnollinen käyttäytyminen on päättynyt, ja hän on käynyt uskonnollisissa tilaisuuksissa vain kirkonavun kautta eikä koe niihin henkilökohtaista yhteyttä. Myös Johannan uskonnollinen käyttäytyminen, jonka hän yhdistäisi omaan uskonnollisuuteensa, on päättynyt. Hän on kuitenkin palannut lapsuutensa tapakristillisiin perinteisiin, kuten joulun viettoon ja kirkkokonsertteihin. Hän ei kuitenkaan nauti näiden perinteiden uskonnollisesta puolesta.

Olavi ja Mikael ovat käyneet uskonnollisissa tapahtumissa ensisijaisesti mielenkiinnosta ja Anna kirkonavun kautta. Heillä ja myös Johannalla irtautumisen jälkeinen uskonnollinen käyttäytyminen liittyy ainakin osittain suomalaiseen kristilliseen kulttuuriin, jossa vietetään joulua ja käydään kirkossa tietyllä tavalla uskonnottomana tekona. Siihen, että juuri joulunvietto nousi esiin haastatteluissa, vaikuttaa myös se, että haastattelut toteutettiin joulutammikuussa. Johanna ja Olavi myös jakavat kokemuksen siitä, että on mukava mennä kirkkoon tai muuhun kristilliseen tilaisuuteen osana massaa eikä tarvitse pohtia, saattoiko olla oma itsesi niin kuin he olivat Jehovan todistajissa tottuneet tekemään. Sekularisoivassa poistumisessa uskonnollisten tilojen karttaminen ei vaikuta olevan yleistä, vaan sen sijaan korostuu jonkinlainen uteliaisuus ja uskonnon kokeminen vähintään turistimielessä.

3.1.3 Yhteisö ja jäsenyys

Olavin perhe koostui aktiivisista Jehovan todistajista, joten oli loogista kokea yhteenkuuluvuutta yhteisöön. Hän koki yhteisön omakseen, mutta toisaalta pohtii, ettei hän voinut kuvitella muutakaan. Olavi muistaa ajatelleensa, että onpa hienoa, että on käynyt kerralla oikein ja on syntynyt Jehovan todistajiin.

Johanna koki vaihtelevasti yhteenkuuluvuutta Jehovan todistajien yhteisöön. Hän muistelee kokeneensa sitä jossakin määrin siihen asti, kunnes jäi sairauslomalle, ja hänen aktiivisuutensa väheni. Johanna eli alkujaankin kahdessa eri maailmassa, sillä isä ei kuulunut Jehovan todistajiin, ja vanhemmat sisarukset olivat saaneet itse päättää, haluavatko he liittyä.

Myös Anna tunsu yhteenkuuluvuutta yhteisöön esimerkiksi yhteisten bussimatkojen kautta. Aina oli joku Jehovan todistaja, joka majoitti, ja Annalle oli opetettu joka paikasta löytyvän veljiä ja siskoja, joihin voi luottaa. Toisaalta hän

pohtii, ettei hänellä ollut mahdollisuutta mihinkään vaihtoehtoiseen yhteisöönkään, jonka olisi voinut kokea omakseen.

Kasvettuaan yhteisössä ja tuntiessaan sen tapakulttuurin lähikotaisin, myös Mikael koki luonnollista yhteenkuuluvuutta yhteisöön. Jehovan todistajien vahvan me vastaan muut-ajattelun myötä kaikkialla muualla tunsivat itsensä ulkopuoliseksi, jolloin Jehovan todistajien yhteisö tuntui loogisesti omalta paikalta. Mikael muistelee lämmöllä konventeja, joissa oli kavereita mukana ja paljon tekemistä. Hän ajattelee ainakin jälkeinpäin, että onnellisuuden tunne konventeissa tuli nimenomaan sosiaalisuudesta. Hänestä oli helppo olla omiensa joukossa, jossa hänellä oli arvostettu olo. Se tuntui olevan palkinto siitä, että koko elämänsä oli omistanut Jehovan todistajille. Mikael kokee, että hänelle kaikista tärkeintä uskonnossa oli nimenomaan yhteisö. Hän ajatteli, että ei halua tehdä syntiä, koska pahoittaa läheistensä mielen, ei niinkään jumalan.

Johanna joutui alaikäisenä Jehovan todistaja-yhteisössä toimivan miehen hyväksikäytön uhriksi. Kun tilannetta alettiin käsitellä, kokemus yhteisön epäoikeudenmukaisuudesta oli Johannalle ”viimeinen niitti”. Hän kuvaa ”hyvä veli”-verkostoa, jossa tärkeintä oli, että kukaan ei saa tietää tapahtuneesta, vaan ennemmin syytetään ja laitetaan alaikäinen tyttö vastuuseen.

Mikael kertoo aina olleensa tietoinen siitä, että jos hän päättää erota, hän menettää koko perheensä ja sukunsa.

Kyllähän mulla on nyt aina ollut tieto siitä, että jos mä päätän erota Jehovan todistajista, niin mä menetän koko mun perheen ja mun suvun. Ei sellaisen giljotiinin alla uskalla alkaa miettiä sellaisia. Että sitä mieluummin sitten, ei tarvitse ihan hirveästi todisteita asioiden uskomiseksi niin uskoo, koska tietää, että toisessa vaakakupissa on sitten, että joutuu jatkaa elämäänsä ilman kaikista läheisimpiä. –Mikael

Jossakin vaiheessa Mikael alkoi nähdä Jehovan todistajat uskontona muiden joukossa. Hän näkee, että yhteisössä on pääsääntöisesti hyvää tarkoittavia ihmisiä, mutta sääntöjen rakennelma ja kontrolli tekevät sen, että yksilö joutuu pakottautumaan muottiin, joka harvalle sopii luonnostaan.

Irtautumisensa hetkellä puoliso ja perhe olivat Olaville tärkeä yhteisö. Jehovan todistajista lähteminen katkaisi yhteydet lähinnä hänen lapsuutensa perheenjäseniin, mutta muut ihmissuhteet eivät muuttuneet.

Johannan irtautumista helpotti perhe kahdesta maailmasta. Hänellä oli esimerkiksi sisarusia, jotka eivät olleet Jehovan todistajia. Hän koki kuitenkin irtautumisessa yhtenä vaikeimmista asioista, ettei ole olemassa mitään vastaavaa yhteisöä kuin uskonnollinen yhteisö, jonka kautta esimerkiksi joka paikasta sai

yöpaikan ja huolenpitoa yhteisen uskon vuoksi. Hänen mukaansa iso erottava tekijä, joka tekee uskonyhteisöstä erityisen verrattuna muihin yhteisöihin, on yhteinen jaettu usko jumalaan ja myös jaettu kokemus altavastajuudesta. Johanna kokee, että yhtäkkiä hänen elämästään katosi paljon läheisiä, eivätkä kaveriporukat korvanneet sitä, minkä uskonnollisessa yhteisössä menetti.

Edelleen mulla on varmaan just sellainen yhteisön kaipuu, ja mulla ei ole sellaista niinku yhteisöä. Mutta että ehkä mun opiskelukaverit on sitten lähimpänä sellaista jotain porukkaa. -- Mutta ei voi samana päivänä puhua, että millaista on kuulua uskonnolliseen yhteisöön ja millaista on niinku joku löyhä yhteys johonkin vanhaan opiskeluporukkaan. Mulla on niinku hyviä ystäviä kyllä mun vanhois opiskelukavereissa, mutta siitä mä ajattelen, että se on aivan eri asia. Ja just ehkä se, että sit jotenkin se siihen yhteisöön kuuluminen on mun mielestä vielä just niin paljon isompaa kuin vaikka ystävyys. –Johanna

Annalla oli irtauduttuaan myös muita sosiaalisia suhteita työpaikkansa ansiosta. Vuorotyötä tehdessä hänen ei myöskään aina tarvinnut osallistua kokouksiin. Annalle oli opetettu, että ”maailmalliset” ihmiset ovat pahoja, mutta hän huomasi, että työkaverit olivatkin loistavia ihmisiä.⁷³ Annan mielestä pahinta irtautumisessa oli se, että ne ihmiset, jotka olivat olleet kaikista läheisimpiä ja opettivat, että ”maailmallisiin” ei voi luottaa, jättivät hänet samana päivänä, kun hän ilmoitti eroavansa.

Mikaelin irtautumisen taustalla vaikuttivat järjestön ulkopuoliset vertaistukiryhmät, joissa sai erilaisia näkökulmia ja mahdollisuuden puhua ajatuksistaan vapaasti. Hän oli jo ennen eroaan rakentanut turvaverkostoja yhteisön ulkopuolelle.

Irtautumisen jälkeen opiskelijatoiminnan piirit olivat Olaville läheisin yhteisö, johon hän saattoi identifioitua. Hän on myöhemmin lähtenyt mukaan myös politiikkaan, jossa on aktiivisesti toiminnassa ja osallistuu tiettyihin vuosittaisiin tapahtumiin. Olavi on todennut, että luonnonuskonnoissakin häntä kiinnostaa enemmän niihin liittyvä identiteetti ja yksilöllinen puoli eikä niinkään yhteisö.

Entiset Jehovan todistajat ovat yhteisö, johon Johanna kuuluu haluamattaan. Hän kokee, että se on lähinnä yhteisöön kiinnittymistä tai ”uskonnollista yhteisöä”, mitä hän on kokenut irtautumisensa jälkeen. Irtautumisen hetkellä tuntui yksinäiseltä, ettei tunne muita entisiä jäseniä, mutta muutamia vuosia myöhemmin hänelle muodostui porukka entisiä Jehovan todistajia. Ryhmän myötä hänen elämänsä palasi joitakin hänen kokemiaan Jehovan todistajien yhteisön kielteisiä

⁷³ ”Maailmallisilla” ihmisillä viitataan ihmisiin, jotka eivät ole osa Jehovan todistajia. (Torju maailmallinen ajattelu 2017.)

puolia, kuten juoruilu, toisten asioiden kyttääminen ja pelko ajatella itsenäisesti. Johanna ei halua enää kiinnittyä Jehovan todistajiin edes entisten jäsenten kautta, jotka muistuttavat yhteisön huonoista puolista.

Annan työyhteisö ja sieltä saadut ystävät olivat hänelle tärkeitä irtautumisen jälkeen. Hänestä tuntui vaikealta saada aikuisiällä ystäviä, koska ne, joita oli aiemmin pitänyt ystävinä, olivat yhtäkkiä kadonneet. Myös omat lapset ja vertaistuki ovat olleet tärkeitä. Annalle on ollut helppoa viettää aikaa ihmisten kanssa, joilla on samantyyppinen tausta, sillä hän on myös kohdannut ihmisiä, jotka suhtautuvat häneen oudosti hänen taustansa vuoksi.

Jehovan todistajista irtautuessaan Mikaelille tärkeitä yhteisöjä olivat hänelle yksi erityisen läheinen ystävä, harrastusryhmä, sen aikainen parisuhde sekä ryhmä entisiä Jehovan todistajia. Mikael ajattelee, että nämä yhteisöt ovat enemmän luonnollisesti rakentuneita ystävyysuhteita kuin sellaisia, jotka voisi laittaa tietyn aatteen tai otsikon alle. Hänelle lähimmät ihmissuhteet ovat pääasiassa entisiä Jehovan todistajia. Mikael pohtii, että näissä yhteisöissä Jehovan todistajiin verrattuna ei tarvitse varoa ja saa olla oma itsensä. Hänestä nykyiset yhteisöt tuntuvat luontevammilta, eikä hän kaipaa mitään tietyn otsikon alla olevaa yhteisöä.

Ehkä semmoseen nimellisyhteisöön kiinnittyminen onkin mulle vaikeampaa sitten kun on sellainen olo et on kerran ollut tosi väärässä niin sitten on ehkä suurempi kynnys kiinnittyä mihinkään yhteisöön mitenkään sillei et julistaisi, että tää on niinku mun paikka, täysin allekirjoitan tän yhteisön ajatusmaailman, koska kerran ennenkin tehnyt sen ja sitten se ei ehkä mennyt ihan kauhean hyvin. Että mä oon jotenkin välillä miettinyt, että mulla voisi tehdä ihan hyvää kiinnittyä johonkin yhteiskunnallisempaan, poliittisempaan järjestöön ja hyväksyä kaikki tavallaan epätäydellisyys ja mennä vaan ja olla siellä, että antaa itselle luvan vähän niinku kuulua johonkin, että se voisi olla ihan tervettäkin, vaikka sitä ei ehkä vielä oo osannu sillei tehdä. –Mikael

Kukaan haastateltavista, jotka poistuivat Jehovan todistajista sekulaaristi, eivät ole liittyneet minkään uskonnollisen yhteisön jäseneksi. Anna myös tarkentaa, ettei hän ole aikeissakaan liittyä. Johanna mainitsee, että hän ei ollut väestörekisterissä koskaan myöskään Jehovan todistaja, vaan lapsuudesta on jäänyt vain merkinnäksi ero evankelisluterilaisesta kirkosta.

Haastateltavat jakavat kokemuksen yhteenkuuluvuuden tunteesta yhteisöön, mutta toisilla tunne oli vaihteleva. Haastateltavat myös vetoavat vaihtoehdottomuuteen kuulua muihin yhteisöihin Jehovan todistajien ollessa hyvin suljettu yhteisö. Siksi oli loogista tuntea yhteenkuuluvuutta sinne, mihin oli kiinnittynyt perheensä kautta.

Yhteisö vaikuttaa olleen kaikille haastateltaville tärkeä osa irtautumista. Irtautumisen taustalla saattaa olla kokemus yhteisön ongelmallisuudesta, kuten Johannalla, mutta toisilla myös uhka läheisten menettämisestä jarrutti irtautumista, kuten Mikaelilla. Kaikilla haastateltavilla oli kuitenkin irtautumisen hetkellä myös Jehovan todistaja-yhteisön ulkopuolisia sosiaalisia suhteita.

Haastateltaville on muodostunut erilaisia yhteisöjä irtautumisen jälkeen, mutta kenellekään ne eivät ole uskonnollisia. Esimerkiksi Johanna ajattelee, että mikään yhteisö ei voi vastata menetettyä uskonnollista yhteisöä. Tästä syystä on vaikea löytää tilalle muuta. Johanna kokeekin, että hän ei ole löytänyt vastaavaa yhteisöä. Olavi mainitsee erikseen, että hänellä ei ole kaipuuta uskonnolliseen yhteisöön.

Ainakin Johannalla, Mikaelilla ja Annalla läheisistä yhteisöistä löytyy entisten Jehovan todistajien tai entisten muiden uskontojen jäsenten yhteisöjä. Anna ja Mikael kertovat näiden olleen tärkeitä yhteisöjä irtautumisen jälkeisessä elämässä. Johanna puolestaan ei haluaisi kiinnittyä enää Jehovan todistajiin edes entisen Jehovan todistajuuden kautta. Se, että haastateltavat nostavat esiin entisten yhteisöjen merkityksen saattaa johtua siitä, että haastateltavat oli etsitty UUT:n kautta ja haastattelut järjestettiin UUT:n tiloissa.

3.1.4 Identiteetti

Olavi identifioitui Jehovan todistajaksi, mutta hänellä oli myös muita identiteettejä esimerkiksi koulussa ja töissä eikä Jehovan todistaja ollut ensisijainen identiteetti, joka olisi näkynyt ulkopuolisissa yhteisöissä. Olavi pohtii, pitikö itseään kristittynä. Jehovan todistaja-aikainen näkemys oli, että maailma on täynnä kristittyjä, jotka eivät oikeasti ole kristittyjä. Niinpä hän toteaa, että ehkä kristitty oli kuitenkin enemmän erottava kuin yhdistävä identiteettikäsitys.

Ennen kun Johannasta tuli Jehovan todistaja, hän oli evankelisluterilaisesta perheestä. Hän muistelee, että hänen perheensä oli ehkä hieman aktiivisempi evankelisluterilainen perhe kuin keskimääräinen suomalainen perhe. Lapsena hän liittyi Jehovan todistajiin ja teinivuosien aikana muodostui sen mukainen Jehovan todistaja-identiteetti. Annalla oli myös Jehovan todistaja-identiteetti, ja hänen elämänsä pitkälti määrittyi sen mukaan. Aikuisena häntä hävetti yhteisön ulkopuolisissa tilanteissa kertoa olevansa Jehovan todistaja. Se ei tuntunut identiteetiltä, jota hän haluaisi edustaa.

Mikael ajattelee, että hänellä oli ristiriitainen Jehovan todistaja-identiteetti. Koulussa ja töissä hän pelkäsi uskonnollisen taustan tulevan esiin, sillä se oli mahdollinen uhka kiusaamiseen ja erilaisuuteen. Koulumaailmassa hän yritti sulautua joukkoon eikä halunnut tuoda esiin Jehovan todistajuutta. Toisaalta hän myös vahvasti identifioitui Jehovan todistajaksi, sillä muutakaan viitekehystä ei ollut.

Nykyään Olavi kokee historiallista yhteyttä kristillisyyteen. Hän kokee olevansa kristitty siinä missä muutkin, vaikka hänellä ei ole kasteyhteyttä tai kelpaa ehtoolliselle. Hän käyttää itsestään sanaa ”kulttuurisesti kristitty”. Olavi kertoo olevansa käytännössä ateisti, mutta ei pidä sitä identiteettinään. Hänen mielestään ateistin käsitteeseen liittyy poliittinen ajatus tietynlaisesta elämäntavasta tai ajattelusta, jossa aktiivisesti vastustetaan uskontoa. Hän ei samaistu tällaiseen järjestäytyneeseen ateistiseen toimintaan. Olavi kokee, ettei kaipaa identiteettinimikettä, ja hän suhtautuu uskuntoon myönteisemmin kuin mikä ateistin käsitteen konnotaatio on.

Nykyään Johanna ajattelee, ettei hänellä ole uskonnollista identiteettiä. Hän pohtii, että jos jokin määritelmä pitäisi olla, se olisi ateisti tai ehkä agnostikko. Hän ajattelee, ettei hän lopulta voi tietää mitään varmaksi, mutta ei esimerkiksi murehdi kuolemanjälkeisestä elämästä. Joka tapauksessa Johanna ei kaipaa itselleen uskonnollista identiteettiä eikä myöskään halua kantaa entisen Jehovan todistajan identiteettiä. Anna on käyttänyt itsestään agnostikon käsitettä. Vaikka hän ei tällä hetkellä usko jumalaan, hän on avoin eikä väitä, etteikö voisi ikinä muuttaa mieltään.

Sana, joka kuvaa parhaiten Mikaelin suhdetta uskuntoon on aktivisti. Hän on ollut julkisesti puhumassa omista kokemuksistaan tiukan kontrollin uskonnoista ja ajamassa sitä, että irtautujat saavat apua ja tukea, sekä uskonnot uskaltaisivat muuttua antaen jäsenilleen enemmän elintilaa. Aktivisti ei ole kuitenkaan ollut hänen elämäänsä määrittävä identiteetti eikä kuulu niihin identiteetteihin, joita hän ensisijaisesti kokee olevansa.

Määritelmällisesti Mikael ajattelee olevansa ehkä agnostikko, sillä hän ei myönnä, muttei myöskään kiellä jumalan olemassaoloa. Hän kuitenkin kokee vaikeaksi kiinnittyä käsitteeseen. Hän ei kaipaa ehjää maailmankuvaa, vaan hänelle sopii, että se on epävarma. Mikael sanoo tämän liittyvän yleisesti hänen uskontokuvaansa, koska hän kokee kiinnittymisen ateistin tai agnostikon käsitteeseen sulkevan silmät joltain muilta vaihtoehdoilta.

Mä mielummin pysyn hämmentyneenä joka suuntaan. -- Maailmankuvallisesti mä jotenkin tykkään siitä ajatuksesta. -- Että siinä mielessä mä en uskalla sitoutua

mihinkään niinku näkökantaan kauheen tiukasti, koska musta tuntuu, että sitten mä väkisin joutuisin sulkemaan silmät joltain toiselta mahdollisuudelta. –Mikael

Kaikki haastatteleman irtautajat identifioituivat ennen Jehovan todistajiksi. Identiteetti saattoi kuitenkin olla ainakin osittain sosiaalisen ympäristön määrittämä eikä niinkään henkilökohtainen kokemus itsestä. Yhteisön ulkopuolisissa tilanteissa monet haastateltavista yrittivät olla ensisijaisesti muuta kuin Jehovan todistajia, koska esimerkiksi koulussa joutui helposti kiusatuksi. Olavi kertookin, että hänellä oli koulussa ja töissä muita identiteettejä.

Nykyään Olavi identifioituu kulttuurisesti kristityksi ateistiksi, Anna agnostikoksi ja Mikael aktivistiksi. Johannalla ei ole uskonnollista identiteettiä, eikä hän kaipaa sellaista. Kenelläkään uskonnollinen identiteetti ei ole kovin vahva. Kun kysyin heiltä haastatteluissa asiasta, kaikilta löytyi jonkinlainen vastaus, mutta kenellekään uskonnollinen identiteetti ei ollut erityisen tärkeä identiteetin osa-alue, joka näkyisi vahvasti elämässä. Tämä voi johtua esimerkiksi siitä, että tiukan kontrollin uskontaustan vuoksi on haluttu redusoida uskonnon vaikutus ja valta omassa elämässä. Haastateltavilla on irtautumisensa myötä vapaus olla ilman mitään uskuntoon liittyvää, edes sen aktiivista kieltämistä.

Tämä luku on edustanut neljää haastateltavaa, jotka poistuivat Jehovan todistajista sekulaaristi. Mielenkiintoista on, että suurin osa heistä kuitenkin ovat avoimia ajatuksella, että jotakin jumaluutta saattaa olla ja ovat sitä myötä myös avoimia mahdolliselle omalle uskonnolliselle kokemukselle. Kukaan haastateltavista ei myöskään määrittele itseään suoranaisesti ateistiksi. Haastateltavat eivät usko, että heidän mielipiteensä tulee muuttumaan, mutta on mielenkiintoista, että sekularisoivasta poistumisesta huolimatta, he eivät ole ehdottomia kieltämään, etteivätkö he koskaan voisi olla enää henkisiä tai uskonnollisia.

3.2 Avoimempi yhteisö, jossa erilainen uskomusjärjestelmä

3.2.1 Usko

Kaarina syntyi Jehovan todistaja-perheeseen. Hän oli kuullut Jehovan todistajien opetuksia lapsesta asti eikä sen vuoksi kokenut niitä kyseenalaistettaviksi tai epänormaaleiksi. Epäilykset heräsivät vasta vanhempana. Teini-iässä usko oli vahvimmillaan, mutta aikuisikää kohti mennessä mukana piti enemmän yhteisön kontrolli kuin varsinainen usko jumalaan. Kaarinalla oli epäilyksensä jumalan olemassaolosta ja Jehovan todistajien opetuksista, mutta pelko perheen

menettämisestä lopullisesti piti toiminnassa mukana. Erilaisten ”moraalirikkomusten” seurauksena Kaarina erotettiin pariin otteeseen. Ensimmäisen erotuksen jälkeen epäilykset kasvoivat, mutta halu olla osa yhteisöä tukahdutti epäilevät ajatukset. Kun Kaarina erotettiin viimeisen kerran, hän edelleen uskoi jossakin määrin Jehovan todistajien opetuksiin ja suunnitteli palaavansa yhteisöön myöhemmin. Hän kuitenkin alkoi pohtimaan omaa suhdettaan uskontoon ja pikkuhiljaa kohtasi uskonnon kääntöpuolet ja lakkasi kaipaamasta takaisin.

Kaarina kokee aina olleensa tietyllä tavalla hengellinen tai uskonnollinen. Kun hän päätti irtautua Jehovan todistajista kokonaan, hän kuitenkin kielsi jonkin aikaa kaiken yliluonnollisen olemassaolon. Enää Kaarina ei usko jumalan olemassaoloon, mutta hän uskoo ajatuksen voimaan. Hän valitsee uskoa magiaan ja ajattelee kaiken löytyvän omasta mielestä.

On kääntynyt koko elämäntähtämys ylösalaisin. Asiat, mitkä aikaisemmin tuntui, että Jehova kuuntelee tai Jehova antaa pyhää henkeä niin sitten tajusin, että se oli tavallaan mussa itsessäni se voima. Omalla mielellä voi saavuttaa mitä vaan. Siitä lähtien on tuntunut, että maailma on auki. –Kaarina

Tällä hetkellä Kaarina identifioituu noidaksi ja ajattelee, että katsomuksen muuttuminen Jehovan todistajasta noidaksi on äärimmäistä. Hänellä oli Jehovan todistajana esimerkiksi niin vahva demonipelko, että kaikki okkultistinen tuntui hyvin kaukaiselta.

Jehovan todistajana hän uskoi opetusten mukaiseen kuolemanjälkeiseen elämään. Nyt hän on asiasta epävarma. Hän on kuullut erilaisia uskomuksia, mutta ei ole vielä päättänyt, mikä tuntuu eniten omalta. Lähtökohtaisesti Kaarina uskoo, ettei kuoleman jälkeen tapahdu mitään, mutta jotain energiaa saattaa jäädä olemaan.

Kaarinan nykyiseen katsomukseen kuuluu vahvasti maailman parantaminen. Jehovan todistajana hän yritti pelastaa ihmisiä kertomalla Harmageddonista ja paratiisista. Nyt hän ajattelee, että niitä ei ole tulossa, vaan maailma ja ihmiset pitää pelastaa oman toiminnan kautta.

Ilmenevistä teemoista avoimempaan yhteisöön siirtyminen oli harvinaisin, sillä siihen kuului vain yksi haastateltava. Kuten sekulaaristi poistuneet irtautujatkin, myös Kaarina jakaa kokemuksen siitä, että uskoa ja oppia ei osannut kyseenalaistaa, koska ne olivat pitkälti kasvuympäristön sanelemia. Tästä huolimatta Kaarina vaikuttaa myös henkilökohtaisesti uskoneen jumalaan ja Jehovan todistajien oppeihin.

Irtauduttuaan Kaarina kielsi kaiken yliluonnollisen olemassaolon. Hän on kuitenkin aina kokenut olevansa jollakin tasolla uskonnollinen tai hengellinen. Hengellisyys vaikuttaa tarkoittavan hänelle mielenkiintoa joitakin aistein havaitsemattomia tai yliluonnollisia asioita kohtaan. Nyt Kaarinan usko onkin muuttunut niin, että keskiössä ei ole enää jumala, ja sen ympärille rakentunut oppirakennelma, vaan ajatuksen voima sekä idea siitä, että kaikki löytyy omasta mielestä. Kaarinan nykyisessä uskossa on myös yhtäläisyyksiä Jehovan todistaja-aikaiseen uskoon. Hän esimerkiksi edelleen ajattelee, että jostakin lähteestä saa voimaa. Ennen hän koki Jehovan antavan pyhää henkeä, ja nykyään voima tulee hänestä itsestään. Samoin maailman parantaminen on säilynyt Kaarinalle tärkeänä. Jehovan todistajana keinot olivat vain erilaisia kuin mitä ne ovat nykyisen katsomuksen kannalta. Nämä katsomuksen osat ovat säilyneet, mutta Kaarina selittää niitä eri tavalla.

3.2.2 Uskonnollinen käyttäytyminen

Kaarina käytti nuorena paljon aikaa Jehovan todistajuuteen. Hän toimi osa-aikaisena tienraivaajana ja halusi tehdä vanhempansa ylpeiksi. Välillä kokouksissa käyminen tuntui ikävältä pakotukselta, ja välillä hän nautti niistä. Kaarina ei rukoillut päivittäin, mutta erityisesti, jos hänellä oli huolia.

Jos oli vaikka ahdistusta niin mä koin, että nyt mä lähetän mun ahdistuksen Jehovalle, että se keventää mun taakkaa. Mä ajattelin, että tuolla yläpuolella on joku persoona, joka kuuntelee. –Kaarina

Kaarinan seurakunta kuitenkin koki, ettei hän pystynyt noudattamaan Jehovan todistajien moraalissääntöjä ja joutui siksi erotetuksi useamman kerran, kunnes lopulta jäi kokonaan toiminnasta pois. Ensimmäisen erottamisen jälkeen Kaarina rukoili vähemmän. Toisen erottamisen jälkeen hän ei enää koskaan rukoillut Jehovaa.

Myöhemmin tajusin, että se on mussa itsessä tietyllä tavalla. Koen olevani Empath, aistin energioita ja tunteita. Jehovan todistajana, kun mua ahdisti ja mä rukoilin Jehovaa ja mulla oli sellainen tunne, että mä lähetän sellaisen sähköimpulssin Jehovalle, että lähetän sen ahdistuksen pois. Nyt mulla on sellaisia, että mä oon voinut vastaanottaa niitä tunteita joltakulta toiselta, joka ehkä rukoilee. Ne on sellaisia energioita, mitkä liikkuu koko ajan, ihmisten tunteet ja energiat. –Kaarina

Irtautumisensa jälkeen Kaarina on käynyt kerran rippijuhlissa kirkossa. Hän osallistui myös ehtoolliselle. Hän pitää papin siunausta hyvänä asiana ajatuksen voiman kautta, vaikkei uskokaan enää jumalaan.

Kaarinan nykyinen yhteisö ei ole rekisteröity uskonnollinen yhdyskunta, mutta siihen liittyy paljon henkisiä elementtejä. Yhteisöllä on säännöllisiä tapahtumia, ja Kaarina järjestää niitä itsekkin. Hän on myös yhteisön kanssa päivittäin netin kautta yhteyksissä. Kaarinan kotona on alttari, jossa hän tekee kumppaninsa kanssa rituaaleja.

Tulevaisuudessa Kaarina haluaisi oppia lisää Tarotia sekä noituuden eri muotoja. Hän on myös kokeillut energiahoitoja ja kokee niiden toimineen. Kaarinalla on vahva suhde luontoon. Hän ajattelee luonnolla olevan itseisarvo ja haluaa pitää ääntä sen puolesta. Hän kasvattaa erilaisia kasveja ja asuu maalla, missä hänellä on suora pääsy metsään.

Irtautujilla on ollut taustana vahva aktiivisuus Jehovan todistajissa sekä tässä että sekularisoivan poistumisen teemassa. Kaarina harjoittaa nykyistä uskonnollisuuttaan eri tavoin kuin Jehovan todistajana, kuten tekemällä rituaaleja kotialttarillaan, kokeilemalla energiahoitoja sekä kokemalla vahvaa yhteyttä luontoon. Käytänteissä on kuitenkin myös yhtäläisyyksiä. Jehovan todistajana rukoillessa Kaarina ajatteli lähettävänsä ahdistuksen Jehovalle, mutta nyt hän ajattelee itse voivansa vastaanottaa muiden tunteita heidän rukoillessaan. Kyseessä onkin siis energioiden liike eikä Jehova. Vaikka Kaarina ei rukoile enää, hän ei silti vaikuta ajattelevan, että se olisi ollut tarpeetonta, sillä hän voi edelleen vastaanottaa energiaa muiden rukouksista. Kaarina pitää myös papin siunausta hyvänä asiana. Tämä ei kuitenkaan liity jumalaan, vaan ajatuksen voimaan. Kaarina ei siis ole täysin luopunut vanhoista käytänteistä, mutta ajatus niiden taustalla on muuttunut paljon, ja käyttäytyminen näyttäytyy arjessa eri tavalla.

Kaarina kertoi joutuneensa erotetuksi, koska seurakunta näki, että moraalisääntöjen noudattaminen oli hänelle vaikeaa. Nyt Kaarina kuuluu avoimempaan yhteisöön, jossa saa itse päättää omasta käyttäytymisestään. Näin hän on hakeutunut itselleen sopivamman uskonnollisuuden pariin.

3.2.3 Yhteisö ja jäsenyys

Kaarina oli Jehovan todistajien yhteisössä täysillä mukana lähes siihen asti, kun hän jäi lopullisesti pois. Hän halusi pysyä toiminnassa erityisesti perheensä ja yhteisön vuoksi, vaikka hänellä olikin epäilyksiä opeista. Kaarina koki Jehovan todistajana yhteisössä olemisen onnellisuuden ja piti sitä sekä erityisesti omaa äitiään tärkeänä. Vaikka hän koki yhteisössä myös onnellisuutta, hän ajattelee nykyään, että

onnellisuuden voi saavuttaa myös toisessa yhteisössä, jossa ei ole pahoja lieveilmiöitä, kuten karttamissääntöä ja verioppia. Kaarina kokee nykyisen yhteisön olevan uskonnollinen yhteisö ilman näitä huonoja lieveilmiöitä.

Isoin ero, ettei ole sitä kyttäyskulttuuria. Ei tarvitse raportoida kenenkään muiden syntejä, ja jokainen on vastuussa omista teoistaan. Myöskin sellainen aitous ja aito välittäminen, että mitkään säännöt ei sitä pakota eikä tarvitse esittää mitään. –Kaarina

Yhteisö on hänen mielestään hyvin avomielinen verrattuna Jehovan todistajiin. Hän saa sieltä kaipaamansa yhteisön tuen, mutta magiaan ei ole pakko uskoa ollakseen osa yhteisöä. Yhteisön jäsenet saavat myös olla muun uskonnollisen yhteisön jäseniä, eikä yhteisö rajoita jäseniensä uskonnollisuutta. Kaarina valitsee uskoa sen hyvän vuoksi, jota yhteisöstä saa. Kaarina on yhteisön virallinen jäsen ja on sitoutunut siihen elinikäisesti.

Kaarinalla oli Jehovan todistajana suuri halu olla osa yhteisöä ja palasi sinne erotuksesta huolimatta. Yhteisö oli Kaarinalle merkittävämpää kuin itse usko. Samoin kuin sekularisoivan poistumisen teemassa, irtautumisessa pelkona oli läheisten menettäminen.

Yhteisöllisyys on keskeinen osa Kaarinan uskonnollisuutta. Hän koki Jehovan todistajissa yhteisön tarjoaman onnellisuuden, mutta ajattelee, että saman onnellisuuden voi tavoittaa myös toisessa yhteisössä ilman Jehovan todistajien ongelmallisia lieveilmiöitä. Hänen nykyinen yhteisönsä on avoimempi, ja siellä jokainen on itse vastuussa omista teoistaan.

Kaarina sanoo haastattelussa, että yhteisö ei ole uskonnollinen. Haastattelun aikana käy kuitenkin ilmi eri sanavalinnoista ja ylipäätään siitä, että Kaarina tuo yhteisön esiin kysyttäessä uskonnollisesta yhteisöstä, että hän mieltää siihen vähintään uskonnollisia piirteitä. Se, että yhteisö ei kutsu itseään uskonnolliseksi, saattaa liittyä esimerkiksi siihen, että he eivät halua yhdistää uushenkistä ajatteluaan samaan kategoriaan institutionaalisen uskonnon kanssa. Joka tapauksessa yhteisö omaa uskonnollisia piirteitä, kuten ei-materiaaliseen maailmaan uskomisen sekä erilaiset rituaalit.

3.2.4 Identiteetti

Kaarina on aina ollut luonteeltaan aktivistityyppinen. Jehovan todistajana aktivismi kohdistui uskuntoon. Hän piti koulussa esitelmiä Jehovan todistajista ja saarnasi koulukavereilleen. Jehovan todistajuus oli vahva osa Kaarinan identiteettiä. Ennen ensimmäistä erotustaan Kaarina oli muutaman vuoden toimettomana ja piti itseään

agnostikkona. Hän piti mahdollisena, että jumala on olemassa, muttei ollut siitä varma. Jehovan todistaja-identiteetti kuitenkin jatkui yhteisössä, mutta lopullisen eron koittaessa, Kaarina piti itseään ateistina. Nykyään Kaarina identifioituu noidaksi, muttei perinteisessä mielessä.

Mulle sillä sanalla ”noita” on myös vähän sellainen feministinen merkitys. Mä uskon magiaan ja teen kaikkia noitamaisia juttuja niin kun rituaaleja. Olen vahvasti luontoihminen, kasvaton yrttejä ja kuivattelen niitä ja kaikkea tommoista. –Kaarina

Kaarinan aktivistiluonne ei ole muuttunut, mutta se on esiintynyt eri tavoin eri vaiheissa hänen elämäänsä. Kaarina vaikuttaa pohtineen uskonnollista identiteettiään enemmän kuin haastateltavat sekularisoivassa poistumisessa. Tämä välittyi esimerkiksi siinä, että hän osaa nimetä aikaisempia uskonnollisia identiteettejään. Aiemmin Kaarina on pitänyt itseään Jehovan todistajana, agnostikkona ja ateistina. Nykyään hän identifioituu noidaksi. Näkisin, että useamman uskonnollisen identiteetin läpikäyminen kertoo siitä, että Kaarina on eri elämänvaiheissa tehnyt arviointia omasta katsomuksestaan.

3.3 Uuden uskonnollisuuden omaksuminen ilman yhteisöä

3.3.1 Usko

Maria on aina uskonut jumalaan. Hänet on kasvatettu Jehovan todistajaksi, joten vahva suhde jumalaan tuntui luonnolliselta. Toisaalta hän myös aidosti koki olevansa uskossa. Myöhemmin irtautumisensa jälkeen Maria on kuitenkin tajunnut, ettei hänen uskollaan ole mitään tekemistä uskonnon kanssa. Usko on vain asia, joka hänessä on.

Mut sen jälkeen silloin kun mä lähdin sieltä, niin mä ajattelin vielä näin, että no mä oon sitten saatanan puolella. Mä uskoin siihen oppiin, että mä olin vähän vihainen sille jumalalle, että se jumala on nyt tehnyt minusta tällaisen ja mä en kelpaa sille, koska mä koen, että mä oon tätä ihan luonnollisesti. Eikä niin, että mulle on jotkut saatanan demonit supsattanut, vaan että mä olen aito. –Maria

Toisin kuin Maria, Juhania ei kasvatettu Jehovan todistajaksi, vaan hän syntyi luterilaiseen perheeseen ja päätyi nuorena aikuisena liittymään Jehovan todistajiin. Jo ennen liittymistään hän oli kyllä uskonut jumalan olemassaoloon, mutta käsitys oli hämärä ja muodostui tarkemmin vasta hänen aikanaan Jehovan todistajissa, jossa kaikelle tuntui löytyvän vastaus. Juhani uskoi Jehovan todistajien opin mukaiseen jumalaan sekä kuolemanjälkeiseen elämään. Vuosien varrella opissa tapahtuvat muutokset kuitenkin lopulta romuttivat hänen uskonsa. Jehovan todistajien

sääntöjen vuoksi hän ei muun muassa ollut voinut mennä siviilipalvelukseen, vaan sen sijaan suoritti vankeusrangaistuksen.

Eron jälkeen Maria huomasi ajattelevansa, ettei hänen käsityksensä jumalasta voi pitää paikkaansa. Tämän jälkeen hänen uskonkäsityksensä tyhjentyi hyvin nopeasti. Maria kertoo hänen käsityksensä uskonnosta muuttuneen paljon, ja hänellä on ollut monentyypisiä ajatuksia irtautumisen ja nykyhetken välillä. Hän alkoi tutustumaan erilaisiin uskomuksiin, maailmankatsomuksiin ja käsityksiin. Maria huomasi olevansa kiinnostunut kaikesta siitä, mihin Jehovan todistajissa tutustuminen oli ollut kiellettyä. Niinpä hän osallistui esimerkiksi shamanismikurssille, jossa hän koki matkan yliseen ja aliseen. Hän ei kuitenkaan ollut kiinnostunut olemaan yhteydessä henkiin ja suhtautui niihin varauksella Jehovan todistajien ajattelusta pohjautuvan demonipelon vuoksi. Maria halusi kuitenkin tutustua myös siihen uskonnon puoleen, joka häntä oli aiemmin pelottanut. Hän muun muassa kuunteli musiikkia, jossa oli synkkiä sävyjä ja omaksui sitä voimamusiikiksi. Myös valotyöntekijä teki hänelle etähoitoa. Tällaiset uskomusten selitykset eivät kuitenkaan tuntuneet omalta, vaan hän koki suhtautuvansa niitä tieteellisemmin siihen, mitä aivoissa psykologisesti tapahtuu kokemuksen aikana.

Niin se johtuu siitä, että me ei vaan nyt vielä pystytä sitä selittämään tai sitten se kuuluu ihmisyyteen, että meihin kuuluu se sellainen mitä ei oikein pystytä selittämään. Mä nykyisin jopa ajattelen näin, että jumalakin on meissä. Ettei mikään irrallinen niinku monissa uskonnoissa on, että suunnilleen niinku joku pilven päällä istuva pappa. Vaan että se on joku elementti mikä on myös meissä ja meidän omatunto on se mikä on yhteys jumalaan ja silti jumala voi olla joku erillinen voima, joka ei muistuta yhtään ihmistä, että meidän on vaikea se ymmärtää. Eli sitä ei voi ymmärtää, mutta me voidaan löytää se itsestämme sellaisena, että sillä on joku merkitys. –Maria

Eri uskomuksiin tutustuessaan Maria on kokenut toistaiseksi buddhalaisuuden lähimmäiseksi. Sekään ei kuitenkin ole tuntunut olevan aivan itselle sopivalta. Hän on kokenut monta kertaa kulkevänsä jotakin vaihtoehtoa kohti, mutta ei ole päätenyt vielä mihinkään tiettyyn uskomusmalliin. Mitä enemmän aikaa kuluu, sitä pelkistetyimmäksi hän kokee, että hänen käsityksensä uskosta käy.

Mariaa inhotti ajatus Raamatusta monta vuotta Jehovan todistajista irtautumisen jälkeen, eikä hän halunnut avata kirjaa ollenkaan. Kun hän kuitenkin vuosien jälkeen luki Raamattua, hän huomasi, että sitä voi lukea täysin eri tavalla kuin mihin hän oli Jehovan todistajissa oppinut.

Se ydin, mitä meidän pitäisi olla mun mielestä on, että jumala on rakkaus, rakasta lähimmäistä kuin itseäsi ja vihollistasi ja tällaiset asiat Raamatusta. Se on niinku muuallakin se rakkaus ja se, miten sä heijastat sen toisiin. Mun mielestä jumala on

laittanut ihmiseen sellaisen, että jos me kuunnellaan omatuntoa ja toimitaan rehellisesti niin silloin meillä on yhteys siihen jumalaa, eikä se, että mä kuulun johonkin uskontoon tai lyön toisia sillä uskonnolla päähän. Mun mielestä se on enemmän saatanan tyyppinen juttu ja etäällä jumalasta. Tää on se mun uskontunnustus. –Maria

Myös Juhani usko sekä käsitys jumalasta on muuttunut hyvin toisenlaiseksi. Jumala, johon hän nyt uskoo nyt, ei ole sama kuin se, johon hän uskoi ennen. Hän ei ole kuitenkaan missään vaiheessa lakannut uskomasta jumalaan.

Yksi valtavan suuri ero on se, että vaikka Raamattu puhuu valtavan paljon esimerkiksi rakkaudesta ja armosta, Jeesushan korosti aina sitä lähimmäisen rakkautta, myös sellaisia halveksittuja ihmisiä tuli rakastamaan. Jeesusta syytettiin siitä, että hän oli tekemisissä niiden huonomaineisten kanssa. Jehovan todistajien uskonnossa se armo ei kyllä oikein millään tavalla näy. Käytännössä päinvastoin, se on erittäin ankara. –Juhani

Marialla on myös hyvin erilainen käsitys kuolemanjälkeisestä elämästä verrattuna siihen, mitä se oli hänelle Jehovan todistajana. Maria ei usko enää kuolemanjälkeiseen elämään persoonana, vaan hän ajattelee, että ihmisessä oleva energia palaa johonkin yhteiseen energiaan, elämänvoimaan tai sieluun. Marian mielestä ei myöskään ole mitenkään lohduton ajatus, että menehtyneitä läheisiä ja heidän elämänsä voi muistella, vaikka he eivät jäisikään minnekään. Läheiset säilyvät muissa ihmisissä muistonsa kautta.

Mä en ymmärrä myöskään sitä logiikkaa, mitä järkeä siinä olisi, että jumala on luonut tänne maanpäälle ihmisiä ja sitten ne on nyt täällä jollain semmoisella matkalla taivaaseen. Että oliko se alun perin tarkoitus sitten et ne menee sinne taivaaseen vai tuliko se vasta sitten syntiinlankeemuksen myötä, kun ne tuli kuolevaiseksi? Siis mun käsitys jumalasta ei ole noin höpsö, että mun käsitys siitä jumalasta on, että se on älyllinen järkevä kaikissa asioissa ja tarkoituksenmukainen. Minkä takia se pelleilisi, että tossa on nyt maapallo ja sitten luodaan tommoisista, että kuollessa toiset tulee tänne ja toiset helvettiin. Mun mielestä toi on ihan ihmisten keksintö. Mitä järkeä siinä olisi? Hirveän epätaloudellistakin. –Maria

Myös Juhani ajattelee nykyään, että Jehovan todistajien käsitys kuolemanjälkeisestä elämästä ei voi pitää paikkaansa. Hän pitää todennäköisempänä, että kuoleman jälkeen hän vain lakkaa olemasta. Hän myös kuitenkin täydentää, että jos jumala on rakkaus, ja jos se haluaa hänet herättää, sekin sopii hänelle.

Paras sana kuvaamaan Marian suhdetta hänen katsomukseensa on hänen mielestään hengellisyys. Hengellisyys tarkoittaa Marialle sitä, että hän kokee olevansa sovussa jumalansa kanssa, jossa tärkeää on rakkaus, mutta ei kiinnity tiettyyn oppijärjestelmään tai yhteisöön. Hän uskoo, että tulevaisuudessa hänen näkemyksensä hänen omasta hengellisyydestään kirkastuu entisestään. Jumala on hänelle hänessä oleva asia, joka on ajan kanssa hiljalleen kirkastunut. Hän ajattelee, että jumalan voi kohdata itsessään, ja se on samalla tavalla luontainen ominaisuus ja lahjakkuuden osa-alue kuin esimerkiksi sosiaalisuus.

Juhani korostaa, että hän ei voi mitenkään uskoa, että maailmankaikkeus ja elämä olisivat ilmaantuneet ilman jumalaa. Hän ei kuitenkaan koe, että hänellä on samalla tavalla läheinen tai henkilökohtainen suhde jumalaan kuin toisilla ihmisillä. Juhani ei usko, että hänen käsityksensä jumalasta tulee muuttumaan tulevaisuudessa.

Uuden uskonnollisuuden ilman yhteisöä omaksui kaksi haastateltavaa. Sekä Maria että Juhani ovat aina uskoneet jumalaan. Irtauduttuaan Jehovan todistajista kumpikaan ei lakannut uskomasta, vaan sen sijaan omaksuivat ja kokeilivat entisestä yhteisöstä eroavia uskonkäsityksiä. Molemmat ajattelevat nykyään, että erityisen tärkeää jumalassa on rakkaus, joka ei välity heidän mielestään Jehovan todistajien opin mukaisesta jumalasta. Myös molempien käsitys kuolemanjälkeisestä elämästä on muuttunut. Kumpikaan ei enää ajattele, että he jatkaisivat samana persoonana kuoleman jälkeen.

3.3.2 Uskonnollinen käyttäytyminen

Maria oli aktiivinen Jehovan todistaja. Hän kävi säännöllisesti kentällä, ja se oli hänelle mielekästä. Hän koki tärkeäksi, että hän saa kertoa ihmisille totuudesta, jotta he voivat pelastua. Maria myös rukoili paljon ja koki saavansa vastausta rukouksiinsa.

Jehovan todistajien opeissa ja säännöissä oli kuitenkin Marialle joitakin kompastuskiviä. Jo nuorena erityisesti seksuaalisuuteen liittyvät säännöt tuntuivat hänestä hölmöiltä. Marian jumalasuhte oli kuitenkin niin vahva, etteivät ajatukset vielä johtaneet irtautumiseen. Hän ajatteli, että on jumalan ja hänen välinen asiansa, jos jumala ei hänen tekojaan hyväksy.

Joskus esimerkiksi mulla saatto bussissa tulla semmoinen hirveän surullinen mieli, kun mä katsoin ihmisiä, että onko nää kaikki ihmiset menossa tuhoon. Sitten mä ihan melkein itkin, että mä niinku oikeasti uskoin jossain vaiheessa niihin juttuihin niin paljon. Jossain vaiheessa mul tuli just se, että no mä en sinne paratiisiin pääse, mutta että kunhan nyt oon tässä uskonnossa, koska Jehova haluaa niin. –Maria

Tilanne kuitenkin muuttui, kun Maria rakastui saman sukupuoliseen ystäväänsä seurakunnassa. Ensin hän koki tilanteesta suurta syyllisyyttä ja kääntyi myös seurakunnan vanhimpien puoleen. Marian mielenkiinto hänen ”toiseen puoleensa” heräsi, jolloin hän lakkasi käymästä kokouksissa. Vasta irtautumisen jälkeen Maria on ymmärtänyt, miten kaavamaisia käytäntöjä hän koki Jehovan todistajilla olevan. Hän on myöhemmin tutustunut muiden uskontojen tapoihin, mutta ei myöskään esimerkiksi buddhalaisuudessa ole pitänyt sen kaavamaisista käytännön muodoista.

Toisin kuin Maria, Juhani ei koskaan pitänyt kentällä käymisestä. Myös kokouksissa käyminen ja erityisesti niissä puhuminen tuntui ahdistavalta. Hän koki olevansa tästä syystä huono Jehovan todistaja. Juhani koki, että Jehovan todistajat olivat sääntöuskonto, jossa hengellisyyttä mitattiin ja kontrolloitiin suoritusten perusteella. Jos tiettyjä standardeja ei täyttänyt, joutui yhteisössä hyljeksittyyn asemaan. Juhani koki tämän kontrollin ”tappavan” mahdollisen hengellisyyden.⁷⁴

Oli pakko käydä kokouksissa, oli pakko käydä saarnaamassa, vaikka sanottiin että kaikki on vapaaehtoista. Mutta se vapaaehtoisuus ei ole totta. Koska Jehovan todistajilla on semmoinen systeemi. Siihen aikaan, kun mä olin mukana oli semmoisia raporttilomakkeita, johon joka kuukausi täyty kirjoittaa montako tuntia on ollut saarnaamassa? Montako lehteä on levittänyt? Montako kirjaa? –Juhani

Myös Juhanille jotkin säännöistä tuntuivat väärältä. Hänet lopulta erotettiin, sillä hän ei suostunut karttamissäännön mukaisesti karttamaan erotettua pikkusiskoaan. Juhani kertoo olevansa tyytyväinen siihen, että oli ”huono Jehovan todistaja”, jonka vuoksi esimerkiksi hänen lapsensa ovat saaneet opiskella.

Jehovan todistajanaakaan Juhani ei koskaan kokenut rukoilua itselleen sopivaksi. Kokouksissa pidettävät rukoukset tuntuivat kiusallisilta ja ärsyttäviltä. Yksityiselämässään hän yritti toisinaan rukoilla, mutta se oli harvinaista, eikä hän kokenut saavansa vastauksia. Hän koki olevansa myös huono rukoilija.

Myöskään irtautumisen jälkeen Juhani ei ole rukoillut lukuun ottamatta muutamia kertoja huonoissa elämäntilanteissa. Irtautumisen myötä myös Maria lakkasi rukoilemasta, mutta nyt yli 10 vuotta myöhemmin, hän on toisinaan rukoillut, mikä on tuntunut hyvältä. Rukoilu on kuitenkin ollut erilaista.

Se on se sama jumala, jonka mä koen nyt olevan. Mutta mä olin ehkä väärauskoinen siellä. Mulla on se sama kokemus tavallaan sitten jumalasta, paitsi silloin se oli semmoinen lapsenomainen, mutta se ydin on se sama. Mä tavallaan rukoilen itseäni tai itsessäni olevaa jotain. Se ajatus siellä taustalla on vähän muuttunut, tai siis aika paljonkin muuttunut, mut se tuntuu samalta. Mä koin sen niinku kauhean niinku rentouttavaksi ja vapauttavaksi että mä pystyin rukoilemaan, mutta siinä oli vuosikausia välissä. -- Mulla on myös semmoinen ihmeellinen kokemus jumalan läsnäolosta ja hyväksymisestä. -- Se oli hirveän semmoinen lämmin ja voimaannuttava juttu, mutta sitä mä en ole kuitenkaan selittänyt, mikä juttu tää nyt on. Mä en halua välttämättä tyhjentää niitä juttuja. Ja kun se oli kuitenkin mun päässä vaan. –Maria

Maria on myös käynyt messuissa irtautumisensa jälkeen. Hän ei kuitenkaan ole esimerkiksi osallistunut ehtoolliselle, sillä ei ole kokenut sen kuuluvan hänelle. Maria kokee olleensa messuissa ennemmin ulkopuolisena tarkkailijana. Hän kokee laajaa mielenkiintoa eri uskontoja kohtaan ja on siksi avoin käymään eri uskontojen

⁷⁴ Tulkitseen Juhanin viittaavan hengellisyydellä tässä jäsenen mahdolliseen henkilökohtaiseen ja kokemus- tai tunnepohjaiseen uskonnollisuuteen, jota hänen mukaansa ”tukehdutti” sääntöjen tarkka seuraaminen.

tapahtumissa tarkkailijan roolissa. Jo Jehovan todistajissa Maria nautti yhdessä laulamista, jonka vuoksi hän on käynyt irtautumisen jälkeen myös kirkossa laulamassa joululauluja. Juhani sen sijaan ei ole käynyt irtautumisensa jälkeen missään uskonnollisissa tapahtumissa, mutta vierailut joissain eri uskontokuntien rakennuksissa.

Jehovan todistajien sääntöjen sijaan Maria on löytänyt hänelle itselleen sopivampia käytäntöjä, jotka perustuvat itsestä ja ympäristöstä huolehtimiseen.

Noin 11 vuotta sitten koin eräänlaisen "valaistumisen" Irlannissa. Sellaisen, että ei pidä syödä ruokaa, joka loukkaa omaatuntoa. Tai yleensäkin pitää kuunnella omatunnon ääntä. Kun tulin kotiin, tajusin että tehotuotetun lihan syönte rikkoo mua. Lopetin lihansyönnin. Ja olen voinut paremmin. Myös luontoarvot yleensäkin ovat mulle tärkeitä. Samoihin aikoihin menin joogakurssille. Jooga hoitaa minua, tätä otusta, joka olen. Teen joka päivä lyhyen harjoituksen. Itsestä ja ympäristöstä huolehtiminen, toisten elollisten arvostaminen on mulle tärkeitä. –Maria

Marialle ongelmallisia käytäntöjä olivat Jehovan todistajien moraalisäännöt eikä esimerkiksi kentällä käynti, josta hän nautti toisin kuin useimmat haastateltavista. Maria myös rukoili paljon. Hän on kuitenkin irtautumisen myötä todennut, ettei hänelle sovi uskonnollisuus, jossa on kaavamaisia käytäntöjä.

Molempien hengellisyys oli vahvempaa kuin halu toimia käytäntöjen mukaisesti. Marian hengellisyys piti mukana toiminnassa, ja Juhani kertoo käytäntöjen ”tappaneen” hengellisyyden. Molemmat lopettivat rukoilun irtautumisensa jälkeen. Maria on kuitenkin vuosia myöhemmin rukoillut, mutta eri tavoin kuin Jehovan todistajana. Hän on myös käynyt messuissa ja laulamassa joululauluja. Juhani sen sijaan ei ole käynyt uskonnollisissa tapahtumissa.

Maria on löytänyt itselleen sopivampia käytäntöjä toteuttaa uskonnollisuuttaan, kun taas Juhani uskonnollinen käyttäytyminen on käytännössä päättynyt kokonaan. Tästä huolimatta koen Juhani sopivan paremmin uuden uskonnollisuuden omaksumisen kuin sekularisoivan poistumisen teemaan, koska hänellä on kuitenkin selkeää uskonnollisuutta, kuten uskoa jumalan olemassaoloon, vaikkei siihen enää kuulukaan käytänteitä. Onkin mielenkiintoista pohtia, mihin teemaan sijoittuisi henkilö, jolla olisi uskonnollisia käyttäytymistä, mutta ei uskoa. Voiko käytöstä kutsua uskonnolliseksi, jos se ei pohjautu johonkin uskoon? Joka tapauksessa saattaisin sijoittaa myös tällaisen henkilön tähän teemaan, sillä näkisin sekularisoivan poistumisen teemassa oleellista olevan täysi katsomuksen päättymisen jokaisella osa-alueella. Tarkoitukseni ei ole arvottaa eri osa-alueita, mutta usko on näistä todennäköisesti myös tärkein, sillä kaikki muu, uskonnollinen käyttäytyminen, uskonnollinen yhteisö sekä uskonnollinen identiteetti lopulta

pohjautuvat sille, mihin henkilö uskoo ja mitä hän pitää uskonnollisena. Sijoittaisin siis Juhani tähän teemaan, sillä hänen katsomuksensa on muuttunut, ja hän on omaksunut uuden uskonnollisuuden ilman yhteisöä sekä ilman käytänteitä.

3.3.3 Yhteisö ja jäsenyys

Juhani liittyi Jehovan todistajien yhteisöön nuorena aikuisena töissä tapaamansa henkilön kautta. Ensimmäisinä vuosinaan liittymisen jälkeen Juhani koki yhteenkuuluvuutta yhteisöön. Pian hänestä alkoi kuitenkin vaikuttaa, että Jehovan todistajissa yhteisöllisyys oli ehdollista. Ystävät olivat ystäviä vain niin kauan, kun asioista oli heidän kanssaan samaa mieltä.

Maria oli jo kerran erotettu Jehovan todistajista, kun hän päätti palata takaisin seurakuntaan. Hän halusi palauttaa yhteydenpidon entisten ystäviensä kanssa ja kaipasi tiivistä yhteisöä. Yhteisö tuntui hänelle omalta ja oli mukavaa, että ympärillä olevia ihmisiä yhdisti joku suurempi yhteinen tekijä. Maria myös ajatteli, että jumala haluaa hänen kuuluvan seurakuntaan.

Mä en löytänyt maailmasta ihmisiä, jotka olisi ajatellut vähän syvällisemmin. Kaikki mun kaveritkin kehen mä tutustuin, oli niin pinnallisia. Jos mä olisin silloin tavannut sellaisia ihmisiä, joihin mä tutustuin aikuisena ja ne nuorena. En olisi välttämättä mennyt edes takaisin. –Maria

Paluunsa jälkeen Maria myös koki yhteisössä outoa suhtautumista itseensä, koska oli kerran ollut erotettuna. Hänen tyttärensä oli myös nähty kävelemässä pojan kanssa, mistä keskusteltiin seurakunnassa ilman, että asiaa tuotiin hänelle suoraan esiin.

Se oli mulle kanssa sellainen pysäyttävä juttu, että onko nää seurakunnan valvojat, paimenet, jäsenten eduksi, niin heikkoja, että ne järkyttyy siitä, kun ne näkee kaksi teini-ikäistä ihmistä kävelevän kadulla. Että se niin järkyttävää, että pitää turvautua esivalvontaan eikä voi edes lapsen äidille mitään kommentoida, jos katsoo että palautetta pitää antaa. Se vei multa sen sellaisen ponnisteluhulun. –Maria

Hän myös kertoi tapauksesta ystävälleen, joka oli hänen kanssaan asiasta eri mieltä ja rökitti häntä henkisesti. Maria oli järkyttynyt siitä, että ystävänä pitämänsä henkilö toimi näin. Tämä vähensi Marian motivaatiota pysyä mukana seurakunnassa, joka ei enää näyttäytynyt rakkaudellisena ympäristönä. Maria pysyi Jehovan todistajissa pitkään perheensä vuoksi. Hän ajatteli, ettei hänen perheensä kestäisi, jos hän lähtisi.

Toisin kuin Jehovan todistajien karttamissäntö määrää, Marian äiti piti tyttärensä yhteyttä, vaikka hänet erotettiin. Niinpä Maria ei jäänyt täysin yksin. Tuohon aikaan hän koki kuitenkin tarvetta jollekin yhteisölle ja löysinkin sellaisen sateenkaaripiireistä.

Mä löysin tavallaan niinku toisen yhteisön, koska mä olin yhteisöihminen niin mä tarvitsin sen. Mä niinku jälkikäteen sen näen, että mä tarvitsin semmoisen kenkälusikan. Nykyisin mä en ole enää sellainen riippuvainen jostain yhteisöstä, joka tukee mua, mutta mä tarvitsin sitä silloin. –Maria

Maria kertoo, että hän on yrittänyt etsiä itsestään sitä, mihin hän voisi kuulua. Tämän vuoksi hän on tutkinut erilaisia vapaampia sekä muodollisempia uskonnollisia yhteisöjä. Maria on kuitenkin lopulta todennut, etteivät ne ole olleet hänelle sopivia. Hän ei ole liittynyt minkään uskonnollisen yhteisön jäseneksi, mutta ei myöskään koe olevansa ”uskontoallergikko”.

Vertaistukiyhteisöt ovat olleet Juhani tärkeitä irtautumisen jälkeen. Ero Jehovan todistajien yhteisöön on ollut hänen mukaansa kuin yöllä ja päivällä. Jehovan todistajissa koettu yhteisö oli ehdollinen, mutta vertaistukiyhteisöissä Juhani on saanut olla oma itsensä ja puhua omista kokemuksistaan avoimesti. Myöskään Juhani ei ole enää minkään uskonnollisen yhteisön jäsen.

Maria ja Juhani kokivat alun perin yhteenkuuluvuutta Jehovan todistajien yhteisöön, mutta tekopyhyys ja välittämisen ehdollisuus ajoivat siitä pois. Marialla oli irtauduttuaan yhteisön kaipuuta ja löysikin itselleen sopivia yhteisöjä uskontojen ulkopuolelta. Hän on tutustunut erilaisiin uskonnollisiin yhteisöihin, mutta on todennut, ettei ainakaan vielä hänelle sopivaa ole löytynyt. Myöskään Juhani ei ole enää uskonnollista yhteisöä, mutta sen sijaan hän on kiinnittänyt vertaistukiyhteisöihin, joissa hänen mukaansa välittäminen ei ole enää ehdollista.

3.3.4 Identiteetti

Jehovan todistajana ollessaan Marialla oli selkeä uskonnollinen identiteetti. Irtauduttuaan ja tutustuttuaan muihin uskonnollisiin yhteisöihin, hänen käsityksensä Jehovan todistajuudesta on muuttunut. Hän on ymmärtänyt, että yhteisön sisällä ihmiset voivat kokea yhteisön ja siihen kuulumisen hyvin eri tavoin. Nykyään Marialla ei ole selkeää sanaa kuvaamaan hänen identiteettiään.

Mitä enemmän aikaa kuluu nii sitä niinku pelkistetyimmäksi se mun näkemys käy, mutta mä en ole ateisti. Mutta mä en oo myöskään teisti. Ehkä agnostikko eniten. Vaikka agnostikko, joka uskoo, että on olemassa jumala. Mä vaan en usko, että me pystytään niinku oikein sitä kohtaamaan eikä se oo tarkoitukseen. Että ei tarvitse selittää ja tyhjentää sitä jumalaa. –Maria

Ennen irtautumistaan Juhani identifioitui Jehovan todistajaksi, mutta samaan aikaan häntä hävetti olla osa yhteisöä, joka pakottaa katkaisemaan suhteet entisiin jäseniin. Irtautumisen jälkeen Jehovan todistaja-identiteetti karisi hyvin nopeasti. Jonkin aikaa hän ajatteli olevansa vakaumuksellinen Jehovan todistaja. Myöhemmin

hän on kuitenkin todennut, ettei voi nähdä itseään niin. Jälkikäteen ajateltuna Juhani on myös todennut, ettei hänellä ole ikinä ollut henkilökohtaista suhdetta jumalaan, vaikka uskookin sen olemassaoloon.

Mä olen eräällä tavalla hengellinen agnostikko. Elikkä epäillen aika paljon, mutta en kaikkea. Mä oon vähän kummallisessa välitilassa. –Juhani

Molemmat identifioituivat Jehovan todistajiksi ennen irtautumistaan. Marialla ei ole enää selkeää uskonnollista identiteettiä, sillä hän ei koe samaistumista ateistin eikä teistin käsitteisiin. Eniten hän ajattelee olevansa agnostikko, joka uskoo olemassa olevan jumala, mutta tämäkään ei ole hänelle vahva identiteettimääritelmä. Juhani ajatteli irtauduttuaan olevansa vakaumuksellinen Jehovan todistaja. Jos olisin haastatellut häntä tuona hetkenä, hän olisi todennäköisesti sijoittunut teemaan yksilöllisen uskon jatkuminen ilman yhteisöä. Nyt Juhani usko on kuitenkin muuttunut, jolloin hän sijoittuu loogisemmin uuden uskonnollisuuden omaksumisen teemaan. Nykyään hän ajattelee olevansa hengellinen agnostikko, joka epäilee paljon, muttei kaikkea. Hengellinen agnostikko on käsitteenä mielenkiintoinen. Juhani vaikuttaa tarkoittavan sillä katsomusta, jossa hän ei halua sitoutua valmiisiin näkemyksiin ja on kriittinen useita asioita kohtaan, mutta tietää myös uskovansa esimerkiksi jumalaan eikä näin ollen epäile kaikkea.

4 Katsomukset irtautumisen jälkeisessä elämässä

Olen tässä tutkielmassa arvioinut haastateltavien katsomusten eri osia; uskoa, käyttäytymistä, yhteisöä, jäsenyyttä sekä identiteettiä. Aineistossani kenelläkään ei ollut säilynyt mikään näistä katsomusten osista entisestä Jehovan todistajuudesta. Kaikki osat olivat joko päättyneet tai muuttuneet. Erityisesti irtauduttu oli vähintään Jehovan todistajien kaltaisesta yhteisöllisyydestä. Myös usko sekä käyttäytyminen olivat kaikilla päättyneet tai muuttuneet, mutta ne saattoivat sisältää pieniä palasia vanhoista tavoista. Useamman haastateltavan kohdalla vaikutti siltä, että erityisesti rukouksen jotkin ominaisuudet olivat jatkuneet myös irtautumisen jälkeen.

Jehovan todistajien aikainen usko tai käsitys opista ei ollut säilynyt kenelläkään. Kukaan haastateltavistani ei enää ajatellut, että olisi olemassa Jehovan todistajien opin mukainen jumala, eikä kukaan ajatellut kuolemanjälkeisestä elämästä samoin kuin Jehovan todistajat. Kaikissa teemoissa jaettiin kuitenkin epävarmuus omasta uskonnollisuudesta alkujaankaan. Haastateltavat olivat epävarmoja siitä, uskoivatko he oikeasti Jehovan todistajien jumalaan vai oliko usko annettua ja ympäristön sanelemaa. Samoin Timonen oli havainnut omassa tutkimuksessaan, että irtautujat ovat pohtineet jäsenyyden perustuneen tietämättömyyteen ja vaihtoehtomuuteen. Myös Timosen aineistossa vaikutti siltä, että irtautujat ennemmin kokivat halua uskoa yhteisön oppeihin kuin aidosti olisivat uskoneet niihin. Timonen esittää, että oppien pohtiminen on irtautujilla alkanut vasta irtautumisen jälkeen, koska jäsenenä se ei ole ollut tarpeellista. Aineistoni perusteella olisin tästä eri mieltä, sillä useampi haastateltava kertoo esimerkiksi tiettyjen oppien tuntuneet vaikeasti uskottavilta jo aikaisin. Toisaalta Timonenkin esittää, että oppia pohditaan jälkikäteen, jonka kautta irtautuminen oikeutetaan, joten on toki mahdollista, että minunkin tutkielmassani irtautujat ovat todellisuudessa pohtineet asiaa vasta jälkikäteen.⁷⁵ Haastatteluissa vaikuttaa kuitenkin siltä, että opin kyseenalaistaminen on ollut osa irtautumista. Koska olen keskittynyt tutkielmassa irtautujien kokemuksiin, en myöskään pidä hedelmällisenä tarttua liian vahvasti siihen, kyseenalaistivatko he todella oppia jo yhteisössä vai vasta irtautumisen jälkeen. Joka tapauksessa voidaan todeta, että heidän oman kokemuksensa mukaan kyseenalaistamista tapahtui jo jäsenenä.

⁷⁵ Timonen 2013, 380–384.

Usea haastateltavista pysyi yhteisössä uskonepäilyksistä huolimatta. Aineistossani vaikuttaisikin siltä, että irtautuessa yhteisöstä irtaudutaan usein viimeisenä. Useampi haastateltava kertoi pelänneensä läheisten menettämistä, vaikka usko ja käytänteet olisivatkin jo epäilyttäneet. Lopulta uskonnollinen yhteisö on kuitenkin se, josta kaikki haastateltavat yhtä lukuun ottamatta ovat irtautuneet kokonaan. Irtautujilla on kyllä erilaisia yhteisöjä, mutta vain yhdellä se on uskonnollinen, ja sekin hyvin avoin yhteisö. Tämä haastateltava on myös ainoa, joka on jonkin uskonnollisen yhteisön jäsen. Kellään muulla haastatelluista ei ilmennyt halua liittyä uskonnolliseen yhteisöön tulevaisuudessakaan. On kuitenkin mielenkiintoista, että tämä ainoa aineistossa ilmenevä irtautumisen jälkeinen jäsenyys on elinikäisesti sitova. Aineistoni perusteella vaikuttaisi, että koska irtautujat ovat irtautuneet yhteisöistä kokonaan tai hakeutuneet paljon avoimempaan yhteisöön, he eivät halua enää sitoutua tiukan kontrollin yhteisön jälkeen mihinkään muuhun uskonnolliseen yhteisöön. Toisaalta kyseinen irtautuja kertoo, että on itse sitoutunut elinikäisesti jäsenyyteen, mutta tämä ei välttämättä tarkoita sitä, että yhteisö vaatisi sitä. Niinpä taustalla voi kuitenkin olla irtautuneen mahdollisuus päättää itse omasta yhteisöstään ja myös päättää itse halustaan sitoutua siihen. Haastatteluissa korostui myös entisten Jehovan todistajien yhteisöt, mutta tämä saattaa johtua haastattelujen tapahtumisesta UUT:n kontekstissa.

Aineistossani on tärkeää huomioida myös tutkittavien itsensä määrittelymisen ulottuvuus. Tutkielmassa tarkastellaan yksilön kokemusta ja siksi joillekin haastateltaville jokin sellainen asia on voinut olla uskonnollisuutta, joka toiselle sitä ei ole ollut. Kohtasin tämän ongelman esimerkiksi Kaarinan yhteisön ja sen mahdollisen uskonnollisuuden kohdalla. Sekularisoivan poistumisen teemassa osa haastateltavista ajatteli, että uskon redusoiminen pelkkään jumalaan uskomiseen on yksinkertaistavaa. Tutkielmassa olen pyrkinyt tarkastelemaan yksilön omaa kokemusta hänen omasta katsomuksestaan enkä löytämään yhteisiä suuntaviivoja sille, mikä ajattelu tai käyttäytyminen voidaan määritellä uskonnolliseksi. Sekularisoivan poistumisen teemassa uskonnottomuus ei ollut kaikille ehdotonta, vaan suurin osa oli avoimia uskonnollisille kokemuksille. Keskeistä oli kuitenkin jaettu kokemus siitä, että jos jumala olisikin olemassa, se ei olisi Jehovan todistajien opin kaltainen jumala. Samankaltaisesta uskonnollisuudesta haluttiin irrottautua kokonaan. Niillä tutkittavilla, joilla ilmeni uskomista, uskonnollisuus oli ihmis- ja yksilökeskeisempää kuin ennen, ja haastateltavat korostivat aitoa

rakkaudellisuutta, jonka he kokivat jääneen toteutumatta Jehovan todistajissa. Se, että kaikki haastateltavat, joilla on irtautumisen jälkeistä uskonnollisuutta pitävät uskoaan yksilökeskeisempänä saattaa liittyä siihen, että kokemus suljetusta ja vahvan kontrollin yhteisöstä on saanut heidät kaipaamaan uskonnollisuutta, jossa he saavat itse päättää itsestään ja omasta uskonnollisuudestaan. Myös sekularisoivan poistumisen teemassa nousee esiin kokemuksia, joissa haastateltavat ovat pitäneet myönteisenä asiana esimerkiksi sitä, että kirkkoon on voinut mennä omana itsenään, eikä kukaan ole tullut kyselemään mitään. Haastateltavien irtautumisen jälkeisessä uskonnollisuudessa korostuu siis tarve saada olla yksilö. Tätä selittää aikaisempi kiinnittyminen tiukan kontrollin yhteisöön, jossa uskonto määrittää sen jäsenten elämää kokonaisvaltaisesti, ja jossa yhteisöllistä identiteettiä pidetään tärkeämpänä kuin yksilöllisyyttä.⁷⁶ Näyttäisi siis siltä, että irtautujat haluavat korostaa mahdollisuutta toimia ja ajatella yksilönä, jonka he eivät kokeneet olevan mahdollista entisessä yhteisössä.

Suurin osa haastateltavista olivat olleet Jehovan todistajina vahvasti aktiivisia. Aineistoni perusteella voitaisiin siis pohtia, johtaako vahva aktiivisuus kokonaisvaltaisempaan irtautumiseen uskonnollisuudesta tai siihen, että uskonnollisuus muuttuu täysin erilaiseksi. Timosen havainto oli, että jäseneksi kasvaneet saattavat teini-iässä kokea kriisin, jonka ratkaisuna sitoudutaan yhteisöön tiiviimmin. Huomattuaan omien ajatustensa ja yhteisön ajatusten ristiriitaisuuden, irtautujat saattavat reagoida roolikäyttäytymisellä, jossa toimitaan uskonnon käytäntöjen mukaan. Tästä saattaa olla kyse myös omassa aineistossani. Esimerkiksi Mikael kertoo, että oli suhteellisen helppoa sivuuttaa omat epäilykset, kun vaarana oli menettää kaikki läheiset. Kaikki haastateltavat, joilla ilmeni vahvaa aktiivisuutta, olivat syntyneet Jehovan todistaja-perheeseen tai liittyneet yhteisöön nuorena vanhempansa mukana. Voidaan siis pohtia, johtuuko vahva aktiivisuus siitä, että irtautujat ovat yhteisössä ollessaan yrittäneet peitellä omia epäilyksiään olemalla näkyvämmiin aktiivisiin Jehovan todistajiin. Timonen esittää, että epäilyksiä peitettiin yhteisöltä, mutta aineistoni perusteella ajattelisin, että irtautujat yrittivät peittää ja tukahduttaa epäilykset myös itseltään ja sitä myötä Jehovalta, jonka pelättiin tietävän ajatuksetkin epäilyksistä.⁷⁷ Toinen mahdollisuus on, että vahvasta aktiivisuudesta irtautuminen on haastavampaa ja dramaattisempaa, minkä vuoksi irtautunut

⁷⁶ Ronimus 201, 228–234.

⁷⁷ Timonen 2013, 380–384.

todennäköisemmin haluaa irtautua kaikesta katsomuksesta tai muuttaa sitä kokonaan. On kuitenkin myös oleellista huomioida, että koska haastateltavat löytyivät UUT:n kautta, on todennäköisempää, että niissä esiintyy enemmän dramaattisia ja vaikeita irtautumisia. On kuitenkin mahdollista, että vahva aktiivisuus ja/tai dramaattinen irtautuminen ennustavat sekularisoivaa poistumista tai uskonnollisuuden täydellistä muutosta, jossa kaikki katsomuksen osa-alueet muuttuvat.

Yhtä lukuun ottamatta kaikki haastateltavat olivat irtautumisen jälkeen osallistuneet rippijuhliin, joulukirkkoon ja muihin uskonnollisiin tilaisuuksiin, joita voidaan pitää osana suomalaista kristillistä tapakulttuuria. Erityisesti sekularisoivassa poistumisessa näitä kokemuksia pidettiin ensisijaisesti mukavina kulttuurisina kokemuksina eikä uskonnollisina tekoina.

Kaarina ja Maria olivat aineistossani ainoita, joilla on irtautumisen jälkeistä uskonnollista käyttäytymistä. Molemmilla käyttäytyminen on kuitenkin hyvin erilaista kuin Jehovan todistajana, mutta sisältää myös yhtäläisyyksiä. Esimerkiksi rukoilua tai siunausta on saatettu pitää edelleen merkityksellisenä, mutta taustalla on hyvin erilainen usko. Toinen heistä toteaaakin, etteivät hänelle sovi kaavamaiset käytänteet. Molemmat myös kokivat Jehovan todistajien moraalिसäännöt rajoittaviksi. Timosen mukaan, kun usko oppiin heikkenee, myös sääntöihin ja käytäntöihin liittyvät sanktiot menettävät uskottavuutensa, ja siksi uskonnon eettinen pohja heikkenee. Tämä on varmasti totta minunkin aineistossani, mutta näen myös sääntöjen ja käytäntöjen heikentävän uskon pohjaa. Esimerkiksi Juhani esitti, että tarkat käytännöt ja säännöt ”tappoivat” hengellisyyden. Timosen tutkimuksessa jotkin irtautujat, joilla oli irtautumisen jälkeinen katsomus, selittivät, että nykyinen usko on aina ollut olemassa, mutta siihen sopimaton yhteisö on poistunut. Samoin omassa aineistossani esimerkiksi Kaarina kertoo, että samanlaista uskonnollisuutta voidaan löytää myönteisemmästäkin yhteisöstä, jonka hän on nyt löytänyt. Timosen haastateltavat korostivat nykyisen uskon näkyvyyttä vanhassa uskonnossa etsimällä elementtejä, jotka olivat jo aiemmin havaittavissa.⁷⁸ Näkisin tästä olevan kyse myös esimerkiksi Kaarinan kokemuksesta rukoilusta ja siitä, miten hän ennen ajatteli lähettävänsä ajatuksensa Jehovalle, mutta nykyään voi itse vastaanottaa muiden energioita, kun he rukoilevat.

⁷⁸ Timonen 2013, 380–384.

Aineistossani ilmeni moninaisesti katsomuksellisia identiteettejä, joita olivat kulttuurisesti kristitty ateisti, aktivisti, noita sekä kaksi agnostikkoa, joista toinen hengellinen agnostikko. Kahdella irtautujalla ei ollut uskonnollista identiteettiä ollenkaan. Huomionarvoista on myös, että vaikka suurimmalta osalta haastateltavista lopulta löytyi vastaus, kun he pohtivat identiteettiään, suurimmalle osalle uskonnollinen identiteetti ei ollut vahva osa elämää. Timosen tutkittavat välttelivät nykyisen todellisuuden tiukkaa määrittelemistä eivätkä kokeneet tarpeelliseksi löytää varmaa totuutta. Keskeistä heille oli kyky toimia valitsemallaan tavalla sitomatta sitä määritelmiin. Tämä esiintyy vahvasti myös omassa aineistossani. Haastateltavat eivät halua antaa itselleen vahvoja uskonnollisia määritelmiä eivätkä kiinnittyä esimerkiksi yhteisöön. Sekularisoivassa poistumisessa moni jakaa ajatuksen siitä, että he eivät usko jumalan olevan olemassa, mutta eivät myöskään ole asiasta ehdottomia, vaan ovat mahdollisuudelle avoimia. Samoin heille on tärkeää, että he saavat toimia vapaasti haluamallaan tavalla ilman määritelmiä, kuten mennä joulukirkkoon tai sytyttää kirkossa kynttilän. Timonen esittää, että kyky sietää epävarmuutta lisääntyy irtautuessa, mutta väittäisin, että lisäksi jopa halu epävarmuuteen kasvaa.⁷⁹ Vähintään osa haastateltavista vaikuttaa olevan sujut sen kanssa, etteivät he tiedä kaikki vastauksia. Esimerkiksi Johannaa ei vaivaa se, että hän ei tiedä, mitä kuoleman jälkeen tapahtuu, ja hän kokee, ettei hänen tarvitse tietää jokaista vastausta. Vaikka haastateltavat pitävät epätodennäköisenä, että heidän katsomuksensa tulee muuttumaan, he ovat kuitenkin avoimia sille, että nykyinen tieto saattaa muuttua, eivätkä he välttämättä ole oikeassa.

Sekä Laakson että Laakso-Tirrosen aineistoissa irtautujat eivät kokeneet kiinnostusta liittyä uuteen uskonnolliseen yhteisöön, mikä vastaa myös omia havaintojani. Laakson tutkimuksessa yli puolilla irtautujista oli jonkinlaista jumalaan uskomista, ja Laakso-Tirrosella kaikki uskoivat johonkin toiseen aistein havaitsemattomaan todellisuuteen. Samoin kuin omassa aineistossani vaikuttaa siltä, että uskonnollisuudelle saatetaan olla avoimia, mutta tiettyyn yhteisöön kiinnittymistä vältetään. Laakson aineistossa yksi irtautuja piti epätodennäköisenä, että hän enää uskoisi mihinkään oppiin. Omassa aineistossani useimmat ajattelivat samoin, mutta halusivat kuitenkin pitää itselleen avoimena mahdollisuuden tulevaisuudessa uskoa johonkin heille sopivaan uskonnollisuuden muotoon. Laakso-

⁷⁹ Timonen 2013, 380–384.

Tirrosen tutkimuksessa irtautumisen jälkeisissä katsomuksissa korostuu vastuullisuuden kokemus, suvaitsevaisuuden vaatimus ja lähimmäisen kunnioittamisen ihanne. Myös nämä kaikki kolme esiintyvät aineistossani, jossa katsomuksessa pidetään tärkeänä oikeudenmukaisuutta, mahdollisuutta valita itse sekä rakkautta luontoa ja muita ihmisiä kohtaan.⁸⁰ Ronimus oli tutkimuksessaan vain sivunnut irtautujien nykyistä uskonnollisuutta, mutta havaintojemme vertaaminen on mielekästä hänen tutkimuksensa ollessa ainoa tutkimus, joka keskittyy nimenomaan entisiin Jehovan todistajiin. Hänen aineistossaan suurimmalla osalla irtautujista uskonnollisuus oli muuttanut muotoaan, ja vain pienellä osalla oli säilynyt Jehovan todistajien opin elementtejä, samoin kuin omassa aineistossani. Ronimus mukaan lukien, kaikkea aiempaa kirjallisuutta vaikuttaa yhdistävän havainto, jossa uuteen uskonnolliseen yhteisöön liittyminen tuntuu irtautujista vieraalta.⁸¹

Streibin ja kumppanien tutkimuksessa lähes kolmasosa irtautujista kuului sekularisoivan poistumisen teemaan. Lähes yhtä moni jatkoi uskontoaan ilman yhteisöä. Noin kuudesosa siirtyi avoimempaan yhteisöön ja hieman harvempi siirtyi samankaltaiseen uskonnolliseen yhteisöön. Alle kymmenesosa omaksui uuden uskonnollisuuden ilman yhteisöä, kuten myös siirtyi tiiviimpään yhteisöön. Samoin kuin omassa aineistossani suurin osa oli poistunut sekulaaristi. Streibin ja kumppaneiden toiseksi suurinta teemaa, yksilöllisen uskon jatkumista ilman yhteisöä, ei puolestaan ilmentynyt minun aineistossani lainkaan. Lukuun ottamatta pieniä katsomuksen osia, omassa aineistossani kenelläkään ei ollut säilynyt Jehovan todistajien usko tai käyttäytyminen.

Streibin ja kumppaneiden kolmanneksi suurin teema oli avoimempaan yhteisöön siirtyminen, jota minun aineistossani ilmeni yksi tapaus. Toisin kuin heidän tutkimuksessaan minun aineistossani kukaan ei siirtynyt samankaltaiseen uskontoon. Streibillä ja kumppaneilla vain alle kymmenesosa oli omaksunut uuden uskonnollisuuden ilman yhteisöä, joka on suhteellisen vähän verrattuna kahteen, jotka ilmenivät omassa pienemmässä aineistossani. Tuloksissamme samankaltaista on tiiviimpään yhteisöön siirtyminen. Streibillä ja kumppaneilla tämä oli pienin teema, ja minulla siihen ei asettunut kukaan haastateltavista.

⁸⁰ Laakso 2001, 86–94; Laakso-Tirronen 1990, 72–85.

⁸¹ Ronimus 2011, 186–198.

Streibin ja kumppaneiden aineisto koostui 99 tutkittavasta, kun taas omani seitsemästä. Tämä vaikeuttaa lukujen vertailua, sillä pienessä aineistossa tietyt teemat saattavat painottua eri tavalla kuin ne painottuisivat isommassa aineistossa. Kun Streibin ja kumppaneiden sekä minun havaintojeni luvut suhteuttaa aineiston kokoon, vaikuttaisi siltä, että sekularisoivan poistumisen, tiiviimpään yhteisöön siirtymisen ja avoimempaan yhteisöön siirtymisen teemat ovat suunnilleen samankokoiset. Samankaltaiseen uskontoon siirtyminen on Streibin ja kumppaneiden aineistossa hieman yleisempää kuin omassa aineistossani, jossa sitä ei ilmennyt yhtään. Minun aineistossani ei myöskään ilmennyt yksilöllisen uskon jatkumista ilman yhteisöä, kun taas Streibin ja kumppaneiden aineistossa tätä teemaa edusti neljäsosa irtautujista. Sen sijaan aineistossani kolmasosa oli omaksunut uuden uskonnollisuuden ilman yhteisöä, kun taas Streibillä ja kumppaneilla tällaisia irtautujia oli alle kymmenesosa.

Eroja saattavat selittää muun muassa aineiston koko, keräystapa sekä maantieteelliset ja kulttuuriset erot. Lisäksi on kuitenkin oleellista huomioida, että Streib ja kumppanit ovat tutkineet erilaisista uskonnollisista yhteisöistä irtautuneita. Heidän aineistostaan 66 irtautujaa oli yhteisöistä, joilla on jännitteinen suhde valtavirtayhteiskuntaan, kuten Jehovan todistajat. Tarkastelen seuraavaksi, Streibin ja kumppaneiden sekä oman aineistoni eroja, jos Streibin ja kumppaneiden aineistosta huomioidaan vain näistä jännitteisistä yhteisöistä irtautuneet.

Pääasiassa tämä tarkastelu tuo Streibin ja kumppaneiden sekä omat tulokseni lähemmäs toisiaan. Lähes kaikki Streibin ja kumppaneiden aineistossa sekulaaristi irtautuneista ovat jännitteisistä yhteisöistä. Jännitteisistä yhteisöistä irtautuneista kukaan ei ollut siirtynyt tiiviimpään yhteisöön, kuten minunkin aineistossani. Näitä yhteisöjä tarkastellessa myös avoimempaan yhteisöön siirtyminen yleistyy ja tuo tulosta lähemmäs omaani. Samankaltaiseen yhteisöön siirtyminen vähenee ja näin ollen tulee myös lähemmäs omaa tulostani.

Kahdessa teemassa ero minun sekä Streibin ja kumppaneiden havaintoihin kuitenkin kasvaa. Streibin ja kumppaneiden aineistossa näyttäisi entistä enemmän korostuvan yksilöllisen uskon jatkuminen ilman yhteisöä, jota minun aineistossani ei ilmennyt ollenkaan. Lisäksi tarkastellessa vain jännitteisiä yhteisöjä Streibin ja kumppaneiden aineistossa entistä harvempi on omaksunut uuden uskonnollisuuden ilman yhteisöä.

Näyttäisi siis siltä, että Streibin ja kumppaneiden havainnot täsmäävät muuten omiani, mutta aineistossani ilmenee enemmän uuden uskonnollisuuden omaksumista ilman yhteisöä, kun taas heidän tutkimuksessaan ilmenee enemmän yksilöllisen uskon jatkumista ilman yhteisöä. Tätä saattaa selittää itsensä määrittelemisen ulottuvuus. Kun vertaa näitä kahta teemaa, jossa havaintomme eroavat, huomataan, että niissä molemmissa yhteisöllisyys ja jäsenyys päättyy, mutta yksilöllisen uskon jatkumisen teemassa usko ja käytös säilyvät, kun taas uuden uskonnollisuuden omaksumisessa nämä kaksi muuttuvat. Niinpä kyse voi olla siitä, miten yksilö määrittelee oman uskonsa ja käyttäytymisensä; onko tämä samaa vai eri uskoa tai käyttäytymistä kuin ennen? Lisäksi tuloksiin vaikuttaa myös tutkijan tulkinta siitä, onko kyse uskon ja käyttäytymisen muutoksesta vai säilymisestä. Kuten olen todennut, jotkin uskon ja käyttäytymisen osat ovat aineistossani säilyneet ja niinpä olisi loogista ajatella, että toinen tutkija saattaisi asettaa kyseiset haastateltavat eri teemaan. On siis mahdollista, että nämä kaksi teemaa menevät Streibin ja kumppaneiden sekä minun aineistossani hieman ristiin. Irtautujat saattavat määritellä yksilöllisesti samat tilanteet eri tavoin, ja lisäksi tutkijat tulkitsevat aineistoa omista lähtökohdistaan tehden omat päätelmänsä ja ratkaisunsa teemaan sijoittamisesta.

Tämän perusteella vaikuttaisi siltä, että oma aineistoni pitkälti tukee Streibin ja kumppaneiden havaintoja ja eroavaisuudet selittyivät ainakin osittain itsensä määrittelemisen ulottuvuudella sekä tutkijan vaikutuksella. Lisäksi vaikutusta voi olla aineiston keräystavoissa sekä maantieteellisillä ja kulttuurisilla eroilla. Sekä minun että Streibin ja kumppaneiden tuloksessa erityisen vahvasti esiintyy sekularisoiva poistuminen sekä siirtyminen ei-institutionaalisen uskonnollisuuden alle.

Streibin ja kumppaneiden tutkimuksessa sekä Saksassa että Yhdysvalloissa irtautuminen yhdistetään vahvasti haluttomuuteen identifioitua uskonnolliseksi. Irtautujat mieluummin identifioituivat ”enemmän henkiseksi kuin uskonnolliseksi” tai ”ei uskonnolliseksi eikä henkiseksi”. Tämän vuoksi suurin osa heidän tutkimuksessaan sijoittuu sekularisoivan poistumisen tai yksilöllisen uskon jatkumisen teemoihin.⁸² Omassa aineistossani ilmenee samaa. Kukaan haastateltavista ei identifioi itseään uskonnolliseksi, vaan mieluummin suositaan käsitteitä, kuten agnostikko tai jopa hengellinen agnostikko. Myös noidaksi

⁸² Streib et al. 2009, 87.

identifioituva pitää katomustaan enemmän hengellisenä ja kertoo, ettei kyse ole oikeastaan uskonnollisesta yhteisöstä, vaikka käyttääkin uskontoon yhdistyvää retoriikkaa. Käytin haastatteluissa hengellisyyden käsitettä uskontotieteen kentällä sopivamman henkisyyden käsitteen sijaan, joka selittää ainakin osittain hengellisyyden käsitteen vahvaa ilmenemistä haastatteluaineistossani. Oleellista on kuitenkin huomata, mitä irtautujat tarkoittavat käyttäessään käsitettä hengellisyys. He vaikuttavat tarkoittavan hengellisyydellä jonkinlaista syvällisyyttä ja useimmissa tapauksissa potentiaalisesti uskonnollista kantaa ilman, että mihinkään yhteisöön tai oppirakennelmaan kiinnittäytytään vahvasti, jos ollenkaan.

Verratessa omia havaintojani Streibin ja kumppaneiden havaintoihin sekä Saksan että Yhdysvaltojen kohdalla huomataan, että omat havaintoni vaikuttavat olevan lähempänä Saksasta saatuja tuloksia. Streibin ja kumppaneiden mukaan Saksassa sekularisoiva ja avoimempaan yhteisöön siirtyminen on yleisempää, kun taas Yhdysvalloissa yleisempää on uuden uskonnollisuuden omaksuminen sekä yksilöllisen uskon jatkuminen ilman yhteisöä. Molempien maiden tuloksissa omaani vastaa se, että jännitteisistä yhteisöistä poistuessa poistutaan todennäköisemmin sekulaaristi verrattuna integroituihin yhteisöihin.⁸³

Olen edellä todennut, että Streibin ja kumppaneiden aineistossa ilmenee hyvin samankaltaisia irtautumisen jälkeisiä katsomuksia kuin omassa aineistossani. Mutta mistä johtuu, että tietynlaiset katsomukset muotoutuvat irtautumisen jälkeen? Sekularisoivassa poistumisessa on yleistä, että irtautuja on elämän vaiheessa, jossa hän kyseenalaistaa omia oletuksiaan uskonnollisista perinteistään.⁸⁴ Tämä vaikuttaa pätevän moniin haastateltaviini, vaikka irtautumiset tapahtuivat eri elämän vaiheissa. Erityisesti lasten saaminen on herättänyt miettimään, uskooko jäsen todella yhteisön ja sen oppien absoluuttiseen totuuteen. Sekularisoivaan poistumiseen liittyy myös avoimuutta kokemuksille.⁸⁵ Myös tämä vaikuttaa pätevän haastateltaviini, jotka ovat irtauduttuaan kokeneet helpotusta siitä, että ovat päässeet omana itsenään kokemaan uusia asioita. Osa haastateltavista on myös tietoisesti pyrkinyt eri uskontojen tilaisuuksiin. Jehovan todistajissa tällainen avoin tutustuminen eri kokemuksiin on heidän mukaansa hyvin vaikeaa. Sekularisoivassa poistumisessa on myös tyypillistä, että irtautuja on syntynyt yhteisöön, tai he ovat

⁸³ Streib et al. 2009, 98.

⁸⁴ Streib et al. 2009, 221–227.

⁸⁵ Streib et al. 2009, 221–227.

liittyneet vanhemman mukana hyvin nuorena, mikä myös pätee kaikkiin haastateltaviini.⁸⁶ Irtautuessaan he orientoituvat avoimeen ja epävarmaan tulevaisuuteen, mutta vaativat itselleen itsenäisyyttä ja autonomiaa.⁸⁷ Tämä on loogista Jehovan todistajista irtautuessa, jossa tiukka kontrolli säätelee yksilön jokapäiväistä arkielämää. Niinpä vaikuttaisi siltä, että yksilöt, jotka kaipaavat mahdollisuutta määrittää omaa elämäänsä ja tutkia eri vaihtoehtoja, todennäköisimmin irtautuvat Jehovan todistajista täysin eivätkä muodosta uutta uskonnollista uskoa, käyttäytymistä tai yhteisöä. Irtautumiseen saattaa liittyä myös suuria pettymyksiä yhteisöön ja niin dramaattisia poistumisia, etteivät he halua enää kiinnittyä toiseen yhteisöön.⁸⁸ Haastattelemini irtautujien katsomuksissa korostui myös tarve saada olla yksilö. Tämä sopii hyvin yhteen katsomukseen, jossa halutaan säilyttää epävarmuus ja oikeus määrittää itse omasta uskonnollisuudestaan.

Streibin ja kumppaneiden mukaan avoimempaan yhteisöön hakeudutaan irtautumisen jälkeen, jos entinen yhteisö ei ole vastannut odotuksia ja toiveita. Heidän mukaansa tämä tapahtuu yleensä teini-iässä tai nuorena aikuisena ja usein jännitteisistä yhteisöistä poistuesssa. Irtautumisen jälkeiseen katsomukseen saattaa liittyä mystinen tai henkinen ympäristö sekä sisemmän rauhan löytäminen. Irtautuminen on siis eräänlainen projekti, jossa irtautuja etsii uskonnollisuutta, joka parhaiten vastaa hänen omiin tarpeisiinsa.⁸⁹ Aineistossani ilmeni yksi irtautuja, joka siirtyi avoimempaan yhteisöön, ja kaikki edellä mainitut piirteet sopivat myös häneen. Kyseinen irtautuja ajattelee, että uskonnollisen yhteisön voi löytää hyvine puolineen ilman haitallisia piirteitä, joita Jehovan todistajissa hänen mukaansa on. Hän kokee omassa irtautumisen jälkeisessä ”projektissaan” löytäneensä uuden uskonnollisen yhteisön, joka vastaa paremmin hänen omiin tarpeisiinsa. Streibin ja kumppaneiden mukaan avoimempaan yhteisöön siirtymiseen liittyy usein varovaisuutta sitoutua niihin, koska irtautuja ei halua uudestaan luopua oikeudestaan päättää itse ja voi pitää silmällä eri mahdollisuuksia.⁹⁰ Minun aineistossani irtautunut on sitoutunut nykyiseen yhteisöönsä elinikäisesti eikä näin ollen ole pelännyt sitoutua uuteen yhteisöön. Havaintoni ei kuitenkaan täysin eroa Streibin ja kumppaneiden toteamuksesta, sillä uusi yhteisö on hyvin avoin ja sen

⁸⁶ Streib et al. 2009, 221–227.

⁸⁷ Streib et al. 2009, 221–227.

⁸⁸ Streib et al. 2009, 221–227.

⁸⁹ Streib et al. 2009, 221–227.

⁹⁰ Streib et al. 2009, 221–227.

jäsenet voivat halutessaan kuulua myös muihin uskonnollisiin yhteisöihin. Irtautuneen voi olla helpompi sitoutua avoimempaan yhteisöön, joka ei rajoita jäsentensä toimintaa.

Uuden uskonnollisuuden omaksumisen taustalla on paljon jaettuja piirteitä sekularisoivaan poistumisen tausta kanssa. Irtautuminen tapahtuu usein teini-iässä tai nuorena aikuisena jäsenen kyseenalaistaessa omia ajatuksiaan totutusta uskonnollisuudesta. Vaihtoehtoisesti yhteisöön saatetaan vasta liittyä tämän ikäisenä.⁹¹ Omassa aineistossani Juhani esimerkiksi liittyi vasta tämän ikäisenä yhteisöön, mutta lopulta pettyi siihen. Yleensä irtautujalla on vähäinen usko yhteisön ja sen oppien absoluuttiseen totuuteen, ja he ovat myös avoimia uusille kokemuksille. Samoin irtautuja vaatii itselleen usein mahdollisuutta määrätä itse elämästään ja tutkia eri vaihtoehtoja. Myös tähän teemaan liittyvät usein suuret pettymykset, dramaattiset lähdöt ja siksi haluttomuus kuulua uuteen yhteisöön. Kuten myös avoimempaan yhteisöön siirtymisessä, irtautumisen jälkeen katsomukseen saattaa liittyä mystinen tai henkinen ympäristö sekä sisäisen rauhan löytäminen. Tässä teemassa korostuu edellistä enemmän ei-institutionaalisen mystisyyden omaksuminen.⁹² Toisin kuin avoimempaan yhteisöön siirtyessä, tässä teemassa aineistossani toteutuu varovaisuus sitoutua uuteen yhteisöön, vaan mieluummin pidetään silmällä eri mahdollisuuksia. Tämä toteutuu erityisesti Marian kohdalla, joka on tutustunut moneen eri katsomukseen liittymättä mihinkään yhteisöön. Juhani ei ole tutustunut muihin yhteisöihin eikä koe kiinnostusta sitoutua mihinkään. Molempien irtautumisen jälkeiseen katsomukseen liittyy vahvasti sisäisen rauhan löytäminen sekä sellaisen jumaluuden, joka sopii itselle paremmin ja on itselle uskottavampi kuin Jehovan todistajien jumala.

Kolmea teemoista aineistossani ei ilmennyt ollenkaan, ja onkin syytä pohtia, mistä tämä johtuu. Streibin ja kumppaneiden mukaan tiiviimpään yhteisöön siirtyminen on tyypillistä, jos irtautuja etsii itselleen intensiivisempää ja tarkemman rakenteen uskontoa. Tätä ilmenee esimerkiksi sellaisten irtautujien joukossa, jotka irtaantuvat valtavirtauskonnoista.⁹³ Uskon tämän teeman puuttumisen aineistossani johtuvan siitä, että Jehovan todistajat ovat jo valmiiksi hyvin tiivis ja intensiivinen yhteisö, joten on epätodennäköistä, että irtautuja kaipaisi vielä sitäkin vahvemman

⁹¹ Streib et al. 2009, 221–227.

⁹² Streib et al. 2009, 221–227.

⁹³ Streib et al. 2009, 223–224.

intensiteetin uskontoa. Samoin Streibin ja kumppaneiden aineistossa, kukaan jännitteisestä yhteisöstä irtautunut ei ollut hakeutunut tiiviimpään yhteisöön.

Kuten pohdin jo aiemmin, ajattelen yksilöllisen uskon jatkumisen puutteen omassa aineistossani olevan osittain seurausta itsensä määrittelemisen ulottuvuudesta. Myös Streib ja kumppanit toteavat, että irtautuja määrittelee itsensä mieluummin henkiseksi kuin uskonnolliseksi, ja uskon kyseessä olevan juuri tämä omassakin aineistossani. Vaikka uskosta tai käytöksestä olisi säilynyt joitakin Jehovan todistajien piirteitä, irtautuminen on ollut niin dramaattista ja kokonaisvaltaista, että sitä kutsutaan mieluummin täysin uudeksi katsomukseksi. Aineistossani myös vaikuttaa, että nämä irtautujat ovat muovanneet omaa uskoaan omalle yksilöllisyydelleen sopivaksi, vaikka se saattaa sisältää joitakin vaikutteita Jehovan todistaja -ajoilta.

Mielenkiintoista on, että kukaan aineistossani ei ole siirtynyt samankaltaiseen yhteisöön, kun Streibin ja kumppaneiden aineistossa näitä tapauksia oli jonkin verran. Kukaan ei ole esimerkiksi siirtynyt muuhun suomalaiseen kristillisperäiseen vähemmistöuskontoon, joka voisi sopia sellaisille irtautujille, joille Jehovan todistajien ehdoton kontrolli ei sovellu, mutta muuten tiivis uskonnollisuus sopii. Uskoisin tämän johtuvan osittain samasta kuin yksilöllisen uskon jatkumisen puute aineistossani. Irtautujat haluavat sekä itselleen että ympäristölle korostaa, etteivät he enää halua kiinnittyä mihinkään samankaltaiseenkaan katsomukseen.

Oleellista on kuitenkin mainita, että irtautumistarinat ja katsomukset ovat hyvin yksilöllisiä. Pienessä aineistossani erot esimerkiksi Streibin ja kumppaneiden tutkimukseen selittyvät osittain sillä, että tutkielmaani on vain sattunut valikoitumaan tietyt yksilöt. Irtautujien elämäntilanteet ja katsomukset myös muuttuvat haastattelujen jälkeen, eikä heidän katsomuksensa ole aina pysyvää. Olen kuitenkin tässä tutkielmassa keskittynyt haastateltavien omaan kokemukseen heidän katsomuksestaan, eikä kukaan haastateltavista usko, että hänen katsomuksensa tulee muuttumaan radikaalisti. Harva tutkittava sopii yksilönä valmiiseen teemaan, teoriaan tai malliin täydellisesti, mutta teemat kuvaavat sitä, minkälainen irtautumisen jälkeinen katsomus on tyypillistä entisten Jehovan todistajien keskuudessa tutkielmani kontekstissa.

Aiempi tutkimus vaikuttaa olevan aineistoni kanssa linjassa siitä, että harva irtautuja liittyy uuteen uskonnolliseen yhteisöön, vaikka uskonnollisuutta saattaa ilmetä osana katsomusta. Huomattavasti tästä eroaakin Wrightin tutkimus, jonka

mukaan yli 75% irtautujista liittyy toiseen uskonnolliseen yhteisöön. Wright otti tutkimukseensa vapaaehtoisia tietyistä yhteisöistä, joka voi vaikuttaa siihen, että uuteen yhteisöön liittyneet saattavat olla kiinnostuneita kertomaan kokemuksestaan ja ilmoittautua tutkimukseen mukaan. Tämä ei kuitenkaan ole täysin tyydyttävä selitys, sillä samalla logiikalla myös omassa tutkimuksessani, joka pohjautui vapaaehtoisiin haastateltaviin, tulisi olla paljon enemmän uskonnolliseen yhteisöön liittyneitä. Tiedämme kyllä omasta aineistostani, että se ainoa haastateltava, joka oli liittynyt uuteen uskonnolliseen yhteisöön, oli ilmoittautunut mukaan siitä syystä, sillä ei uskonut muilta löytyvän samanlaista kokemusta. Wrightin korkeaa prosenttia voi selittää myös se, että hänen tutkimuksensa kohdistui kolmeen uuteen uskonnolliseen liikkeeseen (yhdistymiskirkko, kansainvälinen perhe / Jumalan lapset ja Krishna-liike). Uuteen uskonnolliseen yhteisöön liittyminen voi olla siis poikkeuksellisen yleistä juuri näistä uskonnoista irtautumisen kohdalla.⁹⁴

⁹⁴ Wright 2014, 706–735.

5 Yhteenveto

Olen tässä tutkielmassa tarkastellut, millaisia entisten Jehovan todistajien katsomukset ovat yhteisöstä irtautumisen jälkeen. Haastattelin seitsemää entistä Jehovan todistajaa ja tarkastelin sisällönanalyysia hyödyntäen heidän katsomustensa eri osia: uskoa, käyttäytymistä, yhteisöä, jäsenyyttä sekä identiteettiä. Teemoittelin haastateltavat Streibin ja kumppaneiden irtautumisen muutosprosessien mukaan.

Kaikista yleisin teema ilmeni neljällä haastateltavalla. Tämä oli sekularisoiva poistuminen, jossa kaikki katsomuksen osat päättyivät. Yksi haastatelluista oli siirtynyt avoimempaan uskonnolliseen yhteisöön, jonka myötä hänen uskonsa, käyttäytymisensä ja yhteisönsä olivat muuttuneet. Kaksi haastatelluista olivat omaksuneet uuden uskonnollisuuden irtautumisensa jälkeen. Tähän ei kuulunut uskonnollista yhteisöä, ja vain toisella oli katsomukseen liittyvää käyttäytymistä. Kummankin usko oli muuttunut. Näin ollen huomaamme, että kellään haastatelluista ei ollut säilynyt mikään katsomuksen osa samankaltaisena kuin Jehovan todistajissa.

Kaikki tutkittavat olivat irtautuneet uskonnollisista yhteisöistä kokonaan lukuun ottamatta yhtä, joka oli liittynyt verrattain avoimeen yhteisöön, jossa muun muassa muiden uskonnollisten yhteisöjen jäsenyydet ovat sallittuja. Aineistoni perusteella vaikuttaa siltä, että yhteisöstä irrottaudutaan usein viimeisenä, ja siitä irrottautuminen on haastavinta sekä karttamispeloa että vahvan yhteisöllisyyden vuoksi. Vaikean irrottautumisen vuoksi tilalle ei haluta enää muuta vahvaa uskonnollista yhteisöä, vaan sen sijaan suositaan avoimia uskonnollisia tai uskonnottomia yhteisöjä. Tähän viittaa myös se, että yhtä lukuun ottamatta kukaan irtautujista ei ole liittynyt minkään uskonnollisen yhteisön viralliseksi jäseneksi. Havaintoa puoltaa myös Timosen näkemys siitä, että irtautujat välttelevät todellisuuden tiukkaa määrittelemistä ja elävät mieluummin epävarmuudessa. Timosen mukaan irtautujat sietävät paremmin epävarmuutta, jota täydentäisin esittämällä, että epävarmuudessa jopa halutaan elää. Tämä näyttäytyy myös siinä, että suurimmalle osalle haastateltavista uskonnollinen identiteetti ei ollut se, jota he ensisijaisesti eläisivät arjessaan todeksi, vaikka Jehovan todistaja-identiteetti on saattanut olla vahvakin. Havaintoa ilmentää myös se, kuinka sekulaaristi poistuneet irtautujat eivät usko mihinkään, mutta haluavat säilyttää epävarmuuden siitä, ettei myöskään ole täyttä varmuutta, ettei mitään jumalaa olisi olemassa. Muiden teemojen kohdalla uskonnollisuus vaikuttaa olevan Jehovan todistajia

yksilökeskeisempää sekä muiden ihmisten ja luonnon rakastamista korostavaa. Tärkeää vaikuttaa olevan tarve saada olla yksilö sekä määrittää itse, mihin uskoo.

Uskonnollista käyttäytymistä ilmeni vain kahdella haastatelluista. Esitän tämän liittyvän samaan kuin tarve olla enää kuulumatta rajoittavaan yhteisöön. Kun entiset Jehovan todistajat ovat kerran rakentaneet elämänsä ja arkensa uskonnon ympärille, pitäisin todennäköisenä, että mahdollisen uskonnollisuuden ei enää haluta ottavan yhtä paljon tilaa elämästä. Näillä kahdella haastatelluista käyttäytyminen on hyvin omannäköistään, vapaamuotoista sekä enemmän siihen perustuvaa, minkä he kokevat henkilökohtaisesti tärkeäksi kuin sosiaalisen ympäristön sanelemaa.

Yli puolet haastateltavista olivat olleet aktiivisia Jehovan todistajia. Timosen mukaan aktiivisuutta selittää tarve peittää omia epäilyksiään muulta yhteisöltä, ja lisäksi, että epäilyksiä pyritään piilottamaan myös itseltään. Aktiivisia Jehovan todistajia ilmeni myös sekularisoivan poistumisen teeman ulkopuolella, joten sen sijaan, että väittäisin, että aktiivisuudesta seuraa kokonaisvaltaista poistumista, esittäisin, että aktiivisuus saattaa olla oire aikaisista epäilyksistä. Aktiivisuuden vahvaan näkymiseen aineistossani vaikuttaa lisäksi se, että haasteltavat on löydetty UUT:n kautta. Vahvasta aktiivisuudesta seuraa todennäköisemmin dramaattisempaa poistumista ja näin ollen kaipausta vertaistukiyhteisölle. Havaintojeni pohjalta en siis väittäisi, että vahva aktiivisuus korreloi tietynlaisen katsomuksen muodostumisen kanssa, mutta on mahdollista, että vahvasta aktiivisuudesta seuraa uskonnollisuuden täydellistä muutosta, jossa kaikki katsomuksen osa-alueet joko päättyvät tai muuttuvat.

Olen vertaillut aineistoani Streibin ja kumppaneiden tutkimukseen irtautumisen muutosprosesseista. Kun aineistojen koot suhteutetaan, havaintomme ovat samankaltaiset sekularisoivasta poistumisesta, tiiviimpään yhteisöön sekä avoimempaan yhteisöön siirtymisestä. Sekularisoiva poistuminen oli selvästi vallitseva teema, tiiviimpään yhteisöön siirtyminen oli pienin teema ja avoimempaan yhteisöön siirtyminen samaa suuruusluokkaa. Samankaltaiseen yhteisöön siirtymistä Streibin ja kumppaneiden tutkimuksessa ilmenee vähän, minulla ei yhtään. Suurin erottava tekijä kuitenkin on, että Streibin ja kumppaneiden tutkimuksessa ilmenee reilusti omaani enemmän yksilöllisen uskon jatkumista ilman yhteisöä, kun taas minulla selkeästi enemmän uuden uskonnollisuuden omaksumista. Omassa aineistossani kenenkään nykyiseen katsomukseen ei ollut säilynyt Jehovan todistajien ajattelusta tai käyttäytymisestä kuin korkeintaan pieniä vaikutteita.

Tulokset tulevat lähemmäs toisiaan, kun tarkastellaan Streibin ja kumppaneiden tuloksia vain jännitteisten yhteisöjen kohdalla. Ero yksilöllisen uskon jatkumisen ja uuden uskonnollisuuden omaksumisen teemojen välillä sen sijaan kasvaa. Selittäisin tätä eroa tutkittavien itsensä määrittelemisen ulottuvuudella. Molemmissa aineistoissa on tutkittu irtautujan omaa kokemusta. Vaikka käytännössä katsomukset olisivat samankaltaisia, eri irtautajat kokevat ja sanoittavat kokemuksensa eri tavoilla. Lisäksi tutkijan vaikutus ja tulkinta vaikuttavat siihen, mihin teemaan irtautajat sijoittuvat. Tämä ei kuitenkaan selitä radikaalia eroa tuloksissamme kokonaan. Esimerkiksi omat haastateltavani uuden uskonnollisuuden omaksumisen teemassa korostivat sitä, miten Jehovan todistajien kaltainen uskonnollisuus ei ole heille enää sopivaa, enkä siksi näe mahdollisuutta sijoittaa heitä yksilöllisen uskon jatkumisen teemaan. Esimerkiksi Juhani kertoo heti irtauduttuaan ajatelleensa olevansa vakaumuksellinen Jehovan todistaja, jolloin hän sijoittuisi yksilöllisen uskon jatkumisen teemaan, mutta nykyään ajattelussa on jo niin paljon eroja, ettei voida enää puhua saman uskon jatkumisesta. Haastateltavat eivät myöskään omassa puheessaan esitä millään tavalla, että nykyinen usko olisi samaa uskoa, josta vain yhteisö on poistunut. Eroa selittävät mahdollisesti myös maantieteelliset ja kulttuuriset erot Streibin ja kumppaneiden tutkimuksen sijoituessa Yhdysvaltoihin ja Saksaan. Myös erilaiset tutkimusmenetelmät ja aineistojen koot voivat vaikuttaa tuloksiin. Olen myös kerännyt haastateltavani nimenomaan vertaistukiyhteisön kautta, mikä korostaa tiettyjä piirteitä irtautumiskokemuksissa. Olen myös keskittynyt vain yhteen uskonnolliseen yhteisöön. On siis mahdollista, että havaintoni ovat tyypillisiä Jehovan todistajissa, mutta tilanne voi olla eri toisessa suomalaisessa jännitteisessä uskonyhteisössä.

Vaikuttaisi kuitenkin siltä, että Streibin ja kumppaneiden havainnot ovat pääosin linjassa omieni kanssa. Erityisen vahvana esiintyy sekularisoiva poistuminen sekä uskonnollisuuden siirtyminen ei-institutionaalisten muotojen piiriin erityisesti jännitteisistä yhteisöistä poistuessa. Tätä selittää irtautujien preferenssi identifioitua mieluummin henkiseksi kuin uskonnolliseksi. Sekulaaristi poistuvat ovat tyypillisesti avoimia uusille kokemuksille ja irtautuessaan orientoituvat avoimeen ja epävarmaan tulevaisuuteen, jossa vaativat omaa itsenäisyyttä. Avoimempaan yhteisöön siirtyessä ollaan tyypillisesti kiinnostuneita mystisistä tai henkisistä ympäristöistä ja uuteen yhteisöön kiinnittymisessä saatetaan olla varovaisia. Myös uuden uskonnollisuuden omaksumisessa on mystisiä tai henkisiä elementtejä ja katsomuksessa korostuu

mahdollisuus määrätä itse omasta elämänkatsomuksestaan sekä tutkia eri vaihtoehtoja. Nämä ovat myös linjassa Timosen havaintojen kanssa epävarmuuden, vapauden ja itsemäärityksen haalimisessa irtautumisen jälkeisissä katsomuksissa.

Joitakin teemoja aineistossani ei esiintynyt ollenkaan. Tiiviimpään yhteisöön siirtymistä ei esiintynyt myöskään Streibin ja kumppaneiden aineistossa jännitteisten yhteisöjen kohdalla. Niihin hakeutuvatkin tyypillisesti irtautujat, jotka kaipaavat intensiivisempiä yhteisöjä, joka on epätodennäköisempää jännitteisestä yhteisöstä poistuesssa. Yksilöllisen uskon jatkumisen poissaolo omassa aineistossani selittyy osittain itsensä määrittelymisen ulottuvuudella. Selittäisin sitä myös sillä, että irtautuminen Jehovan todistajista erityisesti UUT:n kontekstissa eli niiden, jotka ovat hakeutuneet vertaistuen piiriin, on usein niin dramaattista, että halutaan irrottautua kaikesta entiseen uskontoon liittyvästä ja sen sijaan korostetaan halua määrittää omaa katsomustaan itse. Streibin ja kumppaneiden aineistossa esiintyi jonkin verran samankaltaiseen jännitteiseen yhteisöön siirtymistä, mutta minulla ei ollenkaan. Tätäkin voi selittää UUT:n kontekstissa olevat dramaattiset poistumiset ja se, etteivät irtautujat halua enää kiinnittyä mihinkään säätelevään yhteisöön, vaan mieluummin säilytetään vapaus valita ja määrittää omaa katsomustaan itse.

Streibin ja kumppaneiden irtautumisen muutosprosesseista puuttuu kokonaan teema, jossa yhteisöllisyys jatkuu ilman uskoa. Tämä ei ollut ongelma omalle tutkielmalleni, sillä minullakaan vastaavaa tilannetta ei ilmennyt. Tämä johtuu todennäköisesti siitä, että ainakin Jehovan todistajissa irtautuminen yhdistetään nimenomaan yhteisöstä irtautumiseen, koska on haastavaa irrottautua kokonaan muista uskonnon osista irtaantumatta yhteisöstä. Tämä voisi olla mielenkiintoinen näkökulma tulevaisuuden irtautumistutkimusten määrittelykysymysten kannalta. Tarkoitetaanko irtautumisella käytännössä yhteisöstä irtautumista? Tässäkin tutkielmassa totesin, että yhteisö vaikuttaa olevan se katsomuksen osa-alue, josta irrottaudutaan viimeisenä. Streib ja kumppanitkin myös mainitsevat, että myös muita kuin esitettyjä irtautumisen muutosprosesseja voi olla, mutta niitä ei ilmene heidän eikä minun aineistossani.

Haastateltavani eivät usko, että heidän katsomuksensa tulee muuttumaan juurikaan tulevaisuudessa. Koska katsomus on muuttuvaa, olisi tästä huolimatta laajemman tutkimuksen kontekstissa mielekästä palata haastattelemaan heitä esimerkiksi kolmen vuoden kuluttua ja tarkastella mahdollisia muutoksia katsomuksissa.

En tässä tutkielmassa tehnyt haastateltavien jaottelua esimerkiksi iän ja sukupuolen mukaan, joka voisi olla mielenkiintoinen näkökulma tulevaisuudessa. Onko eri sukupuolten välillä eroja katsomuksen muotoutumisen kannalta? Entäpä eri ikäisinä irtautuessa? Haastatteluissani ilmeni ajatus, että irtautujan uskonnollisuus olisi saattanut eri ikäisenä olla erilaista, ja lisäksi irtautuminen usein yhdistyi tiettyihin elämänvaiheisiin, kuten lasten saamiseen. Oman aineistoni ollessa pieni, ei olisi ollut järkevää tarkastella sukupuoli- tai ikäjakaumaa tässä yhteydessä.

Käytin haastatteluja tehdessäni käsitettä ”hengellinen” käännöksenä englanninkielen käsitteelle ”spiritual”, jota myös Streib ja kumppanit käyttävät henkinen–uskonnollinen-akselilla. Vasta haastattelut tehtyänä totesin, että henkisyuden käsite on yleisempi uskontotieteen kentällä, ja siksi käytän sitä pääasiassa tässä tutkielmassa. Edellä mainitusta syystä haastatteluaineistossa esiintyy kuitenkin paljon ”hengellisyyden” käsitettä. Oleellista on se, että käyttäessään tätä termiä haastattelemani irtautujat viittaavat jonkinlaiseen syvällisyyteen ja useimmissa tapauksissa potentiaalisesti uskonnolliseen kantaan ilman, että mihinkään yhteisöön tai oppirakennelmaan kiinnittäytytään vahvasti, jos ollenkaan. Mikäli vastaava tutkimus toistettaisiin, käyttäisin henkisyuden käsitettä myös haastatteluissa havainnoiden, miten se vaikuttaa haastateltavien vastauksiin ja mitä käsitettä he itse tällöin käyttäisivät kuvatessaan katsomustaan.

Etu Streibin ja kumppaneiden irtautumisprosesseissa on sen kyky huomioida myös ei-institutionaaliseen uskontoon kuuluvat katsomuksen muodot. Tämä välittyy erityisesti uuden uskonnollisuuden omaksumisen teemassa ja on erityisen tärkeää omassa aineistossani, jossa vain yhdellä irtautujalla katsomus jatkuu instituutiossa ja siinäkin tapauksessa vapaampana ja mystisempänä kuin keskimääräinen institutionaalinen uskonto. Tämä korostaa tarvetta kiinnittää tutkimuksessa myös tulevaisuudessa huomiota katsomuksen ei-institutionaaliseen puoleen, sillä tässä tutkielmassa tekemäni havainnot irtautujien katsomuksista jäisivät kokonaan huomioimatta, jos tarkasteltaisiin vain jäsenyyttä ja institutionaalista uskonnollisuutta. Tulevaisuudessa tulee siis tarkastella katsomusta monipuolisesti eikä redusoida uskonnollisuutta vain jäsenyyteen.

Tutkiessani nimenomaan irtautujien kokemuksia vaikuttaa tuloksiin luonnollisesti itsensä määrittelemisen ulottuvuus. Vaikka korostan mahdollisuutta saman tilanteen eri tulkinnoille, en vähättele kokemusten merkitystä. Kokemukset vaikuttavat moninaisin tavoin irtautujan elämään ja hänen ympäristöönsä. Ne

auttavat irtautujaa rakentamaan kertomusta omasta irtautumisestaan ja näin ollen myös prosessoimaan vaikeitakin kokemuksia. Irtautumisen ja sen jälkeisen katsomuksen kokemukset heijastelevat muutoksia irtautuneen ajattelussa, identiteetin kehitystä, trauman jälkeistä selviytymistä ja sen keinoja. Omissa tuloksissani korostuu erityisesti vapauden ja itsemääräämisoikeuden kokemusten merkityksellisyys selviytymisessä ja uuden elämän rakentamisessa irtautumisen jälkeen.

Aineiston pienen koon vuoksi tulkintojani ei voida yleistää koskemaan yleisesti entisten Jehovan todistajien katsomuksia. Kun kuitenkin tarkastellaan entisten Jehovan todistajien katsomuksia tutkielmani kontekstissa, näyttää siltä, että irtautumisensa jälkeen entiset Jehovan todistajat irrottautuvat kaikesta Jehovan todistajien kaltaisesta uskonnollisuudesta, vaikka yksittäisiä vaikutteita saattaa säilyä uskossa ja käyttäytymisessä. Katsomuksissa korostuu halu säilyttää epävarmuus, tarve olla yksilö sekä vapaus valita ja määrittää omaa katsomustaan itse.

Kirjallisuus

- Ebaugh, Helen (1988). *Becoming and Ex. The Process of Role Exit*. Chicago: Chicago University Press.
- Enstedt, Daniel, Göran Larsson & Teemu Mantsinen (toim.) (2019). *Handbook of Leaving Religion*. Leiden: Brill.
- Gooren, Henri (2011). Deconversion: Qualitative and Quantitative Results from Cross-Cultural Research in Germany and the United States: A Review Essay. *Pastoral Psychol*, 609–617. [10.1007/s11089-011-0369]
- Hacking, Ian (2009). *Mitä sosiaalinen konstruktio on?* Tampere: Vastapaino.
- Hirsjärvi, Sirkka, ja Helena Hurme (2022). *Tutkimushaastattelu: teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. [2. painos]. Helsinki: Gaudeamus.
- Holden, Andrew (2002). *Jehovah's Witnesses: Portrait of a Contemporary Religious Movement*. London: Routledge.
- Hussa, Ella (2023). ”Tähän porukkaan minä en voi jäädä, vaikka siitä seuraisi mitä. Ennemmin olisin vaikka kuollut” Jehovan todistajista luopumisen taustatekijät *Veljesseura.org*-keskustelupalstalla. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Hyvärinen, Matti, Eero Suoninen & Jaana Vuori (2021). Haastattelut. Teoksessa Jaana Vuori (toim.) *Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja*. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto [ylläpitäjä ja tuottaja]. <<https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/>>. [Viitattu 18.11.2024.]
- Jacobs, Janet (1989). *Divine Disenchantment. Deconverting from New Religions*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
- Jehovan todistajien maailmanlaajuisen toiminnan raportti palvelusvuodelta 2024 (2024). *JW.org*. <https://www.jw.org/fi/kirjasto/kirjat/Jehovan-todistajien-maailmanlaajuisen-toiminnan-raportti-palvelusvuodelta-2024/> Viitattu 4.4.2025.
- Kupari, Helena (2020). Mitä on uskonnollinen kääntyminen? *Katsomukset.fi: uskonnot ja katsomukset yhteiskunnassa*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Kvale, Steinar & Svend Brinkmann (2009). *InterViews: Learning the Craft of Qualitative Research Interviewing / Steinar Kvale, Svend Brinkmann*. (2nd ed.). Los Angeles: Sage Publications.

- Laakso, Hanna (2001). *Yhteisön turvallisista kahleista vaikeaan vapauteen: tutkimus uskonnollisesta ryhmästä irtautumisesta*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Laakso-Tirronen, Tarja (1990). *Uskonnollisesta ryhmästä irtautuminen: Seitsemän kuvausta irtautumiskriisistä ja kriisiprosessin analyysi*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Lajunen, Timo (1992). *Jehovan todistajien käsitys teokratiasta*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Laycock, Joseph (2022). *New Religious Movements: The Basics*. New York: Routledge.
- Mauss, Armand (1969). Dimensions of Religious Defection. *Review of Religious Research* 10(3), 128-135.
- Mitä tienraivaaja tekee? (2018). *Ketkä tekevät Jehovan tahdon nykyään?*
<https://www.jw.org/fi/kirjasto/kirjat/jehovan-tahto/>
- Nahkola, Anneli (2013). *Sosiaaliset suhteet uskonnon ilmentäjinä: Entisten Jehovan todistajien kokemukset vuorovaikutussuhteista*. Helsingin yliopisto.
- Niemelä, Kati (2006). Vieraantunut vai pettynyt? Kirkosta eroamisen syyt Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa. *Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja* 95. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.
- Ovatko Jehovan todistajat kristittyjä? (s.a.) *JW.org*. https://www.jw.org/fi/jehovan-todistajat/usein-kysytty%C3%A4/ovatko-jehovan-todistajat-kristittyj%C3%A4/Viitattu_4.4.2025
- Palviainen, Heikki (2020). *Entisten Jehovan todistajien yhteiskunnallinen osallisuus*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Ronimus, Seija (2011). *Vartiossa maailmaa vastaan: tutkimus Jehovan todistaja - yhteisöstä eronneiden kokemuksista*. Turku: Turun yliopisto.
- Schreier, Margrit (2012). *Qualitative Content Analysis in Practice*. SAGE Publications.
- Seppo, Juha (1983). *Uskovien yhteisö vai valtionkirkko: uskonnolliset vähemmistöyhteisöt ja evankelis-luterilaisesta kirkosta eroaminen Suomessa vuosina 1923–1930*. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- Siipi, Jouko (1965). *Luopumisen aika: kirkosta eroaminen sosiaalisena ilmiönä*. Hämeenlinna: Karisto.

- Skonovd, Norman (1983). Leaving the “cultic” religious milieu. David Bromley & James Richardson (toim.), *The Brainwashing/deprogramming controversy: Sociological, psychological, legal and historical perspectives*. New York and Toronto: The Edwin Mellen Press, 91-105.
- Smidt, Corwin (2019). Measuring Religion in Terms of Belonging, Beliefs, and Behavior. *Oxford Research Encyclopedia of Politics*. DOI: 10.1093/acrefore/9780190228637.013.675
- Streib, Heinz (2021). Leaving Religion: Deconversion. *Current Opinion in Psychology* 40, 139-144. DOI: [10.1016/j.copsyc.2020.09.007].
- Streib, Heinz, Ralph W. Hood Jr., Barbara Keller, Rosina-Martha Csöff & Christopher F. Silver (2009). Deconversion: Qualitative and Quantitative Results from Cross-Cultural Research in Germany and the United States of America. *The International Journal for the Psychology of Religion* 20(4).
<https://doi.org/10.1080/10508619.2010.507701>
- Timonen, Jukka (2013). *Todellisuudesta toiseen. Identiteetin rakentuminen uskonnollisesta yhteisöstä irtautuneiden elämäkertomuksissa*. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- Torju maailmallinen ajattelu (2017). *Vartiotorni – tutkittava*. Marraskuu 2017.
<https://www.jw.org/fi/kirjasto/lehdet/vartiotorni-tutkittava-marraskuu-2017/torju-maailmallinen-ajattelu/>
- Tuomi, Jouni & Anneli Sarajärvi (2018). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. (Uudistettu laitos.). Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- UUT ry (s.a.). *Uskontojen Uhrien Tuki*.
<https://www.uskontojenuhrientuki.fi/yhdistys/uut-ry/> (luettu 14.12.2024)
- Vuori, Jaana (2021). *Laadullinen sisällönanalyysi*. Teoksessa Jaana Vuori (toim.) Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus>. [Viitattu 25.10.2024.]
- Wright, Stuart (1987). *Leaving Cults: The Dynamics of Defection*. Washington DC: Society for the Scientific Study of Religion.
- Wright, Stuart (2014). Disengagement and Apostasy in New Religious Movements. Teoksessa Benjamin Zablocki & Thomas Robbins (toim.) *The Oxford Handbook of Religious Conversion*. New York: Oxford University Press, 706-735).

Zuckerman, Phil (2012). *Faith No More: Why People Reject Religion*. New York: Oxford University Press.